

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیهما السلام

www. **Ghaemiyeh** .com
www. **Ghaemiyeh** .org
www. **Ghaemiyeh** .net
www. **Ghaemiyeh** .ir

حلقه

لوازم فرهنگ

درسیهای نیم
سنتدههار و

کتابخانه مرکزی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حلقه چهارم : سلسله درس های مهدویت : لوازم معرفت

نویسنده:

محمد بنی هاشمی

ناشر چاپی:

منیر

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۱۱	حلقه چهارم : سلسله درس‌های مهدویت : لوازم معرفت
۱۱	مشخصات کتاب
۱۱	اشاره
۲۴	مقدمه
۲۴	فصل اول: صحت معرفت
۲۴	درس اول: صحت معرفت
۲۴	اشاره
۲۵	ملاک صحت معرفت
۲۷	علم صحیح فقط نزد اهل بیت علیهم السلام است
۲۹	استقامت در پرتو علم صحیح
۳۱	بشارت خداوند به خردمندان
۳۵	فصل دوم: تسلیم به امر الهی در مورد امام علیه السلام
۳۵	درس دوم: تسلیم در برابر امام علیه السلام، لازمه ایمان
۳۵	شرط تسلیم در معرفت
۳۸	شرک و کفر، نتیجه عدم تسلیم
۴۰	ناسازگاری استعجال با تسلیم
۴۵	درس سوم: راه تحقق تسلیم نسبت به ائمه علیهم السلام
۴۵	مقدم کردن خواست ائمه علیهم السلام بر خواست خود
۴۸	تسلیم نسبت به احادیث در زمان غیبت
۵۰	صعوبت تحمّل احادیث ائمه علیهم السلام
۵۲	انکار حدیث به سبب عدم تحمّل آن
۵۵	درس چهارم: مواجهه صحیح با احادیث ائمه علیهم السلام

۵۵ اشاره
۵۵ فرض تعارض مدلول حدیث با حکم عقل
۵۷ اقسام تعارض عقل و نقل
۵۹ وظیفه انسان نسبت به آیات و احادیث متشابه
۶۱ هفتاد معنا برای احادیث اهل بیت علیهم السلام
۶۳ روش فقیهانه در استفاده از احادیث
۶۶ لزوم عنایت ائمه علیهم السلام برای تحمّل احادیث
۶۹ پرسش های مفهومی از درس های ۱ تا ۴
۷۱ فصل سوم: محبت نسبت به اهل بیت علیهم السلام
۷۱ درس پنجم: محبت نسبت به اهل بیت علیهم السلام
۷۱ محبت، نشانه ایمان کامل
۷۴ جلب محبت از طریق تسلیم
۷۵ گریه برای امام علیه السلام بر اثر شدت محبت
۷۹ دوستی با دوستان امام علیه السلام و دشمنی با دشمنان ایشان
۸۲ اهمیت ادای حقوق برادران ایمانی
۸۴ رفع گرفتاری از دوستان امام علیه السلام
۸۹ فصل چهارم: یاد کردن پیوسته از امام علیه السلام
۸۹ درس ششم: یاد کردن پیوسته از امام علیه السلام
۸۹ فراموش نکردن امام غایب
۹۱ مراتب ذکر امام علیه السلام
۹۴ شرکت در مجالس ذکر اهل بیت علیهم السلام
۹۷ ذکر مصائب اهل بیت علیهم السلام
۱۰۰ فصل پنجم: یاد گرفتن و یاد دادن علوم ائمه علیهم السلام
۱۰۰ درس هفتم: یاد گرفتن و یاد دادن علوم ائمه علیهم السلام

۱۰۰	راه احیای امر اهل بیت علیهم السلام
۱۰۲	وظیفه عالمان در زمان غیبت
۱۰۴	پرسش های مفهومی از درس های ۵ تا ۷
۱۰۴	فصل ششم: انتظار و دعا
۱۰۴	درس هشتم: انتظار و دعا
۱۰۴	انتظار فرج امام عصر عجل الله تعالی فرجه
۱۰۹	نیّت منتظر بر یاری کردن امام علیه السلام
۱۱۲	عاقبت یک عمر انتظار
۱۱۸	دعا برای تعجیل فرج امام عصر علیه السلام
۱۱۸	دعای ائمه علیهم السلام بر تعجیل فرج امام عصر علیه السلام
۱۲۲	فصل هفتم: احساس حضور امام عصر علیه السلام
۱۲۲	درس نهم: احساس حضور امام عصر علیه السلام
۱۲۲	توجه امام عصر علیه السلام به مؤمنان
۱۲۵	احساس حضور امام علیه السلام در زمان غیبت
۱۲۹	فصل هشتم: ورع دوستان امام عصر علیه السلام
۱۲۹	درس دهم: ورع دوستان امام عصر علیه السلام
۱۲۹	رعایت سنن ائمه علیهم السلام در زمان غیبت
۱۳۴	نقش ورع در دینداری
۱۳۶	کمک به اهل بیت علیهم السلام از طریق ورع
۱۴۰	فصل نهم: نصرت امام عصر علیه السلام
۱۴۰	درس یازدهم: نصرت امام عصر علیه السلام
۱۴۰	یاری کردن خداوند
۱۴۲	یاری کردن امام غایب
۱۴۳	یاری کردن امام علیه السلام با زبان

۱۴۷	پرسش های مفهومی از درس ۸ تا ۱۱
۱۴۸	فصل دهم: وفای به عهد الهی
۱۴۸	درس دوازدهم: عهد بستن با پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و ائمه علیهم السلام
۱۴۸	عهد الهی در قرآن
۱۵۰	سابقه عدم وفا به عهد خداوند
۱۵۱	جزئیات عهد الهی در مورد امامت
۱۵۲	ضرورت وفا به عهد امامت در همه زمانها
۱۵۳	آخرین و مهمترین اعلان عهد امامت
۱۵۴	چگونگی عهد بستن با پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و ائمه علیهم السلام
۱۵۶	تجدید بیعت
۱۵۸	درس سیزدهم: پیمان بندگی (۱)
۱۵۸	اشاره
۱۵۹	معانی مولی و عبد
۱۶۱	شؤون مولی و عبد
۱۶۳	تفاوت عبودیت در برابر خدا و در برابر ائمه علیهم السلام
۱۶۶	عبودیت و سروری
۱۷۱	پرسش های مفهومی از درس های ۱۲ و ۱۳
۱۷۲	درس چهاردهم: پیمان بندگی (۲)
۱۷۲	مراتب عبودیت در برابر مولی
۱۷۳	اظهار عبودیت سیدبن طاووس در پیشگاه امام عصر علیه السلام
۱۷۵	عبدالمهدی علیه السلام شدن فرزند سیدبن طاووس
۱۷۶	آقای مولی در حق بنده خود
۱۷۸	اظهار بندگی نسبت به امام عصر علیه السلام در کلام صدرالاسلام همدانی
۱۸۰	ضرورت معاهده بنده با مولای غایب خود

- ۱۸۲ درس پانزدهم: نقض پیمان و راه جبران آن
- ۱۸۲ نقض پیمان بندگی با ارتکاب گناه
- ۱۸۴ چگونگی محاسبه و تطهیر نفس از گناهان
- ۱۸۶ مناقشه خداوند نسبت به گناهان
- ۱۸۸ عدم مناقشه در مورد گناهان به سبب تجدید عهد با ائمه علیهم السلام
- ۱۹۰ طلب مغفرت از مولا برای پاک‌سازی از گناهان
- ۱۹۲ توبه از گناه در هنگام عرض اعمال
- ۱۹۶ درس شانزدهم: وظیفه بندگی
- ۱۹۶ خشوع بنده در برابر مولا
- ۲۰۰ اولویت مولا نسبت به بنده در همه امور
- ۲۰۴ پرسش‌های مفهومی از درس‌های ۱۴ تا ۱۶
- ۲۰۶ فصل یازدهم: خدمتگزاری به امام عصر علیه السلام
- ۲۰۶ درس هفدهم: وظیفه خدمتگزاری
- ۲۰۶ آرزوی خدمت به حضرت ولی عصر علیه السلام از زبان امام صادق علیه السلام
- ۲۰۷ سبب لزوم خدمت به امام عصر علیه السلام
- ۲۰۸ تفاوت بین نصرت و خدمت
- ۲۰۹ مباشرت در خدمت به امام زمان علیه السلام
- ۲۱۰ اظهار فروتنی در خدمت به حضرت مهدی علیه السلام
- ۲۱۲ مراتب خدمتگزاری به مولا
- ۲۱۶ درس هجدهم: چگونگی خدمت مقبول به مولا
- ۲۱۶ اشاره
- ۲۱۶ مصادیق خدمتگزاری به امام غایب علیه السلام
- ۲۱۹ گستره خدمت به حضرت ولی عصر علیه السلام
- ۲۲۱ اهمیت صداقت و ادای امانت در خدمت به امام عصر علیه السلام

- ۲۲۵ تعهدآور بودن انتساب به ائمه علیهم السلام
- ۲۲۶ شکر نعمت انتساب به ائمه علیهم السلام
- ۲۲۸ درس نوزدهم: دعوت مردم به سوی امام علیه السلام
- ۲۲۸ راه های مختلف دعوت به امام زمان علیه السلام
- ۲۲۹ فضیلت رسیدگی علمی به ایتم آل محمد صلی الله علیه و آله و سلم
- ۲۳۲ ارزش دستگیری علمی از ایتم امام عصر علیه السلام در زمان غیبت
- ۲۳۳ همدل شدن شیعیان بر وفای به عهد امامت
- ۲۳۵ محفوظ ماندن خدمت خالصانه و صحیح
- ۲۳۷ تلاش برای تداوم توفیق در خدمتگزاری
- ۲۴۰ درس بیستم: خدمت خالصانه
- ۲۴۰ اشاره
- ۲۴۰ جدّیت و اخلاص: دو عامل اساسی برای تداوم خدمتگزاری
- ۲۴۳ تعریف اخلاص و اهمّیت آن
- ۲۴۴ ضرورت حُسن فعلی و فاعلی برای اصابه عمل
- ۲۴۶ شرط سوم اصابه عمل: خشیت از خداوند
- ۲۴۸ مراقبت از عمل تا هنگام مرگ
- ۲۵۰ سه شرط لازم برای خدمتگزاری صحیح
- ۲۵۴ یادی از شب عاشورای امام حسین علیه السلام
- ۲۵۸ ذکر از مصائب کودک شیرخوار اباعبدالله علیه السلام
- ۲۵۹ زیارت عبدالله بن الحسین علیه السلام
- ۲۶۱ پرسش های مفهومی از درس های ۱۷ تا ۲۰
- ۲۶۱ اشاره
- ۲۶۲ فهرست منابع
- ۲۶۷ درباره مرکز

حلقه چهارم : سلسله درس‌های مهدویت : لوازم معرفت**مشخصات کتاب**

سرشناسه : بنی‌هاشمی، سیدمحمد، ۱۳۳۹ -

عنوان و نام پدیدآور : سلسله درس‌های مهدویت / محمد بنی‌هاشمی.

مشخصات نشر : تهران: منیر، ۱۳۸۸ - ۱۳۸۹.

مشخصات ظاهری : ۱۴ ج.

شابک : دوره : ۲-۱۵۸-۵۳۹-۹۶۴-۹۷۸ ؛ ۲۸۰۰۰ ریال: ج. ۱: ۱-۹۷۸-۵۳۹-۹۶۴-۱۴۸-۳ ؛ ۲۹۰۰۰ ریال: ج. ۲: ۲-۹۷۸-۹۶۴-۵۳۹-۵۳۹-۵۳۹-۹۶۴-۹۷۸ ؛ ۳۱۰۰۰ ریال: ج. ۳: ۳-۹۷۸-۹۶۴-۵۳۹-۱۵۱-۳ ؛ ۲۸۰۰۰ ریال: ج. ۴: ۴-۹۷۸-۹۶۴-۵۳۹-۱۵۱-۳ ؛ ۲۶۰۰۰ ریال: ج. ۵: ۵-۹۷۸-۹۶۴-۵۳۹-۲۰۹-۵۳۹-۹۶۴-۸۹۷۸ ؛ ۳۵۰۰۰ ریال: ج. ۶: ۶-۹۷۸-۹۶۴-۵۳۹-۱۵۳-۷ ؛ ۲۸۰۰۰ ریال: ج. ۷: ۷-۹۷۸-۹۶۴-۵۳۹-۲۱۰-۷ ؛ ۳۵۰۰۰ ریال: ج. ۸: ۸-۹۷۸-۹۶۴-۵۳۹-۲۱۱-۴ ؛ ۳۰۰۰۰ ریال: ج. ۹: ۹-۹۷۸-۹۶۴-۵۳۹-۲۱۰-۷ ؛ ۳۰۰۰۰ ریال: ج. ۱۰: ۱۰-۹۷۸-۹۶۴-۵۳۹-۲۱۱-۴ ؛ ۳۵۰۰۰ ریال: ج. ۱۱: ۱۱-۹۷۸-۹۶۴-۵۳۹-۲۱۱-۴ ؛ ۳۸۰۰۰ ریال: ج. ۱۲: ۱۲-۹۷۸-۹۶۴-۵۳۹-۲۱۱-۴ ؛ ۳۵۰۰۰ ریال: ج. ۱۳: ۱۳-۹۷۸-۹۶۴-۵۳۹-۲۲۳-۷ ؛ ۳۸۰۰۰ ریال: ج. ۱۴: ۱۴-۹۷۸-۹۶۴-۵۳۹-۲۲۴-۴

وضعیت فهرست نویسی : برونسپاری (فایا)

یادداشت : ج. ۱ - ۶ (چاپ اول: ۱۳۸۸).

یادداشت : ج. ۱۱ (چاپ اول: ۱۳۸۹).

یادداشت : ج. ۷ - ۱۴ (چاپ اول: ۱۳۸۹).

یادداشت : کتابنامه.

مندرجات : ج. ۱. معرفت و بندگی. - ج. ۲. منزلت امام. - ج. ۳. شناخت امام علیه‌السلام. - ج. ۴. لوازم معرفت. - ج. ۵. نعمت امام

علیه‌السلام. - ج. ۶. غربت امام عصر علیه‌السلام. - ج. ۷. غیبت امام عصر علیه‌السلام. - ج. ۸. راز غیبت. - ج. ۹. رمز ظهور. - ج. ۱۰.

انتظار فرج. - ج. ۱۱. برکات انتظار. - ج. ۱۲. دعا و اجابت. - ج. ۱۳. دعا برای امام عصر علیه‌السلام. - ج. ۱۴. کیفیت دعا.

موضوع : محمد بن حسن (عج)، امام دوازدهم، ۲۵۵ق -

موضوع : محمد بن حسن (عج)، امام دوازدهم، ۲۵۵ق. - - احادیث

موضوع : محمد بن حسن (عج)، امام دوازدهم، ۲۵۵ق. - - غیبت

موضوع : محمد بن حسن (عج)، امام دوازدهم، ۲۵۵ق. - - دعاها

موضوع : مهدویت

رده بندی کنگره : BP۲۲۴/ب۳س۸ ۱۳۸۸

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۴۶۲

شماره کتابشناسی ملی : ۱۷۲۹۴۱۵

ص: ۱

اشاره

ص: ۱۴

مقدمه

در بخش دوم از حلقه سوم مباحثی در زمینه فضیلت و اهمّیت معرفت امام عصر علیه السلام در زمان غیبت ایشان مطرح گردید. اکنون لازم است ویژگی های این معرفت تا اندازه ای مورد بررسی قرار گیرد تا معلوم شود چه معرفتی دارای آن آثاری است که در احادیث، ذکر شده و لوازم و نشانه های آن چیست. اصل معرفت، یک امر قلبی است، امّا آثار و لوازم آن هم می تواند امور قلبی باشد و هم امور خارجی. در این حلقه برای تکمیل مباحث گذشته به اهمّ این موارد اشاره می شود تا نتیجه عملی آن مباحث، روشن گردد.

فصل اول: صحّت معرفت**درس اول: صحّت معرفت****اشاره**

اولین ویژگی معرفتی که می تواند انسان را در زمان غیبت امام علیه السلام از انحراف و بی دینی نجات بخشد، صحّت و درستی آن است. اگر چنین نباشد، امیدی به اینکه دارنده آن در ولایت و امامت ائمه علیهم السلام ثابت قدم بماند، وجود ندارد.

امام زین العابدین علیه السلام می فرمایند:

إِنَّ لِلْقَائِمِ مَنَا غَيْبَتَيْنِ إِحْدَاهُمَا أَطْوَلُ مِنَ الْأُخْرَى... وَ أَمَّا الْأُخْرَى فَيَطْوُلُ أَمْدَهَا حَتَّى يَرْجِعَ عَنِ هَذَا الْأَمْرِ أَكْثَرَ مَنْ يَقُولُ بِهِ. فَلَا يَثْبُتُ عَلَيْهِ إِلَّا مَنْ قَوِيَ يَقِينُهُ وَ صَحَّتْ مَعْرِفَتُهُ وَ لَمْ يَجِدْ فِي نَفْسِهِ حَرَجًا مِمَّا فَضَّلْنَا وَ سَلَّمْنَا أَهْلَ الْبَيْتِ. (۱)

ص: ۱۵

همانا قیام کننده از ما (اهل بیت) دو غیبت دارد که یکی از آنها طولانی تر از دیگری است... و اما غیبت دیگر، پس مدّت آن به درازا می کشد تا آن حد که بیشتر کسانی که اعتقاد به امامت او (حضرت مهدی علیه السلام) دارند، از این اعتقاد بر می گردند. پس ثابت قدم نمی ماند مگر کسی که یقینش محکم و معرفتش صحیح باشد و قلباً پذیرفتن احکام ما برایش سخت نباشد (ظرفیت پذیرش آنچه را ما حکم می کنیم، داشته باشد) و تسلیم ما اهل بیت باشد.

این شرط برای هر معرفتی لازم است؛ چه معرفت خدا، چه معرفت رسول صلی الله علیه و آله و سلم و چه معرفت امام علیه السلام. به طور کلی همه معرفتهای دینی باید صحیح و مطابق آنچه خداوند خواسته است، باشد. اینک باید دید چه معیاری برای صحت معرفت وجود دارد؟ از کجا می توان مطمئن به درستی یک معرفت شد؟

ملاک صحت معرفت

پاسخ این سؤال با توجه به تعریفی که اهل بیت علیهم السلام از «معرفت» ارائه داده اند، معلوم می شود. امام باقر علیه السلام خطاب به فرزندش امام صادق علیه السلام می فرماید:

يَا بُنَيَّ، اِعْرِفْ مَنَازِلَ الشَّيْعَةِ عَلَى قَدْرِ رِوَايَتِهِمْ وَمَعْرِفَتِهِمْ. فَإِنَّ الْمَعْرِفَةَ هِيَ الدَّرَائِبَةُ لِلرِّوَايَةِ. وَبِالدَّرَائِبَاتِ لِلرِّوَايَاتِ يَعْلُو الْمُؤْمِنُ إِلَى أَقْصَى دَرَجَاتِ الْإِيمَانِ. إِنِّي نَظَرْتُ فِي كِتَابِ لِعَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَوَجَدْتُ فِي الْكِتَابِ أَنَّ قِيمَةَ كُلِّ امْرِئٍ وَقَدْرَهُ مَعْرِفَتُهُ. (۱)

۱-۱- بحار الانوار، ج ۲، ص ۱۸۴، ح ۴، از معانی الاخبار.

ص: ۱۶

ای پسر، درجات و مراتب شیعیان را از اندازه روایت و میزان معرفت آنها بشناس. چرا که معرفت، همان فهم و شناخت روایات است. و از طریق همین فهم ها نسبت به روایات است که مؤمن تا بالاترین درجات ایمان بالا می رود. من در نوشته ای از علی علیه السلام نظر کردم و در آن چنین دیدم که ارزش و منزلت هر کس (به اندازه) معرفت اوست.

همه مطلب در این عبارات بیان شده است. معرفت از نظر پیشوایان ما چیزی جز فهم احادیث نیست. این خود میزانی است برای تشخیص معرفت صحیح؛ به طوری که در هر بابی، احادیث مربوط به آن، معیار صحت معرفت در آن باب می باشد. مثلاً در خداشناسی، میزان صحت یا عدم صحت معرفت خدا، روایاتی است که در این خصوص وارد شده است.

این امر، اهمیت رجوع به احادیث اهل بیت علیهم السلام را در همه ابواب معارف روشن می کند و همین، معیار درجه ایمان شخص می باشد. هر کس به اندازه فهم عمیق خود در احادیث ائمه علیهم السلام از کمال ایمان بهره مند می شود.

پس اگر کسی در معارف دینی، کاری به روایات نداشته باشد و معرفت خود را از منابع غیر حدیثی اخذ کند، نباید انتظار صحت معرفت خود را داشته باشد. ارزشی که امیرالمؤمنین علیه السلام برای هر انسانی قائل هستند، به میزان معرفت او برمی گردد و درستی معرفت هم معیارش رجوع به احادیث و فهم عمیق نسبت به آنهاست.

علم صحیح فقط نزد اهل بیت علیهم السلام است

سرّ مطلب و اینکه چرا معیار صحیح معرفت، منطبق بودن آن با احادیث می باشد، در این حقیقت نهفته است که اصولاً هیچ علمی جز از ناحیه اهل بیت علیهم السلام به دست نمی آید. منظور از علم، آن حقیقت نوری است که خداوند در قلب هر کس که بخواهد، قرار می دهد و او را هدایت می نماید. امام صادق علیه السلام می فرمایند:

لَيْسَ الْعِلْمُ بِالْتَّعَلُّمِ. إِنَّمَا هُوَ نُورٌ يَقَعُ فِي قَلْبٍ مَن يُرِيدُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَنْ يَهْدِيَهُ. (۱)

علم به درس خواندن حاصل نمی شود. علم چیزی نیست مگر نوری که در قلب آن که خدای تبارک و تعالی هدایتش را بخواهد، پدید می آید.

در این علم، خطا و اشتباه راه ندارد. کسی را که خداوند بخواهد هدایت کند، از طریق نور علم به راه صحیح می آورد. بنابراین علم واقعی همیشه صحیح و مطابق با واقع است. آن علوم بشری است که خطا در آن راه پیدا می کند، ولی علوم و معارف الهیه همیشه واقعی و صحیح هستند. خدا منبع و مرکز این نور را قلوب مقدّس چهارده معصوم علیهم السلام قرار داده و به دیگران هم که طالب علم هستند، سفارش کرده تا فقط به آنها رجوع نمایند. امام صادق علیه السلام به یونس بن ظبیان می فرمایند:

إِنْ أَرَدْتَ الْعِلْمَ الصَّحِيحَ، فَعِنْدَنَا أَهْلَ الْبَيْتِ. فَتَحْنُ أَهْلَ الذِّكْرِ الَّذِينَ قَالَ اللَّهُ: «فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ». (۲)

۱- ۱- بحار الانوار، ج ۱، ص ۲۲۵، ح ۱۷.

۲- ۲- وسائل الشیعه، ج ۱۸، ص ۴۹، ح ۳۰، از کفایه الاثر.

ص: ۱۸

اگر علم صحیح می‌خواهی، پس نزد ما اهل بیت است. زیرا ما آن اهل ذکر هستیم که خداوند فرموده است: «اگر نمی‌دانید از اهل ذکر برسید» (۱).

این راه تنها راهی است که می‌توان علم را از طریق آن طلب کرد. از غیر این طریق، علمی به دست نمی‌آید. امام باقر علیه السلام می‌فرماید:

وَاللَّهِ لَا يُوجِدُ الْعِلْمَ إِلَّا مِنْ أَهْلِ بَيْتِ نَزَلَ عَلَيْهِمْ جِبْرَائِيلُ (۲)

قسم به خدا، علم یافت نمی‌شود مگر از ناحیه اهل خانه‌ای که جبرئیل بر آنها نازل شده است.

بنابراین اگر حقیقتی برای انسان کشف شود، مسلماً ریشه آن به اهل بیت علیهم السلام برمی‌گردد؛ هر چند که خود شخص به این مطلب توجه نداشته باشد. امام باقر علیه السلام می‌فرماید:

أَمَّا إِنَّهُ لَيْسَ عِنْدَ أَحَدٍ مِنَ النَّاسِ حَقٌّ وَلَا صَوَابٌ إِلَّا شَيْءٌ أَخَذُوهُ مِنَّا أَهْلَ الْبَيْتِ (۳)

توجه داشته باشید! هیچ حقیقت و سخن صحیحی نزد مردم نیست مگر آنکه آن را (بالآخره) از ما اهل بیت گرفته‌اند.

ریشه سخنان صحیح و معارف حقه، فقط و فقط فرمایشهای اهل بیت علیهم السلام است. اگر این سخنان نبود، هیچ کس از معرفت صحیح برخوردار نمی‌شد. همین خارج شدن از ناحیه اهل بیت علیهم السلام معیار صحت یک عقیده می‌باشد؛ به طوری که اگر عقیده‌ای با آنچه ایشان

۱- ۱- نحل / ۴۳.

۲- ۲- بحارالانوار، ج ۲، ص ۹۱، ح ۱۹، از بصائر الدرجات.

۳- ۳- بحارالانوار، ج ۲، ص ۹۴، ح ۳۱، از محاسن برقی.

ص: ۱۹

فرموده اند، تطبیق نکند و به نحوی از ایشان سرچشمه نگیرد، قطعاً سخن بیهوده و باطلی است. امام باقر علیه السلام می فرمایند:

كُلُّ مَا لَمْ يَخْرُجْ مِنْ هَذَا الْبَيْتِ، فَهُوَ بَاطِلٌ. (۱)

هر آنچه از این خانه (بیت وحی) بیرون نیامده باشد، باطل و ناصواب است.

بنابراین بالاترین درجه ایمان این است که انسان خود را ملزم نماید که هیچ سخن و عقیده ای را از کسی جز اهل بیت علیهم السلام نگیرد و فقط تسلیم در خانه ایشان باشد. اگر چنین کند، مفتخر به رتبه «مِنَّا اهل البیت» می گردد. امیرالمؤمنین علیه السلام خطاب به کمیل بن زیاد نخعی فرمودند:

يَا كَمِيلُ، لَا تَأْخُذْ إِلَّا عَنَّا، تَكُنْ مِنَّا. (۲)

ای کمیل، جز از ما (اهل بیت) کسب (علم) نکن تا از ما باشی.

این بزرگترین افتخار برای دوستدار اهل بیت علیهم السلام می باشد که هر چند از نعمت درک حضور امام زمانش محروم است، ولی با تقید به احادیث ائمه علیهم السلام در همین زمان غیبت می تواند به چنان مقامی نایل شود.

استقامت در پرتو علم صحیح

بنابراین اگر انسان بخواهد معارف صحیحی در دین داشته باشد، باید برای کسب علم جز به اهل بیت علیهم السلام رجوع نکند و محصول

۱-۱- وسائل الشیعه، ج ۱۸، ص ۵۰، ح ۳۴، از بصائر الدرجات.

۲-۲- وسائل الشیعه، ج ۱۸، ص ۱۷، ح ۳۴، از تحف العقول.

ص: ۲۰

تفکرات بشری را بر تعالیم اهل بیت علیهم السلام ترجیح ندهد و از التقاط و مخلوط کردنِ اینها با یکدیگر پرهیز نماید. در این صورت، از قوتِ یقینی در معرفتِ خود برخوردار می‌شود که هیچ شبهه و اشکالی او را نسبت به عقایدش سست نمی‌سازد؛ به طوری که اگر کوهها تغییر کنند، او تغییر نمی‌کند.

امیرالمؤمنین علیه السلام در جنگِ جمل خطاب به محمدبن حنفیه می‌فرماید:

تَزُولُ الْجِبَالُ وَلَا تَزُولُ (۱).

کوهها تغییر می‌کنند ولی تو تغییر نکن (استوار باش).

این فرمان امیرالمؤمنین علیه السلام باید در زمینه ایمان و عقیده نیز مورد توجه واقع شود. راه عملی شدن آن این است که انسان عقاید خود را از طریق صحیح آن کسب کند و به غیر آنچه از این راه به دست می‌آید، اعتماد نرزد. تغییر کوه‌ها غیر علنی و نامحسوس است. مؤمن باید در معرفت خویش به حدی از یقین برسد که تغییرات نامحسوس هم نداشته باشد. تنها در این صورت است که می‌تواند مطمئن باشد که هیچ مطلبی او را متزلزل نمی‌کند و به هیچ وجه نسبت به عقاید صحیح خود به شک و تردید نمی‌افتد.

«شک» از بدترین آفاتی است که ایمان و یقین انسان را تهدید می‌کند. در زمان غیبت امام علیه السلام با انواع و اقسام افکار و عقیده‌هایی مواجه هستیم که هریک به شکلی معرفتهای انسان را در معرض شک و تردید قرار می‌دهند. انسان هر اندازه هم که باسواد باشد و با سخنان

ص: ۲۱

این و آن آشنا باشد، تا از منبع اصلی معرفت، عقاید خود را کسب نکرده باشد، از خطر شک در آنها مصون نخواهد بود. یکی از مهمترین عوامل حفظ اعتماد آدمی در مقابل شک و وسوسه همین امر است. بنابراین اگر نگران حفظ دین خود در زمان غیبت هستیم، باید نسبت به مجرای به دست آوردن آن، دقت کافی را انجام دهیم و جز به آنچه از ناحیه اهل بیت علیهم السلام رسیده، اعتماد نوزیم. امام علیه السلام می فرماید:

مَنْ أَخَذَ دِينَهُ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَ سُنَّةِ نَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، زَالَتِ الْجِبَالُ قَبْلَ أَنْ يَزُولَ. وَ مَنْ أَخَذَ دِينَهُ مِنْ أَفْوَاهِ الرِّجَالِ، رَدَّتْهُ الرِّجَالُ. (۱)

هرکس دین خود را از کتاب خدا و سنت پیامبرش بگیرد، اگر کوهها تغییر کنند، او تغییر نمی کند. و کسی که دین خود را از دهان این و آن (غیر معصوم) بگیرد، همان گونه افراد او را از دین برمی گردانند.

بشارت خداوند به خردمندان

گاهی تحت این عنوان که انسان باید همه سخنان را بشنود و آنگاه از میان آنها بهترینش را برگزیند، همه افکار و اندیشه ها در کنار هم گذاشته می شوند و همگی به یک چشم نگریسته می شوند. مکرر مشاهده می شود که بسیاری می خواهند از این طریق و با فهم و تشخیص خود، تکلیف احادیث معصومین علیهم السلام را هم معلوم کنند و هیچ فرقی بین افکار بشری و الهی در اصل نگرش خود قائل نمی شوند. آنگاه سخن خود

ص: ۲۲

را به آیه قرآن هم مستند می کنند که می فرماید:

«فَبَشِّرْ عِبَادِ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ» (۱)

پس بشارت ده بندگان مرا که سخن (حق) را می شنوند، سپس به بهترین صورتش از آن پیروی می کنند. آنها کسانی هستند که خداوند هدایتشان کرده و آنها همان صاحبان عقل سلیم هستند.

اینها آیه را چنین معنا می کنند که باید هر سخنی را شنید - الف و لام را در «القول» الف و لام استغراق می گیرند- و آنگاه از میان آنها بهترینش را برگزید. بعد هم اضافه می کنند که خدا به کسانی که چنین روشی دارند، وعده هدایت داده و آنها را صاحبان عقل خوانده است.

اینها چون به اهل بیت علیهم السلام مراجعه نکرده اند، در فهم معنای صحیح همین آیه هم به خطا رفته و تفسیر به رأی نموده اند. وقتی ابوبصیر از حضرت صادق علیه السلام درباره این آیه پرسید، حضرت چنین پاسخ دادند:

هُيْمُ الْمُسْلِمُونَ لِآلِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ الَّذِينَ إِذَا سَمِعُوا الْحَدِيثَ لَمْ يَزِيدُوا فِيهِ وَلَمْ يَنْقُصُوا مِنْهُ؛ جَاؤُوا بِهِ كَمَا سَمِعُوهُ. (۲)

اینها کسانی هستند که تسلیم آل محمد صلی الله علیه و آله و سلم می باشند که وقتی حدیث را می شنوند، در آن (تغییر نمی دهند) و اضافه و کم نمی کنند و همان گونه که شنیده اند، آن را می آورند (نقل می کنند یا به آن عمل می نمایند).

پس «القول» در آیه شریفه، قول خاصی است که همان قول حق و

۱-۱- زمر/ ۱۸.

۲-۲- تفسیر نور الثقلین ج ۴ ص ۴۸۲ ح ۳۵.

ص: ۲۳

سخن صحیح می باشد و الف و لام آن الف و لام عهد است. آیه در مورد کسانی است که وقتی احادیث اهل بیت علیهم السلام را می شنوند، تسلیم آن می گردند و بدون دخل و تصرف در آن و به همان شکلی که شنیده اند، به آن ملتزم می شوند. پس «یتبعون أحسنه» معنایش این نیست که از میان اقوال مختلف بهترین آن را انتخاب می کنند، بلکه منظور پیروی از حدیث به بهترین شکل آن یا بهترین شکل پیروی از آن است. بهترین شکل حدیث یا پیروی از آن، نقل و عمل به حدیث به صورت دست نخورده و تغییر نیافته آن می باشد. کسانی را که چنین عمل می کنند، خداوند هدایت کرده است. (۱)

در آیه شریفه صحبت از وعده هدایت در آینده نیست، بلکه اینها «هدایت شده» هستند که چنین عمل می کنند و می دانند که باید نسبت به حدیث آل محمد صلی الله علیه و آله و سلم چه برخوردی داشته باشند. اینها همان «اولوالالباب» هستند که به ضعف علمی و عقلی خود پی برده اند و به همین دلیل می دانند که باید کاستی های خود را با رجوع به اهل بیت علیهم السلام جبران کنند. بنابراین در تسلیم نسبت به ایشان، تأمل و تردیدی به خود راه نمی دهند و در لفظ یا معنای احادیث دخل و تصرفی را از ناحیه خود مُجاز نمی شمارند. اینجاست که روشن می شود معرفت صحیح جز با تسلیم به اهل بیت علیهم السلام برای انسان حاصل نمی گردد.

۱-۱- البته ضرورت تأویل معنای ظاهر حدیث یا جواز آن در موارد لازم، خدشه ای به این بحث وارد نمی سازد. زیرا تأویل صحیح ضوابط و معیارهایی دارد که رعایت آنها از مصادیق «اتباع احسن» نسبت به حدیث است.

ص: ۲۴

نتیجه اینکه هر سخنی را نباید شنید و هر فکری را نباید دنبال کرد و به هر مکتبی نباید روی خوش نشان داد. افکار و اندیشه‌های مختلف، سلامت روح و قلب انسان را به خطر می‌اندازد. انسان نباید به نام تحقیق، خود را آلوده به هر گرایشی بکند و در معرض انواع و اقسام انحرافات قرار بدهد؛ زیرا معلوم نیست که بتواند از منجلاّب آراء و افکار منحرف، سالم بیرون بیاید. لازمه وجود عقل و درایت، احتیاط و اجتناب از آیینهای ساختگی و مکاتبی است که انتساب آنها به منبع وحی مورد اعتماد نیست. تا انسان مطمئن نشده که یک مکتب فکری از منبع الهی تغذیه می‌کند، نباید با دیده خوش بینانه به آن بنگرد؛ و اگر خودش صاحب نظر نیست، باید به افراد با صلاحیت در این زمینه مراجعه نماید؛ همچنانکه در مورد جسم و بدن خود، نیز به هر کسی رجوع نمی‌کند و تا مطمئن نشود که با پزشک متخصص مواجه است، به سخنانش اعتماد نمی‌کند. سلامت روح و قلب انسان به مراتب بیش از سلامت جسمش ارزش دارد و هر قدر نسبت به حفظ سلامت بدنش حساسیت دارد، باید بیش از آن را در مورد روحش داشته باشد. طیبیان روح و فکر آدمی، ائمه علیهم السلام هستند و کسانی که همه اعتقادات خود را از آنها کسب کرده‌اند، صلاحیت دارند که انسان به ایشان رجوع کند و از آنها راهنمایی بخواهد.

فصل دوم: تسلیم به امر الهی در مورد امام علیه السلام

درس دوم: تسلیم در برابر امام علیه السلام، لازمه ایمان

شرط تسلیم در معرفت

یکی دیگر از آثار و لوازم معرفت امام علیه السلام تسلیم شدن نسبت به ایشان است. معرفت صحیح جز به این وسیله برای انسان حاصل نمی‌گردد. امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

إِنَّكُمْ لَا تَكُونُونَ صَالِحِينَ حَتَّى تَعْرِفُوا. وَلَا تَعْرِفُونَ حَتَّى تُصَدِّقُوا. وَلَا تُصَدِّقُونَ حَتَّى تُسَلِّمُوا. (۱)

شما تا معرفت نداشته باشید، صالح نخواهید بود. و تا باور و اعتراف نداشته باشید، معرفت نخواهید داشت. و تا تسلیم نشوید، باور و اعتراف نخواهید داشت.

۱-۱- اصول کافی، کتاب الحجّه، باب معرفه الامام و الردّ الیه، ح ۶.

ص: ۲۷

«تصدیق» همان باور و اذعان قلبی است که تا در انسان پیدا نشود، اهل معرفت نخواهد بود. با این ترتیب تصدیق، شرط معرفت و تسلیم هم شرط تصدیق است. بنابراین معرفت بدون تسلیم حاصل نمی شود. وقتی این هر سه وجود داشته باشد، انسان در شمار صالحان قرار می گیرد. پس کسی که اهل تسلیم به اهل بیت علیهم السلام نیست، اهل معرفت و ولایت ایشان هم نیست و از جمله صالحان محسوب نمی شود.

البته تسلیم شدن به اوامر و نواهی ائمه علیهم السلام لازمه پایین ترین درجه از معرفت امام علیه السلام است؛ که در گذشته از امام صادق علیه السلام نقل کردیم:

أَدْنَى مَعْرِفَةِ الْإِمَامِ أَنَّهُ عَدْلُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ إِلَّا دَرَجَةَ التُّبُّوَّةِ وَوَارِثَتَهُ وَأَنَّ طَاعَتَهُ طَاعَةُ اللَّهِ وَطَاعَةُ رَسُولِ اللَّهِ وَالتَّسْلِيمُ لَهُ فِي كُلِّ أَمْرٍ وَالرَّدُّ إِلَيْهِ وَالْأَخْذُ بِقَوْلِهِ. (۱)

پایین ترین حد معرفت امام این است که او همتای پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم - جز در نبوت - و وارث آن حضرت می باشد، و اینکه اطاعت از امام، اطاعت از خدا و رسول خداست، و تسلیم شدن به او در هر کار، و ارجاع دادن هر چیزی به ایشان و سپس برگرفتن نظر امام در آن مورد.

اگر شخصی به درجه ارجاع و تسلیم نسبت به امام علیه السلام نرسد، اصلاً مؤمن نخواهد بود. این تسلیم البته دارای درجات است. هرچه ایمان شخص کاملتر شود، درجه تسلیم او بالاتر می رود. پایین ترین حد آن این است که انسان بنای بر اطاعت و تسلیم نسبت به ائمه علیهم السلام داشته باشد و به طور کلی می توان گفت که اصولاً ایمان بدون تسلیم (لا اقل در

۱-۱- بحار الانوار، ج ۳۶، ص ۴۰۷، ح ۱۶، از کفایه الاثر.

ص: ۲۸

پایین ترین درجه اش) محقق نمی شود، چنانکه فرموده اند:

لَا يَكُونُ الْعَبْدُ مُؤْمِنًا حَتَّى يَعْرِفَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالْإِيمَةَ كُلَّهُمْ وَإِمَامَ زَمَانِهِ وَيَرُدَّ إِلَيْهِ وَيُسَلِّمَ لَهُ. (۱)

بنده، مؤمن نخواهد بود مگر آنکه معرفت خدا و رسول او و همه امامان و امام زمان خود را داشته باشد و به آن حضرت ارجاع دهد و تسلیم ایشان باشد.

این یکی از اموری است که وجودش برای سلامت دین در زمان غیبت، ضرورت دارد. به همین جهت حضرت سجاد علیه السلام - در حدیثی که در ابتدای درس اول آوردیم - بعد از شرط صحیح معرفت، فرموده اند:

وَلَمْ يَجِدْ فِي نَفْسِهِ حَرْجًا مِمَّا قَضَيْنَا وَ سَلَّمْنَا لَنَا أَهْلَ الْبَيْتِ. (۲)

شُرک و کفر، نتیجه عدم تسلیم

تسلیم در اینجا تسلیم قلبی است. یعنی باید با میل و رغبت و رضایت قلبی، خواسته های اهل بیت علیهم السلام را بپذیرد و قبول آنها برایش سخت نباشد. به قدری این امر ظریف و مهم است که اگر کسی به همه ظواهر دینی عمل کند، ولی این حالت قلبی - حداقل در پائین ترین رتبه اش - هنوز در او پیدا نشده باشد، از ایمان کاملاً بی بهره است؛ بلکه در شمار مشرکین محسوب می گردد. به طور کلی درجه ایمان انسان

۱-۱- اصول کافی، کتاب الحجّه، باب معرفه الامام و الردّ الیه، ح ۲، از امام باقر یا امام صادق علیهما السلام.

۲-۲- کمال الدین، باب ۳۱، ح ۸.

ص: ۲۹

بستگی به درجه تسلیم قلبی او دارد و هر چقدر در این تسلیم ضعیف باشد، آلوده به مراتبی از شرک خواهد بود. امام صادق علیه السلام می فرماید:

لَوْ أَنَّ قَوْمًا عَبَدُوا اللَّهَ وَحَدَهُ لِشَرِيكَ لَهُ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَحَجُّوا الْبَيْتَ وَصَامُوا شَهْرَ رَمَضَانَ ثُمَّ قَالُوا لَيْسَ بِيَّ صِنْعَهُ اللَّهُ أَوْ صَنَعَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ إِلَّا صَنِيعَ خِلَافِ الَّذِي صَنِيعَ، أَوْ وَجِدُوا ذَلِكَ فِي قُلُوبِهِمْ، لَكَانُوا بِذَلِكَ مُشْرِكِينَ. ثُمَّ تَلَاهِيهِ الْآيَةُ: «فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا». (۱) ثُمَّ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: فَعَلَيْكُمْ بِالتَّسْلِيمِ. (۲)

اگر کسانی خداوند را بی آنکه برایش شریکی قرار دهند، عبادت کنند و نماز را به پا دارند و زکات پردازند و حج خانه (خدا) را به جا آورند و ماه رمضان را روزه بگیرند، سپس (با وجود همه اینها) نسبت به آنچه خدا یا پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم انجام داده اند، بگویند که چرا خلاف آن را انجام نداد، یا در دل‌های خود چنین اعتراضی داشته باشند (گرچه آن را به زبان هم نیاورند)، به همین خاطر مشرک می گردند. سپس حضرت این آیه را تلاوت فرمودند: «نه، به پروردگارت سوگند که ایمان نخواهند آورد مگر آنکه در اختلافات خود، تو را حاکم کرده، سپس پذیرفتن حکم تو برایشان سخت نباشد و کاملاً تسلیم باشند.» سپس حضرت فرمودند: بر شماست که تسلیم باشید.

۱-۱- نساء/ ۶۵.

۲-۲- اصول کافی، کتاب الایمان و الکفر، باب الشُّرک، ح ۶.

ص: ۳۰

می بینیم که حالت «تسلیم» وقتی حاصل می شود که شخص در دل نسبت به آنچه اهل بیت علیهم السلام انجام داده یا فرموده اند، کاملاً راضی و خشنود باشد و پذیرفت آن برایش سخت نباشد.

ناسازگاری استعجال با تسلیم

یکی از موارد وجوب تسلیم در زمان غیبت امام زمان علیه السلام که اهل ایمان نسبت به آن مورد امتحان قرار می گیرند، تسلیم نسبت به «طولانی شدن زمان غیبت» است. وقوع این امر را پیشوایان ما قبل از شروع غیبت، پیشگویی کرده بودند، ولی البته تحمل آن برای مؤمنان واقعی بسیار سخت و سنگین است. کسانی که درد غیبت امام علیه السلام را احساس می کنند، هر روز و هر ساعتی که ظهور ایشان به تأخیر افتد، سختی مصیبت را بیشتر می چشند و تحمل آن برایشان مشکلتر می شود. از طرف دیگر هرچه مصیبت سخت تر باشد، صبر بیشتری می طلبد. لذا ایشان برای اینکه صبر خود را در تحمل مصیبت غیبت امام علیه السلام از دست ندهند، باید از خدای متعال یاری بخواهند. نمونه ای از طلب کردن

صبر را در دعایی که از جناب عثمان بن سعید عمروی - نایب اول امام زمان علیه السلام - به ما رسیده است، می بینیم:

اللَّهُمَّ... تَبْتِنِي عَلَى طَاعَةِ وَوَلِيِّ أَمْرِكَ الَّذِي سَتَرْتَهُ عَن خَلْقِكَ فَإِذْ نِكَ غَابَ عَن بَرِّيَّتِكَ وَأَمْرِكَ يَنْتَظِرُ. وَأَنْتَ الْعَالَمُ غَيْرُ مُعَلَّمٍ (۱)
بِالْوَقْتِ الَّذِي فِيهِ صَلَاحُ أَمْرِ وَوَلِيِّكَ فِي الْإِذْنِ لَهُ بِإِظْهَارِ

۱-۱- با توجه به افاده حصری که در تعبیر «انت العالم» وجود دارد، می توان تعبیر بعدی را «غیر معلّم» خواند. در این صورت معنای کلّ این قسمت این می شود که تنها تو دانایی به وقت ظهور و این علم را به کسی تعلیم نداده ای.

ص: ۳۱

أَمْرِهِ وَ كَشَفِ سِتْرِهِ. فَصَبْرِنِي عَلَى ذَلِكَ حَتَّى لِأُحِبَّ لِأَجْبَلِ مَا أَخَّرْتَ وَ لِأَتَأَخَّرَ مَا عَجَّلْتَ وَ لِأَكْشِفَ عَمَّا سَتَرْتَهُ وَ لِأَبْحَثَ عَمَّا كَتَمْتَهُ وَ لِأُنَازِعَكَ فِي تَدْبِيرِكَ وَ لِأَقُولَ: لِمَ وَ كَيْفَ وَ مَا بَالُ وَلِيِّ الْأَمْرِ لَا يَظْهَرُ وَ قَدَامَتَاتِ الْأَرْضِ مِنَ الْجَوْرِ؟! وَ أَفَوَضَ أُمُورِي كُلَّهَا إِلَيْكَ. (۱)

خدایا... مرا بر اطاعت از ولیّ امر خود ثابت قدم بدار، همان که او را از آفریدگانت پنهان کرده ای. پس غیبت او از بندگانت به اجازه تو بوده و منتظر فرمان (ظهور از) تو است. و تو بدون (نیاز به) تعلّم، به آن زمانی که مصلحت ظهور ولیّ تو در آن است، دانا هستی که به او اجازه ظاهر کردن امرش و پرده برداری از رازش را بدهی. پس (توان) صبر بر این امر را به من ارزانی بدار تا اینکه جلو انداختن آنچه به تأخیر انداخته ای و تأخیر در آنچه جلو انداخته ای را دوست نداشته باشم و از آنچه پنهان داشته ای پرده برندارم و از آنچه کتمان نموده ای، جستجو نکنم و با تو در تدبیر کارهایت کشمکش و نزاع نداشته باشم و نگویم: چرا و چگونه و چطور است که ولیّ امر ظهور نمی کند در حالی که زمین پر از ظلم شده است؟! و چنین باشم که همه کارهایم را به تو واگذار کنم.

خطری که در سختی ها و مصیبت ها، ایمان انسان را تهدید می کند،

ص: ۳۲

همانا از دست دادن صبر و ناراضی شدن از قضا و قدر الهی می باشد. مؤمن باید در هر شرایطی راضی به قضای الهی باشد و از آنچه خداوند برای او خواسته است، ناراضی نباشد. البته بعضی بلاها و گرفتاری ها ممکن است به خاطر معصیت هایی باشد که خود انجام داده و خداوند خواسته است که او را در دنیا مجازات نماید و به همین جهت او را مبتلا به سختی هایی نموده باشد. پس در هر حال باید از گناه خود که احتمالاً سبب نزول بلا شده، ناراضی و پشیمان باشد و عمل زشت خود را بد بداند، ولی از عقاب الهی و جزای او در دنیا که فرو فرستادن بلاست، نباید ناراضی باشد و اقتضای تسلیم به پیشگاه الهی آن است که قلباً به خواست خدا - که در اینجا مقتضای عدل اوست - راضی و خشنود باشد.

غیبت امام زمان علیه السلام هم برای مؤمنان مصیبتی است که هر چند وجه اصلی آن تا قبل از ظهور ایشان روشن نمی شود، ولی براساس آنچه در فصل دوم از بخش گذشته مطرح گردید، نتیجه عدل الهی است. گناهان خود مردم آنها را مستحق غضب پروردگار مهربان کرده است. پس باید از کوتاهی کردنها و قدر ناشناسی های خود و دیگران ناراضی و ناخشنود باشیم؛ در عین آنکه از غیبت امام علیه السلام و طولانی شدن آن - از این جهت که مقتضای عدل الهی است - راضی و خشنود بمانیم. راضی بودن به طولانی شدن غیبت، در حقیقت راضی بودن به فعل خداوند است و شرط ایمان آن است که انسان از همه آنچه خدا با او رفتار می کند، قلباً راضی باشد. امام صادق علیه السلام می فرمایند:

ص: ۳۳

إِعْلَمُوا أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ عَبْدٌ مِنْ عِبِيدِهِ حَتَّى يَرْضَى عَنِ اللَّهِ فِيمَا صَنَعَ اللَّهُ إِلَيْهِ وَصَنَعَ بِهِ عَلَى مَا أَحَبَّ وَكَرِهَ. (۱)

بدانید هرگز بنده ای از بندگان خدا ایمان نمی آورد مگر اینکه در همه آنچه خداوند با او انجام می دهد - چه خوشایند و چه ناخوشایند - از خداوند راضی و خشنود باشد.

مؤمن کسی است که در آنچه برایش «محبوب» یا «مکروه» است، از خداوند راضی باشد. پس غیبت امام عصر علیه السلام با اینکه برای مؤمنان از امور بسیار مکروه و ناخوشایند است، اما با همه تلخی اش آن را تحمل می کنند و اعتراضی به خواست پروردگار ندارند.

یکی از عواملی که ایمان مؤمنان را در زمان غیبت امام علیه السلام تهدید می کند، همین از دست دادن صبر و حوصله و ناراضی شدن از طولانی شدن آن است. نشانه این حالت در انسان، شتاب ورزیدن در امر ظهور امام علیه السلام می باشد که در احادیث ما «استعجال» نامیده می شود. این امر دارای درجات است و هرچه تسلیم در انسان کمتر و ضعیف تر باشد، استعجال شدیدتر است و مرتبه بالای آن می تواند شخص را تا مرحله انکار نسبت به اصل وعده الهی بکشاند. استعجال در امر ظهور، ایمان فرد را تباه می کند و او را به هلاکت می کشاند. حضرت جواد الائمه علیه السلام می فرماید:

يَهْلِكُ فِيهَا الْمُسْتَعْجِلُونَ. وَيَنْجُو فِيهَا الْمُسْلِمُونَ. (۲)

۱-۱- بحار الانوار، ج ۷۸، ص ۲۱۷، ح ۹۳، از روضه کافی.

۲-۲- کمال الدین، باب ۳۶، ح ۳.

ص: ۳۴

(در زمان غیبت کبرا) شتاب کنندگان هلاک می شوند و اهل تسلیم نجات می یابند.

پس یکی از مصادیق تسلیم در زمان غیبت این است که انسان نسبت به تأخیر افتادن وقت ظهور، صبر خود را از دست ندهد و از خواست خداوند در این مورد قلباً راضی باشد. (۱)

۱-۱- در حلقه های بعدی این سلسله درس ها در بحث «دعا» بحث تفصیلی در این مورد خواهد آمد که دعا برای تعجیل فرج، منافاتی با تسلیم ندارد.

درس سوم: راه تحقق تسلیم نسبت به ائمه علیهم السلام

مقدم کردن خواست ائمه علیهم السلام بر خواست خود

راه تحقق تسلیم نسبت به اهل بیت علیهم السلام این است که انسان سعی کند در هر امری موافق خواست ایشان عمل کند و از خود در مقابل ایشان رأی و تصمیمی نداشته باشد و همواره میل و خواست آنها را - که در زمان غیبت با توسل به اهل بیت علیهم السلام و مراجعه به احادیث ایشان به دست می آید - بر خواست خود و دیگران ترجیح دهد. همین ویژگی انسان را به درجات بالای ایمان می رساند:

شخصی خدمت امام صادق علیه السلام عرض کرد: ای آقای من، چه بسیار از شما یاد سلمان فارسی را می شنوم! حضرت فرمودند:

«لَا تَقُلْ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ، وَلَكِنْ قُلْ سَلْمَانَ الْمُحَمَّدِيِّ.»:

سلمان فارسی نگو، بلکه سلمان محمدی بگو.

«آندری ما کثرة ذکری له؟»:

ص: ۳۶

آیا می‌دانی که چرا بسیار از او یاد می‌کنم؟

عرض کرد: خیر (نمی‌دانم). فرمود:

«لَثَلَاثٌ خِلَالًا: إِحْدَاهَا إِثَارَةُ هَوَىٰ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَىٰ هَوَىٰ نَفْسِهِ...» (۱)

به خاطر سه خصوصیت که اولین آنها این است: ترجیح دادنِ خواست امیرالمؤمنین علیه السلام بر خواستِ خودش... (۲)

پس اگر سلمان به مقامی رسید که امام سجاد علیه السلام درباره او تعبیر «منا اهل البيت» را به کار برده اند (۳)، مهمترین ویژگی اش تسلیم کامل او نسبت به امام زمانش بوده است؛ به طوری که لازم نبود امیرالمؤمنین علیه السلام دستوری به او بدهند؛ همین که خواستِ حضرت را در موردی می‌دانست، بر خواستِ خود مقدم می‌کرد و منتظر دستور ایشان نمی‌نشست.

این خصلت، بالاتر از اطاعت و امتثالِ اوامرِ امام علیه السلام است. چون «هوی» یعنی خواست و میل که چه بسا به زبانِ ایشان هم نیامده باشد و فرمانی بر طبق آن نداده باشند. یکی از شرایط نیل به مقام «منا اهل البيت»، تسلیم شدن نسبت به ائمه علیهم السلام در حدی است که سلمان

۱-۱- بحارالانوار، ج ۲۲، ص ۳۲۷، ح ۳۳، از امالی طوسی.

۲-۲- دو خصلت دیگر این است: «حُبُّهُ لِلْفُقَرَاءِ وَ اخْتِيَارُهُ إِيَاهُمْ عَلَىٰ أَهْلِ الثَّرْوَةِ وَ الْعَدَدِ وَ حُبُّ الْعِلْمِ وَ الْعُلَمَاءِ». یعنی: دوست داشتنِ فقرا و ترجیح دادنِ آنها بر اهل ثروت و متمکنین، و دیگر دوست داشتنِ علم و علما.

۳-۳- امام سجاد علیه السلام چنین فرمودند: «أَمَّا صَارَ سَلْمَانَ مِنَ الْعُلَمَاءِ لِأَنَّهُ أَمْرٌ مِّنَّا أَهْلَ الْبَيْتِ». سلمان تنها به این دلیل جزء عالمان گردید که او فردی از ما اهل بیت است. بحارالانوار، ج ۲، ص ۱۹۰، ح ۲۵، از بصائرالدرجات.

ص: ۳۷

تسلیم بود. در گذشته نیز سفارش امیرالمؤمنین علیه السلام را به کمیل به زیاد آوردیم که فرموده بودند: «لَا تَأْخُذْ إِلَّا عَنَّا، تَكُنْ مَنَّا». تحقّق این امر در زمان غیبت عمدتاً از راه تسلیم نسبت به احادیث ائمه علیهم السلام و تقیّد به مراجعه به احادیث در همه مسائل، اعمّ از اعتقادی، اخلاقی و عملی، امکان پذیر است. در زمانی که دسترسی عادی به امام علیه السلام ممکن نیست، باید بیشتر احتیاط کرد و التزام فکری و عملی نسبت به احادیث را نباید دست کم گرفت.

همین تسلیم قلبی، حقیقت ایمان و روح دین است. امام سجّاد علیه السلام می فرماید:

إِنَّ دِينَ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ لَا يُصَابُ بِالْعُقُولِ النَّاقِصِيَّةِ وَالْآرَاءِ الْبَاطِلَةِ وَالْمَقَائِيسِ الْفَاسِدَةِ، وَلَا يُصَابُ إِلَّا بِالتَّسْلِيمِ. فَمَنْ سَلَّمَ لَنَا سَلِمَ. وَمَنْ اِقْتَدَى بِنَا هُدِيَ. وَمَنْ كَانَ يَعْمَلُ بِالْقِيَاسِ وَالرَّأْيِ هَلَكَ. وَمَنْ وَجَدَ فِي نَفْسِهِ شَيْئًا مِمَّا نَقُوهُ أَوْ نَقَضِيَ بِهِ حَرْجًا، كَفَرَ بِالَّذِي أَنْزَلَ السَّبْعَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ وَهُوَ لَا يَلْعَمُ. (۱)

همانا دین خدای عزوجل با عقلهای ناقص و اندیشه های باطل و معیارهای نادرست به دست نمی آید، و فقط از طریق تسلیم حاصل می گردد. پس هر که تسلیم ما گردد، سالم می ماند. و هر که به ما اقتدا کند، هدایت می شود. و هر کس به قیاس و نظر شخصی عمل کند، هلاک می شود. و هر که (پذیرفتن) احادیث ما یا احکام ما، قلباً برایش سخت باشد، به آن (خدایی) که سبع

ص: ۳۸

مثانی و قرآن بزرگ را نازل فرموده، بدون آنکه خودش بداند، کافر شده است. خطر بزرگ این است که انسان چه بسا خودش نداند و نفهمد که مرتکب چه اشتباهی شده، ولی در عین حال مشرک و کافر باشد. آری؛ دینداری جز با تسلیم محض نسبت به فرمایش های اهل بیت علیهم السلام حاصل نمی گردد و هیچ کس نباید به فهم و رأی خود یا دیگران، در مقابل احادیثِ واقعی بنهد.

تسلیم نسبت به احادیث در زمان غیبت

یکی از نشانه های تسلیم به امام علیه السلام در زمان غیبت، تسلیم نسبت به احادیث ائمه علیهم السلام می باشد. در مجموعه احادیثی که از اهل بیت علیهم السلام به دست ما رسیده، از دو جهت می توان بحث کرد؛ یکی از جهت صدور و دیگری از جهت دلالت. در بحث از جهت صدور، سند حدیث مورد بررسی قرار می گیرد. اگر انسان با بررسی سندی، به دروغ و جعلی بودن یک حدیث یقین کند، دیگر نوبت به بحث از دلالت آن نمی رسد و هیچ تعبدی نسبت به مدلول آن - هرچه که باشد - لازم نیست. اما اگر در بررسی سندی به ساختگی بودن آن یقین نکند - که در جوامع معتبر حدیثی شیعه نوعاً همین طور است - آن وقت نوبت به بحث درباره دلالت آن می رسد؛ اعم از اینکه حدیث متواتر و قطعی الصدور باشد یا ظنی الصدور و به صورت خیر واحد باشد که در هر دو حالت، تعبد نسبت به مدلول آن واجب است. (۱)

۱-۱- خیر واحد به حدیثی گفته می شود که یک یا چند فرد مورد اعتماد آن را از معصوم نقل کرده اند، اما تعداد راویان به اندازه ای نیست که انسان یقین به صدور آن از معصوم نماید. تعبد به چنین حدیثی بر طبق ادله ای که در علم اصول فقه مورد بحث قرار می گیرد، واجب است. البته روایت مجهول السندی که هیچ عالم خبره ای به آن اعتماد نکرده، از محل بحث ما خارج است و نسبت به مدلول آن وظیفه ای نداریم و حکم به صدور یا عدم صدور آن از معصوم را هم به خود معصومین علیهم السلام واگذار می کنیم.

ص: ۳۹

از جهت دلالت، گروهی از احادیث با آنچه برای ما آشنا و مورد قبول است، مطابقت می‌کند و تعارضی میان آنها وجود ندارد. دسته‌ای دیگر از آنها ممکن است با آنچه انسان می‌داند و به نظرش صحیح می‌آید، در تعارض باشد. این حالت اخیر در مورد احادیث متشابه پیش می‌آید؛ یعنی آنهایی که مقصود در آنها روشن نیست و به دو یا چند معنا قابل حمل می‌باشند.

تسلیم نسبت به احادیث، باید شامل همه آنچه از ائمه علیهم السلام رسیده است، باشد؛ خصوصاً دسته دوم که با دانسته‌های قبلی انسان سازگار به نظر می‌رسد. در چنین حالتی لازمه تسلیم این است که انسان پذیرفته‌های قبلی خود را با مضمون حدیث منطبق کند، نه اینکه سعی در تطبیق حدیث با آنچه از قبل پذیرفته، داشته باشد.

علت این توصیه آن است که چه بسا حقایقی وجود داشته باشد که ما از آنها بی‌خبر باشیم و در حدیث، اشاره به یکی از آنها شده باشد. ملاک درستی حدیث، منطبق بودن آن با فهم ما نیست و اطلاع از همه حقایق و علوم، منحصر در ذوات مقدسه چهارده معصوم علیهم السلام است. لذا اگر در حدیث منقول از ایشان، مطلبی بود که با پذیرفته‌های قبلی انسان سازگار بود، مانعی برای پذیرفتن آن وجود ندارد، ولی اگر با آنها تطبیق

ص: ۴۰

نمی‌کرد، کوشش اولیه انسان باید صرف تکمیل و اصلاح افکارش براساس حدیث گردد. اگر چنین چیزی امکان پذیر نبود، وظیفه انسان توقف و ارجاع حدیث به خود ائمه عليهم السلام است و هرگز مجاز به انکار آن نیستیم.

صعوبت تحمل احادیث ائمه عليهم السلام

فراموش نکنیم که مطابق آنچه خود ائمه عليهم السلام فرموده اند، تحمیل همه علوم اهل بیت عليهم السلام و احادیث ایشان، برای هرکسی میسر نیست و حتی اهل ایمان هم با یک شرایط خاص و تحت عنایات ویژه ای استعداد تحمل آن را پیدا می‌کنند. اگر کسی چنین لیاقتی داشته باشد، چه بسا بسیاری از احادیث منقول از ائمه عليهم السلام را که دیگران از فهم و تحمیل آن ناتوان هستند، به راحتی درک کرد و پذیرفتن آنها برایش سخت نباشد. بنابراین به صرف تطبیق نکردن معنای حدیث با آنچه شخص از قبل می‌داند، حق طرد و طرح آن را ندارد. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می‌فرمایند:

إِنَّ حَدِيثَ آلِ مُحَمَّدٍ صِعبٌ مُستصعبٌ لا يُؤْمِنُ بِهِ إِلا مَلِكٌ مُقَرَّبٌ أَوْ نَبِيٌّ مُرْسَلٌ أَوْ عَبْدٌ اَمْتَحَنَ اللهُ قَلْبَهُ لِلاِيمانِ. فَمَا وَرَدَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَدِيثِ آلِ مُحَمَّدٍ صَلَوَاتُ اللهِ عَلَيْهِمْ فَلَا تَنْتَ لَهُ قُلُوبُكُمْ وَعَرَفْتُمُوهُ فَاقْبَلُوهُ. وَمَا شَمَزَتْ قُلُوبُكُمْ وَأَنْكَرْتُمُوهُ، فَرُدُّوهُ إِلَى اللهِ وَالْإِنكَارُ هُوَ الكُفْرُ. (۱)

۱- ۱- بحار الانوار، ج ۲، ص ۱۸۹، ح ۲۱، از بصائر الدرجات.

ص: ۴۱

حدیث آل محمّد صلی الله علیه و آله و سلّم سخت و دشوار است؛ به طوری که جز فرشته مقرب الهی یا پیامبر فرستاده شده (از طرف خدا) و یا بنده ای که خدا قلبش را نسبت به ایمان مورد امتحان قرار داده است، کسی به آن ایمان نمی آورد. پس آنچه را از احادیث آل محمّد صلوات الله علیهم که به شما رسیده و قلباً آمادگی پذیرفتن آن را دارید و با دانسته های شما هماهنگ است، بپذیرید. و آنچه را قلباً نمی توانید بپذیرید و با معلومات شما سازگار نیست، به خدا و رسول و عالم آل محمّد علیهم السلام ارجاع دهید. و به درستی که هلاک شونده کسی است که حدیثی را برایش نقل کنند و او ظرفیت فهم و پذیرش آن را نداشته باشد و آنگاه بگوید: قسم به خدا این (حدیث) چیزی نیست! (یعنی مدعی غلط بودن مطلب شود و انتساب آن را به معصوم رد کند.) و این انکار مساوی با کفر است.

اقتضای تسلیم این است که اگر حدیثی با آنچه از قبل در ذهن انسان جای گرفته، قابل جمع نیست، در برابر آن حالت انکار نگیرد و به این دلیل آن را تضعیف نکند، بلکه توضیح و تفسیر آن را از خود اهل بیت علیهم السلام جویا شود. این ممکن است با رجوع به عالمان احادیث ائمه علیهم السلام که آشنایی کامل با علوم ایشان دارند، به دست آید. در صورت فقدان چنین دانشمندانی، آخرین مرحله، توقّف است؛ یعنی اظهار نظر نکردن و موقوف گذاشتن مطلب تا وقتی که - ان شاء الله - به وسیله خود اهل بیت علیهم السلام معنایش روشن گردد. لزومی ندارد هر کس معنایی هر حدیثی را بفهمد، که اگر نفهمید آن را رد یا توجیه نماید.

انکار حدیث به سبب عدم تحمل آن

محبوبترین اصحاب ائمه علیهم السلام کسانی هستند که احادیث ایشان را خوب درک می کنند و با فهم عمیق خود آن را می پذیرند. منفورترین آنها هم کسانی هستند که وقتی معنای حدیثی را نمی فهمند و آن را با پذیرفته های قبلی خود ناسازگار می یابند، آن را انکار کرده، از قبول آن کراهت داشته باشند. این کار در حقیقت انکار ولایت ائمه علیهم السلام است. زیرا لازمه قبول ولایت ایشان، تسلیم کامل نسبت به آنهاست؛ حتی در مواردی که فرمایش های آنها با آنچه ما صحیح می پنداریم، مطابقت نداشته باشد. امام باقر علیه السلام می فرماید:

أَمَّا وَاللَّهِ إِنَّ أَحَبَّ أَصْحَابِي إِلَيَّ أَوْرَعُهُمْ وَأَفْقَهُهُمْ وَآكْتَمُهُمْ لِحَدِيثِنَا. وَإِنَّ أَسْوَأَهُمْ عِنْدِي حَالًا وَأَمَقَّتَهُمُ إِلَيَّ الَّذِي إِذَا سَمِعَ الْحَدِيثَ يُنْسِبُ إِلَيْنَا وَيُرْوِي عَنَّا فَلَمْ يَعْقِلْهُ وَلَمْ يَقْبَلْهُ قَلْبُهُ أَشْمَازَ مِنْهُ وَجَعَدَهُ وَكَفَرَ بِمَنْ دَانَ بِهِ وَهُوَ لَا يَدْرِي لَعَلَّ الْحَدِيثَ مِنْ عِنْدِنَا خَرَجَ وَإِلَيْنَا أُسْنِدَ فَيَكُونُ بِذَلِكَ خَارِجًا مِنْ وِلَايَتِنَا. (۱)

توجه داشته باشید! قسم به خدا محبوبترین اصحابم از نظر من کسانی هستند که در ورع و تفقه (فهم و بصیرت در دین) و کتمان حدیث ما (اهل بیت علیهم السلام) برتر از دیگران باشند. و بدترین آنها از نظر من و نفرت انگیزترین ایشان پیش من، آن کسی است که وقتی حدیثی را می شنود که به ما منسوب است و از ما

۱-۱- بحار الانوار، ج ۲، ص ۱۸۶، ح ۱۲، از بصائر الدرجات.

ص: ۴۳

روایت شده ولی آن را درک نمی‌کند و قلبش نسبت به آن پذیرش ندارد، از آن بیزار می‌شود و انکارش می‌کند و نسبت به کسی که به آن معتقد است، کافر می‌شود؛ در حالی که نمی‌داند شاید آن حدیث (واقعاً از جانب ما آمده باشد و سندش به ما برگردد، پس به همین سبب از قلمرو ولایت ما خارج می‌شود.

اگر قرار باشد که انسان فقط احادیثی را بپذیرد که مؤید نظریات اوست و آنچه را تأییدکننده مواضع فکری او نمی‌باشد، نپذیرد، چنین کسی در حقیقت، ولایت ائمه علیهم السلام را بر خود نپذیرفته، بلکه صرفاً پیرو نظرات و آراء شخصی خود می‌باشد.

معنای قبول ولایت این است که انسان «ولّی» خود را صاحب اختیار و اولی به تصرف نسبت به خود و دیگران بداند. لازمه این اعتقاد آن است که نظر و خواست او را بر نظر و خواست هر کس دیگری ترجیح دهد، نه اینکه صرفاً در مواردی که سخنان او با عقیده خودش تطبیق می‌کند، از او پیروی نماید و در بقیه موارد، نظری او را رد کند یا مطابق عقیده خود توجیه و تأویل نماید. اینچنین فردی در حقیقت هیچ‌جا از ائمه علیهم السلام پیروی نکرده است. در فرض اول هم در واقع دنبال عقیده خود رفته که اتفاقاً با نظر موجود در احادیث مطابق بوده است. معیار و میزان عقیده صحیح، آن چیزی است که در احادیث بیان گردیده؛ چه با عقیده ما مطابق باشد و چه نباشد. تنها در این صورت می‌توان گفت که شخص، ولایت اهل بیت علیهم السلام را پذیرفته است.

این وظیفه در مورد احادیثی است که انتساب آنها به اهل بیت علیهم السلام مورد قبول واقع شده، حجّیت آنها برای ما ثابت است؛ مانند اخبار متواتر یا واحد ثقه یا احادیثی که دانشمندان معتبد و خبره شیعه نظیر

ص: ۴۴

مرحوم کلینی و علامه مجلسی به آنها اعتماد کرده اند، ولی سند معتبری برای آن نقل نکرده اند. اما در مورد احادیثی که انتسابش به ائمه علیهم السلام ثابت نیست هم نمی توان صرفاً به این دلیل که با فهم و عقیده ما تطبیق نمی کنند، آنها را ردّ و انکار نمود. ملاک حقیقت یک سخن و صحت انتساب آن به ائمه علیهم السلام هماهنگی با فهم ناقص ما نیست. بنابراین کسانی که خود را پیرو ایشان می دانند، نمی توانند همین مقدار هم به آنچه منسوب به آنهاست، بی اعتنا باشند.

درس چهارم: مواجهه صحیح با احادیث ائمه علیهم السلام**اشاره**

در درس گذشته گفتیم لازمه تسلیم در برابر ائمه علیهم السلام این است که اگر حدیثی با نظر ما مطابق نبود، نباید آن را رد کنیم، بلکه باید سعی در تکمیل و اصلاح نظر خود براساس حدیث داشته باشیم.

فرض تعارض مدلول حدیث با حکم عقل

در اینجا سؤالی به ذهن می‌رسد که گاهی در مقابل این طرز فکر مطرح می‌شود. سؤال این است: اگر چنین است، پس ارزش عقل و بدیهیات عقلیه چه می‌شود؟ آیا اگر سخنی که به عنوان حدیث اهل بیت علیهم السلام نقل شده با مسلمات عقلی تعارض داشت، باز هم نمی‌توان آن را رد کرد؟ اگر چنین باشد پس ساحت مقدس ائمه اطهار علیهم السلام از امور باطل و نادرست منزّه نخواهد بود و صحت سخنان ایشان و حتی حقیقت خود آنها هم زیر سؤال می‌رود. چون همه اینها به حکم قطعی عقل برای انسان قابل قبول شده و نتایج نباید با مبنا

ص: ۴۶

تعارض داشته باشد. پاسخ این مطلب در خود احادیث آمده است و عقل نیز آن را تأیید و تصویب می‌کند: شخصی خدمت حضرت صادق علیه السلام رسید و عرض کرد: «جَعَلْتُ فِدَاكَ؛ إِنَّ الرَّجُلَ لِيَأْتِينَا مِنْ قَبْلِكَ فَيُخْبِرُنَا عَنْكَ بِالْعَظِيمِ مِنَ الْأَمْرِ فَيُضِيقُ بِدَلِيكَ صُدُورُنَا حَتَّى نُكْذِبُهُ». فدایت شوم؛ شخصی از جانب شما نزد ما می‌آید و مطلب سنگینی را از شما برای ما نقل می‌کند که سینه‌های ما نسبت به قبول آن تنگی می‌کند تا آنجا که ما اصل آن را تکذیب می‌کنیم.

حضرت به او فرمودند: «أَلَيْسَ عَنِّي يُخَيِّدُكُمْ؟!»: «آیا از جانب من برای شما حدیث نقل نمی‌کنند؟!» راوی گفت: بلی. حضرت فرمود: «فَيَقُولُ لِلَّيْلِ إِنَّهُ نَهَارٌ وَلِلنَّهَارِ إِنَّهُ لَيْلٌ؟!»: «آیا شب را می‌گویند روز است و روز را می‌گویند شب است؟!» راوی گفت: خیر (این طور نیست).

پس حضرت فرمودند: «رُدَّهُ إِلَيْنَا. فَإِنَّكَ إِنْ كَذَّبْتَ فَإِنَّمَا تُكْذِبُنَا.»^(۱): «آن (حدیث) را به خود ما ارجاع بده (اظهار نظر در باره آن را به ما واگذار). چون اگر تکذیب کنی، ما را تکذیب کرده‌ای.

عبارتی که امام علیه السلام برای راوی ذکر فرموده‌اند، مثالی است برای سخنی که با بدیهیات عقلیه تناقض صریح دارد. اگر آنچه به عنوان

۱-۱- بحار الانوار، ج ۲، ص ۱۸۷، ح ۱۴، از بصائر الدرجات.

ص: ۴۷

حدیث نقل می شود، با احکام بدیهی و روشن عقل چنین تعارضی داشته باشد- تعارضی که مانند تعارض شب با روز باشد یعنی به هیچ وجه با آنها قابل جمع نباشد- در چنین فرضی از جهت وجوب تسلیم به ائمه علیهم السلام وظیفه ای متوجه ما نیست. اما هر تعارضی چنین نیست و به حد تناقض نمی رسد. در آن صورت وظیفه این است که تا حد ممکن اعتقاد خود را با آن حدیث منقول هماهنگ کنیم و در صورت عدم امکان، علم آن را به ائمه علیهم السلام واگذاریم.

اقسام تعارض عقل و نقل

تعارض در حد تناقض تنها وقتی پیش می آید که حکم عقل در آن مورد، بدیهی فطری باشد، یعنی مسأله از مستقلات عقائیه باشد؛ مانند اینکه ظلم کردن قبیح و زشت است. این حکم و امثال آن را هر انسان عاقلی قبول دارد و فهم آن منحصر به درس خوانده ها و فلسفه خوانده ها نیست، بلکه فطری می باشد و کسبی نیست. از طرف دیگر باید حدیث منقول، نص در مدلول خود باشد؛ یعنی احتمال خلاف آنچه از ظاهر لفظ فهمیده می شود، در معنای آن داده نشود. در این صورت حکم بدیهی عقل با مدلول صریح حدیث در تناقض خواهد بود.

اما اگر بتوان حدیث را طوری معنا کرد که با حکم بدیهی عقل در تعارض نباشد، وظیفه این است که همان معنا را از حدیث بفهمیم؛ هر چند که خلاف ظاهر آن باشد؛ مانند کاری که ما در مورد برخی از آیات قرآن کریم انجام می دهیم. آیات قرآن، چون قطعی الصدور هستند، اگر معنای ظاهر بعضی از آنها با احکام بدیهی عقل فطری در تعارض باشد، آنها را بر خلاف معنای ظاهری خود حمل می کنیم. مثلاً

ص: ۴۸

آیاتی که ظهور در معنای جبر در افعال اختیاری انسان دارند، معنای ظاهری آنها با حکم بدیهی عقل فطری در تناقض است. در این صورت ما سند قرآن را تضعیف نمی‌کنیم، بلکه می‌گوییم معنای ظاهری آنها اراده نشده است. با این کار بین قرآن و دلیل بدیهی عقل، رفع تناقض می‌شود. اما اگر علاوه بر رفع تعارض بین عقل و نقل بخواهیم معنای صحیح آیه قرآن را دریابیم، باید دلایل و قرائن کافی در اختیار ما باشد که بتوانیم معنای صحیح اما خلاف ظاهر آن را دریابیم. در صورت عدم کفایت چنین قرائن و دلایل، از فهم معنای درست آن آیات محروم خواهیم ماند؛ در عین آنکه یقین داریم معنای ظاهری آنها مقصود نیست. (دقت شود).

در مورد احادیث منقول از ائمه علیهم السلام هم باید همین روش را داشته باشیم. اگر معنای ظاهری یکی از آنها با مستقالات عقلیه در تناقض باشد، مطمئن می‌شویم که معنای ظاهر حدیث اراده نشده است. حال ممکن است دلایل کافی برای فهم معنای صحیح (و خلاف ظاهر) حدیث داشته باشیم یا خیر؛ در هر دو صورت مشکل تعارض عقل و نقل پیش نمی‌آید. این در صورتی است که حدیث در معنای خود «نصّ» نباشد.

اما اگر در موردی چنین نبود، یعنی حدیث منقول قابل حمل بر معنای خلاف ظاهرش نبود و به عبارت دیگر نصّ در معنای ظاهرش بود و صراحتاً خلاف حکم بدیهی عقل هم بود، آن وقت مانند این است که به شب بگوید روز و به روز بگوید شب. اگر - فرضاً - چنین حالتی نسبت به بعضی احادیث موجود در کتب معتبر شیعه یافت شود، ما

ص: ۴۹

نسبت به پذیرفتن معنای آن حدیث و عمل به مضمون آن وظیفه ای نداریم.

وظیفه انسان نسبت به آیات و احادیث متشابه

ما وظیفه داریم که آنچه از اهل بیت علیهم السلام رسیده، مانند آیات قرآن در بست قبول کنیم و به همه آنها ایمان آوریم. اما هیچ لزومی ندارد که معنای تک تک منقولات از ایشان را هم بفهمیم؛ همان طور که هیچ لزومی ندارد معنای همه آیات قرآن را بدانیم. ما آیات متشابه قرآن را بدون آنکه لزوماً معنای صحیح آنها را بفهمیم، قبول می کنیم. به عنوان مثال در مورد آیه شریفه «وَمَارَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى» (۱): «و آنگاه که تو تیر انداختی، تو تیر نینداختی ولی خداوند تیر انداخت.» (۲) مطمئن هستیم که معنایش نفی اختیار پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در تیراندازی نیست

۱-۱- انقال/ ۱۷.

۲-۲- این آیه شریفه برای کسی که معنای صحیحش را نداند، از آیات «متشابه» است. به طور کلی محکم و متشابه بودن، یک امر نسبی است که متناسب با علم و جهل شخص متفاوت می شود. ممکن است آیه ای برای کسی محکم باشد و برای دیگری متشابه. به فرمایش امیرمؤمنان علیه السلام: المتشابه ما اشتبه علی جاهله. بحارالانوار ج ۹۲ ص ۳۸۲ ح ۱۵، از تفسیر عیاشی یعنی: متشابه آن است که بر کسی که منظور از آن را نمی داند، مشتبه شود. در آیه مذکور هم اگر کسی منظور را بداند، آیه برایش متشابه نخواهد بود. این آیه یک حکم کلی را بیان نمی کند، بلکه صرفاً خطاب به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم است، آن هم در جنگ بدر که وقتی یک مشت شن و خاک را با دست خود به سوی صورتهای قریش پرت کردند، تأثیر معجزه آسایی داشت که به همین جهت «رمی» پیامبر به خدا نسبت داده شده، یعنی به اعتبار تأثیر آن نه آنکه فعل اختیاری حضرت، فعل خدا باشد. ر.ک: تفاسیر روایی، ذیل آیه شریفه.

ص: ۵۰

چون ایشان به عنوان فاعل تیراندازی مخاطب آیه قرار گرفته اند و اکراه و اضطراری هم در این کار نداشته اند - ولی ممکن است معنای درست آیه را ندانیم. در این صورت آیه را رد نمی کنیم، بلکه به آن ایمان می آوریم بدون آنکه معنایش را بفهمیم. در مورد احادیث هم وظیفه همین است. ممکن است معنای حدیثی برای ما به طور صریح روشن نباشد و احتمال معانی مختلفی نسبت به آن وجود داشته باشد. در این صورت حدیث از تشابهات خواهد بود و ما نمی توانیم معنای قطعی آن را بفهمیم، ولی این ناتوانی نباید در ایمان ما نسبت به صدور آن از معصوم تأثیری داشته باشد. ما باید حدیث را بپذیریم هر چند معنای قطعی آن را در نیابیم.

به طور کلی نباید تصوّر کنیم که معانی احادیث اهل بیت علیهم السلام باید در محدوده مفروضات و مقبولات ما بگنجد. چه بسا در معنای حدیثی چند احتمال به ذهن ما برسد و چنین تصوّر کنیم که بالأخره معنای حدیث از آن احتمالات نمی تواند خارج باشد. حتی ممکن است حصر تصوّر شده را عقلی بپنداریم، ولی در واقع بعضی فرضهای ذهنی، ما را محصور در آن احتمالات کرده باشد. با این ترتیب چه بسا امام علیه السلام مطلبی را فرموده باشند که معنای معقولی از آن برای ما قابل فرض نباشد، اما اگر به فرض، کسی بتواند از خود ایشان سؤال کند، حضرت معنایی را بیان کنند که هرگز به ذهن دیگران خطور نمی کرده است و آن معنا با مستقلات عقلیه هم هیچ تعارضی نداشته باشد. چنین احتمالی کاملاً ممکن به نظر می رسد.

هفتاد معنا برای احادیث اهل بیت علیهم السلام

از خود ائمه علیهم السلام نقل شده که فرموده اند برای کلمات خود می توانند تا هفتاد معنا بیان کنند که همه آنها هم با لفظ حدیث ایشان مطابقت داشته باشد. امام صادق علیه السلام می فرمایند:

إِنَّ الْكَلِمَةَ مِنْ كَلَامِنَا لَتَنْصَرِفَ عَلَى سَبْعِينَ وَجْهًا، لَنَا مِنْ جَمِيعِهَا الْمَخْرُجُ. (۱)

سخنی از سخنان ما قابل حمل بر هفتاد معناست که خودمان از عهده همه آنها برمی آییم. (یعنی همه آنها می توانند در جای خود درست باشد.)

به دو مطلب در این حدیث اشاره شده است: یکی اینکه هر یک از سخنان ائمه علیهم السلام قابل حمل بر معانی زیادی است که آنها را تا هفتاد معنا شمرده اند. (۲) و دوم اینکه استخراج همه آن معانی از لفظ حدیث، از عهده خود ایشان برمی آید. یعنی اگر بخواهند برای کسی منظور خود را از سخنی که فرموده اند، توضیح دهند، می توانند همه آن معانی را برای او از خود لفظ در آورند. این کار البته در توانایی افراد عادی نیست. یک عالم دین باید انس زیادی با احادیث اهل بیت علیهم السلام داشته باشد و مبانی ایشان را در ابواب مختلف معارف به دست آورده باشد تا توانایی استخراج و فهم بعضی از این وجوه را داشته باشد. به همین جهت ائمه علیهم السلام بر تفقه و درایت احادیث تأکید زیادی داشته اند و لذا تنها کسی که عمیقاً با تعالیم ایشان آشنا باشد، از نظر آنها «فقیه» شمرده

۱- ۱- بحار الانوار، ج ۲، ص ۱۸۴، ح ۵، از معانی الاخبار.

۲- ۲- البته شاید عدد هفتاد اشاره به کثرت معانی باشد نه تعداد دقیق آنها.

ص: ۵۲

می شود. چنین فقاهتی به دست نمی آید مگر اینکه شخص به آنچه به طور غیر صریح در کلمات ایشان آمده، دانا و آگاه گردد. ابتدای حدیث قبلی چنین است:

حَدِيثٌ تَدْرِيهِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ تَرْوِيهِ. وَلَا يَكُونُ الرَّجُلُ مِنْكُمْ فَقِيهًا حَتَّى يَعْرِفَ مَعَارِيضَ كَلَامِنَا.

یک حدیثی که آن را عمیقاً بفهمی، بهتر از هزار حدیثی است که آن را صرفاً نقل کنی. و کسی از شما فقیه نخواهد بود مگر آنکه آنچه را به صورت غیر صریح در سخنان ما آمده، بشناسد.

«معارض» جمع «معارض» و به معنای فحوای کلام است. (۱) معنایی که به صراحت از لفظ فهمیده می شود، «مُصَيَّرَح» و آنچه به صورت ضمنی و تلویحاً مراد است، «معارض» نامیده می شود. هر سخنی ممکن است یک معنای صریح داشته باشد و یک یا چند معنای غیر صریح که همه آنها مورد قصد و نظر گوینده کلام باشد. افراد معمولی نوعاً همان معنای صریح را از یک کلام می فهمند، ولی کسی که با مذاق فکری گوینده آشناست و قرائن حالیّه و مقالیه کلام او را می شناسد، به میزان آشنایی خود، معانی ضمنی و تلویحی کلام را هم می فهمد.

در احادیث اهل بیت علیهم السلام نیز افرادی که با معارف ایشان در ابواب مختلف انس ندارند، نوعاً همان معنای صریح را می فهمند. ولی آشنایی عمیق با مذهب و مذاق آنها و شرایط مختلفی که در آن سخن گفته اند - مانند تقیه و نظیر آن - و نیز شناخت اصحاب و راویان احادیث که گاهی ظرفیت پذیرش حقیقتی را نداشته اند و حضرت در مقابل آنها

ص: ۵۳

«توریه» کرده اند، همه این عوامل می تواند در فهم مراد ضمنی ائمه علیهم السلام از سخنانشان مؤثر باشد و با معاریض کلام ائمه علیهم السلام آشنا سازد. از نظر ایشان «فقیه» به کسی گفته می شود که به این امور که در فهم کلمات آنها مؤثر است، آشنایی داشته باشد. تنها چنین فردی است که سخنان ائمه علیهم السلام را عمیقاً درک می کند و اگر چنین نباشد، فقط همان معانی ظاهری را استنباط می کند که آن «فقاہت» مورد ائمه علیهم السلام نیست. «فقه» یعنی فهم عمیق و کسی که فقط به ظاهر و معانی سطحی کلام رسیده است، اهل «فقه» نمی باشد.

روش فقیهان در استفاده از احادیث

بنابراین در مواجهه با احادیث اهل بیت علیهم السلام باید بسیار محتاطانه برخورد کرد. چه بسا حدیثی از نظر ما صرفاً بر یک یا چند معنا قابل حمل باشد و احتمال دیگری در معنای آن به ذهن ما خطور نکند. در این صورت اگر معانی محتمل با بدیهیات عقلیه سازگار نباشند، حقّ طرح و ردّ حدیث را نداریم؛ زیرا ممکن است معنا یا معانی دیگری مورد نظر گوینده معصوم بوده که به ذهن ما نرسیده باشد. ما صرفاً در این حد می توانیم اظهار نظر کنیم که معانی متناقض با مستقلات عقلیه مقصود از حدیث نمی باشد، اما اینکه معنای دیگری از حدیث قابل استنباط هست یا خیر، نوعاً قابل تشخیص نیست و اظهار نظر در این خصوص به فقیهی که معاریض کلام ائمه علیهم السلام را می شناسد، موکول شده است.

چنین فقیهی در همه ابواب علوم و معارف اهل بیت علیهم السلام در طول دوران غیبت امام زمان علیه السلام کمتر یافت می شود. البته در میان دانشمندان بزرگ شیعه کسانی که در ابواب مختلف احکام عملی و فقه

ص: ۵۴

مصطلح، آشنا به مذاق و روش اهل بیت علیهم السلام و شرایط و قرائن موجود در سخنان آنها بوده اند و بسیاری از معاریض کلام ائمه علیهم السلام را دریافته اند، کم نبوده اند. علتش هم این بوده که در وادی احکام عملی نوعاً تعدد بیشتری نسبت به احادیث در میان علما و دانشمندان وجود داشته و وظیفه «تسلیم» نسبت به احادیث فقیهی، توسط عموم فقهای بزرگ شیعه رعایت شده است، اما متأسفانه در غیر وادی فقه و احکام عملی، یعنی در باب اعتقادات که مهمتر از احکام است و تفسیر آیات غیر فقهی قرآن، و در درجه بعد در وادی اخلاق و احکام قلبی، تعداد دانشمندانی که طریق «تسلیم» را نسبت به احادیث اهل بیت علیهم السلام پیش گرفته و قبل از هر چیز، خود را مکلف به یافتن مذهب و عقیده اهل بیت علیهم السلام در هر مسأله ای دانسته اند، بسیار کم بوده است.

حقیقت این است که تنها این گونه افراد می توانند به طور کامل ادعا کنند که پذیرفتن فرمایشهای اهل بیت علیهم السلام برایشان قلباً سخت نیست. درجات علما و اندیشمندان در این خصوص متفاوت است. هر کس تسلیم بیشتری دارد، به فقاهاست مورد قبول ائمه علیهم السلام نزدیکتر می باشد. اگر چنین تسلیمی در کار نباشد، مراجعه به احادیث صرفاً برای یافتن مؤید نسبت به افکار خود یا دیگران خواهد بود که این کار هیچ ارزشی نزد خدا و اهل بیت علیهم السلام ندارد.

بسیارند کسانی که در طرح مطالب خود به احادیث استناد و استشهاد می کنند. این کار دلیل تسلیم بودن به ائمه علیهم السلام نیست. کراً مشاهده می شود که یک یا چند حدیث متشابه در یک بحث اعتقادی، به عنوان اصل و پایه بحث مورد تمسک قرار می گیرد و آنگاه بسیاری از

ص: ۵۵

محکّمات احادیث تحت عناوین مختلفی همچون ضعف سند یا پایین بودن سطح فکری مخاطبان ائمه علیهم السلام و امثال این بهانه ها، وانهاده می شود.

این شیوه، مصداق تسلیم به اهل بیت علیهم السلام نیست. کسی که - با سوء غرض یا ناآگاهانه - افکار بشری را اصل و پایه اعتقادی خود قرار داده است و آنگاه در احادیث موجود فقط به آنچه تأیید کننده مواضع فکری اش می باشد، استناد می کند و کاری به سایر احادیث ندارد، یا آنها را به نحوی توجیه و تأویل می کند، واقعاً تسلیم اهل بیت علیهم السلام نمی باشد. چنین شخصی چه بسا از مقام ولایت و امامت ائمه علیهم السلام بسیار تجلیل بکند و اظهار عشق و ارادت زیادی هم در قول و عمل نسبت به آن حضرات داشته باشد، ولی همه اینها غیر از تبعیت صادقانه و کامل از مذهب و تعالیم ایشان است.

نباید انسان به صرف اینکه کسی در سخن یا نوشته خود به بعضی احادیث استناد کرد یا شعار پیروی از ائمه علیهم السلام را سر داد، تصوّر کند که او اهل تسلیم است. تشخیص این ویژگی کار ساده ای نیست و از هر کسی ساخته نمی باشد. باید انسان خود در آن رشته خاص، صاحب نظر باشد و مقدمات علمی لازم برای تشخیص مذاق و روش اهل بیت علیهم السلام را داشته باشد و نیز به اندازه کافی به احادیث مراجعه کرده و بررسی های لازم را در آن موضوع انجام داده باشد تا صلاحیت چنین تشخیصی را پیدا کرده باشد.

به هر حال ورود در این وادی و قرار گرفتن در مسیر فقاهت مورد قبول ائمه علیهم السلام، کار بسیار دشواری است و صرفاً با خواندن دروس

ص: ۵۶

ادبیات و منطق و فقه و اصول و ... به دست نمی آید. اکثر این دروس مفید و لازم است، اما در کنار آنها تحصیل معارف اهل بیت علیهم السلام در مسائل اعتقادی هم ضروری است. البته اینها همه شرط لازم - و نه کافی - برای تحصیل فقاقت است. شرط دیگر توسل به ذیل عنایات خود اهل بیت علیهم السلام و طلب دستگیری و کمک از خود ایشان است. چون هر حرکتی در هر مسیری باید به لطف و عنایت این حضرات صورت گیرد و در مسیر تحصیل علم دین، این لطف و عنایت بیش از هر رشته دیگری لازم و ضروری است. اندیشمندان دینی بیش از دیگران در معرض خطر و انحراف و لغزش هستند. نفوذ شیطان در مسیری که دانشمندان و متفکران دینی می پیمایند، بیشتر، عمیق تر و خطرناکتر است و به همین خاطر توسل آنها به همه معصومان به خصوص امام غایب - حضرت مهدی علیه السلام - باید بیشتر از دیگران باشد.

لزوم عنایت ائمه علیهم السلام برای تحمل احادیث

ضرورت این توجه و توسل وقتی روشنتر می شود که بدانیم تحمل علوم ایشان جز به عنایت و لطف خاص آن حضرات برای کسی حاصل نمی شود. امام صادق علیه السلام می فرماید:

إِنَّ حَدِيثَنَا صَعْبٌ مُسْتَصَعَبٌ... لَا يَحْتَمِلُهُ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ وَلَا مُؤْمِنٌ مُمْتَحِنٌ.

حدیث ما سخت و مشکل است (۱)... هیچ فرشته مقرب و هیچ

۱-۱- در اینکه مراد از «حدیثنا» در این حدیث شریف و امثال آن چه می باشد، دو احتمال مطرح شده است. احتمال اول این است که مراد همه سخنان اهل بیت علیهم السلام باشد. آنچه در متن آمده، مبتنی بر همین احتمال است. درباره احتمال دوم که مختار مرحوم صاحب کتاب مکیال المکارم است، می توانید به جلد دوم کتاب ایشان صفحات ۴۶۳ تا ۴۶۶ مراجعه کنید.

ص: ۵۷

پیغمبر فرستاده شده ای و هیچ مؤمن امتحان شده ای نمی تواند آن را تحمّل کند.

ابوصامت که راوی حدیث است، می گوید: پرسیدم: «فَمَنْ يَحْتَمِلُهُ جُعِلْتُ فِدَاكَ؟»: فدایت شوم؛ پس چه کسی آن را تحمّل می کند؟ حضرت در پاسخ چنین فرمودند:

مَنْ شِئْنَا يَا أَبَا الصَّامِتِ! (۱)

معلوم می شود آن کسی که احادیث اهل بیت علیهم السلام را می خواند یا می شنود، تا به طور خاص، مورد توجه و عنایت امام علیه السلام نباشد، معنای حدیث را در نمی یابد. تحمّل حدیث به معنای خواندن و حفظ کردن آن نیست، بلکه باید در قلب انسان جای بگیرد و مورد پذیرش او قرار گیرد و این، احتیاج به لطف خاصّ امام علیه السلام دارد. بنابراین تک تک افرادی که دروس دینی می خوانند و به احادیث ائمه علیهم السلام مراجعه می کنند، در تک تک احادیثی که می فهمند و آن را قلباً می پذیرند، باید مورد توجه و لطف امام علیه السلام قرار گیرند و گرنه چیزی از آن علوم را متحمّل نمی گردند..

۱-۱- بحارالانوار، ج ۲، ص ۱۹۲، ح ۳۴، از بصائرالدرجات.

ص: ۵۸

امام صادق علیه السلام تحمّل احادیث را از فرشتگان مقرب و انبیای مرسل و مؤمنان آزموده شده، به صورت سالبه کلیه نفی نکرده اند. یعنی مقصودشان این نبوده که هیچ یک از افراد این سه گروه توانایی پذیرش احادیث را ندارند. آنچه نفی کرده اند، این است که از این سه دسته، افرادی که مورد عنایت و خواست امام علیه السلام نباشند، از تحمّل معارف ایشان بی بهره می مانند. پس اگر کسانی از این سه گروه چنین توفیقی پیدا کنند، فقط و فقط به برکت خواست و توجه آن حضرت بوده است. با توجه به این مطلب لزوم توسل دائمی به امام عصر علیه السلام و راههای جلب توجه ایشان، خصوصاً برای کسانی که طالب علوم اهل بیت علیهم السلام هستند، بیشتر و بهتر روشن می گردد.

پرسش های مفهومی از درس های ۱ تا ۴

۱- ملاک صحت معرفت چیست؟ چرایی آن در چه حقیقتی نهفته است؟

۲- سخن ذیل را از جهات مختلف نقد کنید:

«قرآن می فرماید: «فَبَشِّرْ عِبَادِ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ» لذا باید هر سخنی را شنید و آنگاه از میان آنها بهترینش را برگزید. خدا به کسانی که چنین روشی دارند، وعده هدایت داده و آنها را صاحبان عقل خوانده است.»

۳- منظور از «استعجال» در زمان غیبت چیست و چرا مذموم است؟

۴- لازمه تسلیم در برابر احادیث چه نوع برخوردی با انواع احادیث است؟

۵- اقسام تعارض عقل و نقل را بیان کرده، وظیفه ما را در هر مورد مشخص کنید

ص: ۶۰

۶- مضمون فرمایش: «لا یكون الرجل منکم فقیهاً حتّی یعرف معاریض کلامنا» را توضیح دهید.

۷- فرمایش: «انّ حدیثنا صعبٌ مستصعبٌ... لا یحتمله ملکٌ مقربٌ ولا نبیٌّ مرسلٌ ولا مؤمنٌ ممتحنٌ» چگونه با فرمایش: «انّ حدیث آل محمد صعبٌ مستصعبٌ لا یؤمنُ به الاّ ملکٌ مقربٌ او نبیٌّ مرسلٌ او عبدٌ امتحن الله قلبه للایمان» قابل جمع است؟

فصل سوم: محبت نسبت به اهل بیت علیهم السلام

درس پنجم: محبت نسبت به اهل بیت علیهم السلام

محبت، نشانه ایمان کامل

«محبت» نسبت به اهل بیت علیهم السلام یکی دیگر از نشانه های اهل معرفت امام علیه السلام خصوصاً در زمان غیبت می باشد. در اهمیت محبت همین بس که اساس و پایه اسلام دانسته شده است. امام صادق علیه السلام می فرماید:

لِكُلِّ شَيْءٍ أَسَاسٌ. وَ أَسَاسُ الْإِسْلَامِ حُبُّنَا أَهْلَ الْبَيْتِ. (۱)

هر چیزی پایه و اساسی دارد. و اساس اسلام محبت ما اهل بیت است. به همین جهت در احادیث ما، محبت به اهل بیت علیهم السلام بالاترین و

۱-۱- اصول کافی، کتاب الایمان والکفر، باب نسبة الاسلام، ح ۲.

ص: ۶۳

بافضیلت ترین عبادات دانسته شده است. امام صادق علیه السلام می فرماید:

إِنَّ فَوْقَ كُلِّ عِبَادَةٍ عِبَادَةٌ. وَحُبُّنَا أَهْلَ الْبَيْتِ أَفْضَلُ عِبَادَةٍ (۱)

بالتر از هر عبادتی، عبادتی است. و محبت ما اهل بیت برترین عبادات است.

در حدیثی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم که همه امامان را معرفی فرموده اند، در خصوص قبول ولایت امام زمان علیه السلام چنین آمده است:

مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَلْقَى اللَّهَ وَقَدْ كَمَّلَ إِيْمَانُهُ وَحَسَنَ إِسْلَامُهُ، فَلْيَتَوَلَّ الْحُجَّةَ صَاحِبَ الزَّمَانِ الْمُتَنَزَّرَ.

هرکس دوست دارد خدا را ملاقات کند در حالی که ایمانش کامل و اسلامش نیکو باشد، پس ولایت حضرت حجت صاحب الزمان منتظر را بپذیرد.

و در انتهای حدیث، چنین فرموده اند:

فَهَؤُلَاءِ مَصَابِيحُ الدُّجَى وَ أَيْمَةُ الْهُدَى وَ أَعْلَامُ التُّقَى. مَنْ أَحَبَّهُمْ وَ تَوَلَّاهُمْ، كُنْتُ ضَامِنًا لَهُ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى بِالْجَنَّةِ (۲)

پس اینها (ائمه علیهم السلام) روشنایی بخش در تاریکی و پیشوایان هدایت و نشانه های تقوا هستند. هرکس آنان را دوست بدارد و ولایتشان را بپذیرد، من در پیشگاه خدای متعال برایش بهشت را ضمانت می کنم. ایمان با ولایت و محبت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آغاز می شود و با ولایت

۱-۱- بحار الانوار، ج ۲۷، ص ۹۱، ح ۴۸، از محاسن برقی.

۲-۲- بحار الانوار، ج ۳۶، ص ۲۹۶، ح ۱۲۵، از فضائل شاذان بن جبرئیل.

ص: ۶۴

و محبت حضرت حجت علیه السلام کامل می شود. بنابراین بدون محبت امام غایب علیه السلام نمی توان به ایمان کامل دست یافت. هرچه درجه ایمان بالاتر رود، محبت بیشتری نسبت به آن حضرت پدید می آید و نیز هر قدر این محبت بیشتر شود، ایمان کاملتری نصیب شخص می گردد. بنابراین میزان شدت محبت به امام عصر علیه السلام نشانه خوبی برای کمال ایمان به شمار می آید.

جلب محبت از طریق تسلیم

محبت نسبت به اهل بیت علیهم السلام چیزی نیست که خداوند به سادگی در اختیار هر کس قرار دهد. همان طور که اصل معرفت خدا و رسول صلی الله علیه و آله و سلم و امام علیه السلام، لطف و عنایتی از جانب پروردگار است، محبت به امام علیه السلام نیز لطف بیشتر خداوند به اهل معرفت می باشد. بهترین وسیله برای جلب لطف و عنایت خداوند در این خصوص، تسلیم کامل نسبت به اهل بیت علیهم السلام می باشد. امام باقر علیه السلام به ابو خالد کابلی می فرماید:

وَاللّٰهِ - يَا اَبَا خَالِدٍ - لَا يُحِبُّنَا عَبْدٌ وَ يَتَوَلَّانَا حَتَّى يُطَهِّرَ اللّٰهُ قَلْبَهُ. وَلَا يُطَهِّرُ اللّٰهُ قَلْبَ عَبْدٍ حَتَّى يُسَلِّمَ لَنَا وَ يَكُونَ سَلِمًا لَّنَا، سَلَّمَ اللّٰهُ مِنْ شَدِيدِ الْحِسَابِ وَ آمَنَهُ مِنْ فَرَعِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ الْاَكْبَرِ. (۱)

قسم به خدا - ای ابو خالد - تا وقتی خداوند دل بنده ای را پاک

۱-۱- اصول کافی، کتاب الحجّه، باب أن الائمه عليهم السلام نور...، ح ۱.

ص: ۶۶

نکنند، ما را دوست نخواهد داشت و ولایت ما را نمی پذیرد. و تا تسلیم ما نشود و نسبت به ما حالت «سلم» نداشته باشد، خداوند دلش را پاک نمی کند. پس اگر نسبت به ما سلم بود، خدا او را از حساب سخت حفظ خواهد کرد و از ترس و وحشت بسیار بزرگ در روز قیامت در امانش می دارد.

قلب اگر پاک نباشد، محبت و ولایت اهل بیت علیهم السلام در آن جای نمی گیرد. پاکی قلب هم فقط در اثر سلم بودن نسبت به اهل بیت علیهم السلام برای انسان به وجود می آید. پس آن که طالب محبت امام علیه السلام است، باید تا آنجا که می تواند، سلم بودن را در خود تقویت کند. هرچه درجه تسلیم بالاتر رود، قلب پاکتر و در نتیجه محبت به امام علیه السلام هم بیشتر می شود.

گریه برای امام علیه السلام بر اثر شدت محبت

محبت یک امر قلبی است که شدت آن بستگی به شدت معرفت و ولایت محبت نسبت به محبوب دارد. هر اندازه معرفت بیشتر باشد، محبت هم بالاتر است. یکی از نشانه های محبت شدید آن است که یاد محبوب فی نفسه یا متذکر شدن به فراق او، یا سختی ها و مصیبت هایی که بر او رفته است، دل محبت را می لرزاند و اشک را از دیدگان او جاری می سازد. خداوند به فضل و کرم خود همین گریه را وسیله پاکی دل و زدوده شدن آلودگی گناه از محبت قرار داده است. امام صادق علیه السلام به فضیل بن یسار می فرمایند:

يَا فَضِيلُ، مَنْ ذَكَرْنَا، أَوْ ذُكِرْنَا عِنْدَهُ، فَخَرَجَ مِنْ عَيْنِهِ مِثْلُ

ص: ۶۶

جَنَاحِ الدُّبَابِ، غَفَرَ اللَّهُ لَهُ ذُنُوبَهُ وَ لَوْ كَانَتْ أَكْثَرَ مِنْ زَبَدِ الْبَحْرِ. (۱)

ای فضیل، هر کس ما را یاد کند، یا نزد او یاد شویم، پس به اندازه بال مگسی اشک از چشمش بیرون آید، خداوند گناهانش را می‌آمرزد اگرچه بیشتر از کف دریا باشد.

چنین ثوابی به خاطر عظمت مقام امام علیه السلام و ارزش محبت به اوست و ربطی به لیاقت دوستدار امام علیه السلام ندارد. بنابراین لازم نیست گریه کننده استحقاق چنین اجری را داشته باشد، بلکه این صرفاً فضلی است از جانب خداوند به آن که دوستدار اهل بیت علیهم السلام می‌باشد.

سوز فراق و درد هجران امام عصر علیه السلام در زمان غیبت ایشان و یاد سختی های حضرت و رنج هایی که وجود مقدسش متحمل می‌گردد، از جمله عواملی است که چشمان اهل معرفت را در زمان غیبت اشکبار می‌کند. در گذشته نقل شد که امام صادق علیه السلام فرمودند:

أَمَا وَاللَّهِ لَيَغِيْبَنَّ إِمَامُكُمْ سِنِينَ مِنْ دَهْرِكُمْ... وَلَتَدْمَعَنَّ عَلَيْهِ عِيُونَ الْمُؤْمِنِينَ. (۲)

توجه داشته باشید! قسم به خدا قطعاً امام شما سالیانی از روزگارتان در غیبت خواهد بود... و چشمهای مؤمنان قطعاً بر آن حضرت گریان می‌شود.

چقدر این دلهای سوزان و چشمهای اشکبار و ناله‌ها و فریادها به خاطر امام علیه السلام، عزیز و ارزشمند هستند که امام صادق علیه السلام در حق آنها

۱-۱- بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۸۲، ح ۱۴، از قرب الاسناد.

۲-۲- کمال الدین، باب ۳۳، ح ۳۵.

ص: ۶۷

دعا فرموده اند. معاویه بن وهب می گوید: حضرت را در حال سجده دیدم که برای زوّار قبر حضرت سیدالشّهدا علیه السلام چنین دعا می کنند:

...إِرحم تِلْكَ الأَعْيْنَ الَّتِي جَزَتْ دُمُوعُهَا رَحْمَةً لَنَا. وَإِرحم تِلْكَ القُلُوبَ الَّتِي جَزَعَتْ وَاحْتَرَقَتْ لَنَا. وَإِرحم الصَّرْحَةَ الَّتِي كَانَتْ لَنَا...
(۱).

... (خدایا) آن چشمهایی را که به خاطر ترخّم بر ما اشکبار شده اند، مورد رحمت خود قرار بده. و رحمت کن آن دل‌های را که به خاطر ما بی تاب شده و آتش گرفته است. و رحمت آور بر آن ناله و فریادی که به خاطر ما بوده است... .

این بی تابی‌ها و فریادها ممکن است به خاطر درد فراق امام عصر علیه السلام در زمان غیبت باشد. بی جهت نیست که در چهار عید بزرگ مسلمین - فطر، قربان، غدیر و جمعه - دعای ندبه وارد شده است. این چهار روز بهترین ایّامی است که خداوند برای نزول رحمت بر مؤمنان قرار داده و همه آنها متعلّق به وجود مقدّس حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه است. در سه روز جمعه، فطر و قربان، نماز و خطبه عید به وسیله امام علیه السلام اقامه می شود و در عید غدیر همه مسلمانان با امام منصوب از جانب خداوند بیعت می کنند. در زمانی که جای صاحب این ایّام خالی است، مؤمنان باید به ندبه پردازند و به یاد محبوب خود و در فراق ایشان ناله بزنند:

أَيْنَ الطَّالِبِ بِدَمِ المَقْتُولِ بِكَرْبَلَاءَ؟

ص: ۶۸

کجاست خونخواه کشته شده در کربلا؟

أَيْنَ الْمُضْطَرِّ الَّذِي يُجَابُ إِذَا دَعَا؟

کجاست آن مضطری که وقتی (خدا را) بخواند، پاسخ داده می شود؟

در همین دعا، دوستداران حضرت با محبوبشان، اینچنین درد دل می گویند:

يَا بَنَ طَهَ وَالْمُحْكَمَاتِ، يَا بَنَ يَسَ وَالذَّارِيَاتِ، يَا بَنَ الطُّورِ وَالْعَادِيَاتِ... لَيْتَ شِعْرِي أَيْنَ اسْتَقَرَّتْ بِكَ النَّوَى!... . عَزِيْزٌ عَلَيَّ أَنْ أَرَى
الْخَلْقَ وَلَا تُرَى وَلَا أَسْمَعَ لَكَ حَسِيْسًا وَلَا نَجْوَى!... . عَزِيْزٌ عَلَيَّ أَنْ أَبْكِيْكَ وَ يُخْذُلُكَ الْوَرَى!... .

ای فرزند طه و محکمات، ای پسر یس و ذاریات، ای پسر طور و عادیات... . کاش می دانستم که کجا اقامت گزیده ای!... . بر من
سخت است که همه خلق را ببینم و تو دیده نشوی و صدای آهسته و نجوای تو را (هم) نشنوم!... . بر من سخت است که بر تو
بگیرم در حالی که مردم تو را وا گذاشته اند!... .

آنگاه همدم و همناله می جویند و می گویند:

هَلْ مِنْ مُعِينٍ فَأُطِيلَ مَعَهُ الْعَوِيْلَ وَالْبُكَاءَ؟! هَلْ مِنْ جَزُوعٍ فَأَسَاعِدَ جَزَعَهُ إِذَا خَلَا؟! هَلْ قَدِيتَ عَيْنٌ فَسَاعَدَتْهَا عَيْنِي عَلَى الْقَدَى؟! (۱)

آیا یآوری هست تا همراه او گریه و ناله بلند سر دهم؟! آیا بی تابی

ص: ۶۹

هست که او را در بی تابی اش در وقت تنهایی کمک کنم؟! آیا چشمی که خار در آن خلیده باشد هست تا چشم من با او بر این خار خلیدگی همدردی کند؟! این کلمات اگر از دل سوخته دوستان امام علیه السلام در روزهای عید به زبانشان جاری شود، نشانگر شدت محبت ایشان به امام غایبان می باشد.

دوستی با دوستان امام علیه السلام و دشمنی با دشمنان ایشان

یکی از لوازم محبت نسبت به امام علیه السلام این است که دوستان ایشان با دوستان حضرت، دوست و با دشمنان ایشان دشمن باشند. این امر خصوصاً در زمان غیبت امام علیه السلام مورد تأکید قرار گرفته است. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می فرماید:

طُوبَى لِمَنْ أَدْرَكَ قَائِمَ أَهْلِ بَيْتِي وَهُوَ يَأْتِيهِ بِهِ فِي غَيْبَتِهِ قَبْلَ قِيَامِهِ وَيَتَوَلَّى أَوْلِيَاءَهُ وَيُعَادِي أَعْدَاءَهُ. ذَلِكَ مِنْ رُفَقَائِي وَذَوَى مَوَدَّتِي وَ أَكْرَمِ أُمَّتِي عَلَيَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. (۱)

خوشا به حال کسی که حضرت قائم از اهل بیت مرا درک نماید در حالی که در زمان غیبت او پیش از ظهورش، به امامت او معتقد بوده و با دوستان او دوستی کرده و با دشمنانش دشمنی کرده باشد. چنین کسی از رفقا و دوستان من و از گرامیترین افراد امت من نزد من در روز قیامت خواهد بود.

ملاحظه می شود که دوستی با دوستان امام علیه السلام و دشمنی با دشمنان

ص: ۷۰

ایشان، از پذیرفتن ولایت و امامت آن حضرت جدا نیست، بلکه ملازم یکدیگر هستند. بشارت دیگر در حدیثی از حضرت موسی بن جعفر علیهما السلام آمده است:

طُوبَى لَشِيعَتِنَا الْمُتَمَسِّكِينَ بِحَبْلِنَا فِي غَيْبِهِ قَائِمِنَا الثَّابِتِينَ عَلَى مُوَالَاتِنَا وَ الْبِرَاءَةِ مِنْ أَعْدَائِنَا. أُولَئِكَ مِنَّا. وَ نَحْنُ مِنْهُمْ. قَدَرَضُوا بِنَا أَيْمَةً وَ رَضِينَا بِهِمْ شِيعَةً. فَطُوبَى لَهُمْ. ثُمَّ طُوبَى لَهُمْ. هُمْ وَاللَّهِ مَعَنَا فِي دَرَجَاتِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ. (۱)

«طوبی» متعلق به شیعیان ماست که در زمان غیبت قائم ما به ریسمان (ولایت) ما تمسک نموده، بر دوستی با ما و بیزاری از دشمنان ما ثابت قدم باشند. آنها از ما و ما از آنها هستیم. آنها امامت ما را پذیرفته اند و ما ایشان را به عنوان شیعه پذیرفته ایم. پس «طوبی» متعلق به آنهاست. آری؛ «طوبی» متعلق به آنهاست. قسم به خدا آنها در روز قیامت با ما در درجات ما خواهند بود.

در توضیح معنای «طوبی» روایتی را ابوبصیر از حضرت صادق علیه السلام نقل کرده که ابتدای آن این است:

طُوبَى لِمَنْ تَمَسَّكَ بِأَمْرِنَا فِي غَيْبِهِ قَائِمِنَا فَلَمْ يَزِعْ قَلْبُهُ بَعْدَ الْهِدَايَةِ.

طوبی از آن کسی است که در زمان غیبت قائم ما متمسک به ولایت ما بوده و قلبش پس از آنکه هدایت شد، گمراه نشده باشد.

ص: ۷۱

سپس ابوبصیر از حضرت سؤال می‌کند: «جُعِلَتْ فِدَاكَ؟ وَ مَا طُوبَى؟»: جانم به فدایت؛ طوبی چیست؟ ایشان چنین پاسخ فرمودند: شَجْرَةٌ فِي الْجَنَّةِ أَصْلُهَا فِي دَارِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ لَيْسَ مِنْ مُؤْمِنِي آلِهِ وَ فِي دَارِهِ غُصْنٌ مِنْ أَعْصَانِهَا. وَ ذَلِكُمْ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: «طُوبَى لَهُمْ وَ حُسْنُ مَا بٍ»، (۱)(۲).

(طوبی) درختی است در بهشت که اصل و ریشه آن در خانه علی بن ابی طالب علیه السلام است و شاخه‌ای از شاخه‌های آن در خانه هر یک از مؤمنان می‌باشد. و به این مطلب اشاره دارد فرموده خدای تعالی: «طوبی و حُسن عاقبت برای آنهاست.» از این احادیث می‌توان فهمید که دوستی با دوستان اهل بیت علیهم السلام و دشمنی با دشمنان ایشان، از مهمترین لوازم معرفت امام علیه السلام است.

این امر در درجه اول یک امر قلبی است. یعنی اگر کسی از دوستان اهل بیت علیهم السلام است، انسان باید قلباً او را دوست داشته باشد و نباید از او بدش بیاید. ممکن است آن شخص مرتکب معاصی و کارهای ناپسند بشود، که در این صورت انسان باید از اعمال بد او ناخشنود و متنفر باشد و او را نهی از منکر هم بکند، اما خود او را تا وقتی که از دوستان اهل بیت علیهم السلام است، باید دوست داشته باشد (۳) و

۱-۱- رعد/۲۹.

۲-۲- کمال الدین، باب ۳۳، ح ۵۵.

۳-۳- امام رضا علیه السلام فرمودند: «كُنْ مُجِبًّا لِآلِ مُحَمَّدٍ وَ اِنْ كُنْتَ فَاسِقًا وَ مُجِبًّا لِمُجِبِّيهِمْ وَ اِنْ كَانُوا فَاسِقِينَ.» دوستدار آل محمد باش هر چند گناهکار هستی. و دوستدار دوستانشان باش هر چند گناهکار باشند. بحارالانوار ج ۶۹ ص ۲۵۳ ح ۳۳، از دعوات راوندی.

ص: ۷۲

به خاطر حسابهای شخصی با او دشمن نشود، بلکه همیشه محبت او نسبت به اهل بیت علیهم السلام را بر سود و زیان شخصی ترجیح دهد؛ حتی او را بر کسی که سجایای خوب اخلاقی دارد ولی از دوستان اهل بیت علیهم السلام نیست، ترجیح دهد؛ یعنی تنها معیار دوستی اش، محبت نسبت به اهل بیت باشد. این امر یکی از امتحانات الهی برای اهل معرفت است تا به وسیله آن، میزان اخلاص خود را در دوستی با ایشان محک بزنند.

اهمیت ادای حقوق برادران ایمانی

پس از این مرحله که کار قلب است، نوبت به عمل می رسد که عبارت است از رعایت حقوق اهل ولایت. هر کس اهتمام و جدیت بیشتری در این امر داشته باشد، دوستی اش با اهل بیت علیهم السلام عمیق تر و ریشه ای تر است و هر کس اهتمام کمتری به این امر نشان دهد، در محبت نسبت به ایشان ضعیف تر و سست تر می باشد.

اهل محبت و ولایت در احادیث به نام «مؤمن» خوانده شده اند. امام صادق علیه السلام می فرمایند:

ما عَبْدُ اللَّهِ بِشَيْءٍ أَفْضَلَ مِنْ آدَاءِ حَقِّ الْمُؤْمِنِ. (۱)

خداوند عبادت نشده است به چیزی که برتر از ادا کردن حق (برادر) مؤمن باشد.

ص: ۷۳

یک بار هم وقتی مُعَلّی بن خُنَیس درباره حقوق مؤمن از ایشان پرسیده بود، در جواب به او فرمودند:
 سَبْعُونَ حَقًّا لِأَخِيكَ إِلَّا بِسَبْعَةٍ. فَإِنِّي عَلَيْكَ مُشْفِقٌ أَحْسَى إِلَّا تَحْتَمِلَ.

هفتاد حق است که جز هفت تا را به تو نمی گویم. زیرا نسبت به تو نگران هستم و می ترسم که تحمل (انجام) آنها را نداشته باشی. سپس آن هفت حق را چنین معرفی کردند:

لَا تَشْبَعُ وَيُخْوَعُ. وَلَا تَكْتَسِي وَيَعْرَى. وَ تَكُونُ دَلِيلَهُ وَقَمِيصَهُ الَّذِي يَلْبَسُهُ وَ لِسَانَهُ الَّذِي يَتَكَلَّمُ بِهِ. وَ تُحِبُّ لَهُ مِمَّا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ. وَ إِن كَانَتْ لَكَ جَارِيَةٌ بَعَثْتَهَا لِتُمَهِّدَ فِرَاشَهُ. وَ تَسْعَى فِي حَوَائِجِهِ بِاللَّيْلِ وَ النَّهَارِ. فَإِذَا فَعَلْتَ ذَلِكَ، وَصَلَتْ وَلا يَتَّكُفُّ بِوَلَايَتِنَا وَ وَلا يَتَّكُفُّ بِوَلَايَةِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ. (۱)

سیر نباشی در حالی که او گرسنه باشد. و پوشیده نباشی در حالی که او برهنه باشد. و راهنمای او باشی. و پیراهنی باشی که او می پوشد. و زبانی باشی که با آن سخن می گوید. و آنچه برای خودت دوست داری، برای او دوست داشته باشی. و چنانچه کنیزی داری، او را بفرستی تا فرش و بسترش را مرتب سازد. و در (برآوردن) نیازهای او شب و روز کوشا باشی. پس اگر این گونه بودی، ولایت خود را به ولایت ما و ولایت ما را به ولایت خدای عزوجل متصل کرده ای.

ص: ۷۴

تعبیر موجود در این حدیث، بسیار گویا و روشن است. مؤمن باید نسبت به برادران ایمانی خود به منزله لباس و زبان باشد. همان طور که لباس، انسان را از برهنگی و خطرات حفظ می‌کند و ظاهری آبرومند به آدمی می‌دهد، مؤمن باید برادرش را از خطرات و بی‌آبرویی حفظ کند. زبان هم وسیله‌ای است برای بیان خواسته‌ها و راهی است برای تفاهم با دیگر انسانها. مؤمن باید جوری باشد که دیگر مؤمنان بتوانند از او و امکاناتش برای انجام خواسته‌های خود بهره ببرند. کنیز، کارش خدمت به مولایش می‌باشد؛ اگر مؤمن وسیله‌ای در اختیارش هست که با آن می‌تواند خدمتی برای برادران دینی خود انجام دهد، نباید از آن دریغ بورزد. آن وسیله ممکن است پول و امکانات مادی باشد و یا آبرو و موقعیت اجتماعی و شغلی. همه اینها باید در خدمت مؤمنان قرار گیرد. اگر بر آوردن نیاز مؤمن اقتضا می‌کند که شب را هم - که وقت استراحت است - بر آن صرف کند، دریغ نورزد و خواب را بر آن ترجیح ندهد.

اینها بخشی از حقوق مؤمنان بر یکدیگر است. اگر کسی بخواهد در امر «دوستی با دوستان اهل بیت علیهم السلام» جدی و کوشا باشد، باید نسبت به ادای آنها اهتمام زیادی داشته باشد.

رفع گرفتاری از دوستانِ امام علیه السلام

ادای حق مؤمن در صورتی که او برای رفع گرفتاری و نیاز خود به برادر دینی اش مراجعه کند، رنگ جدی تری به خود می‌گیرد. به طور کلی تا وقتی در انجام کاری به انسان مراجعه نشده، مسئولیت کمتری متوجه او می‌باشد. اما درخواست مؤمن از انسان، در حقیقت امتحانی

ص: ۷۶

است از جانب خدا که اگر خود را مؤمن و دوستدار اهل بیت علیهم السلام می داند، باید مراجعه برادر مؤمنش را به خود، رحمتی از جانب خدا به سوی خودش تلقی کند. امام کاظم علیه السلام می فرمایند:

مَنْ آتَاهُ أَخُوهُ الْمُؤْمِنُ فِي حَاجَتِهِ، فَإِنَّمَا هِيَ رَحْمَةٌ مِنَ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى سَاقَهَا إِلَيْهِ. فَإِن قَبِلَ ذَلِكَ فَقَدْ وَصَلَهُ بِوَلَايَتِنَا وَهُوَ مُوَصَّلٌ بِوَلَايَةِ اللَّهِ. وَإِن رَدَّهُ عَن حَاجَتِهِ وَهُوَ يَقْدِرُ عَلَى قَضَائِهَا، سَلَطَ اللَّهُ عَلَيْهِ شُجَاعاً مِنْ نَارٍ يَنْهَشُهُ فِي قَبْرِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، مَغْفُوراً لَهُ أَوْ مُعَذَّباً. فَإِن عَذَرَهُ الطَّالِبُ، كَانَ أَسْوَأَ حَالاً. (۱)

هرکس برادر مؤمنش برای (رفع) نیازی نزد وی آید، این مراجعه رحمتی است از جانب خداوند متعال که به سوی او گسیل داشته است. پس اگر رفع نیازش را بپذیرد، آن را به ولایت ما پیوند زده در حالی که ولایت ما با ولایت خدا پیوند خورده است. ولی اگر حاجت او را رد کند، در حالی که قدرت بر آوردن آن را دارد، خداوند یک مار آتشین بر او مسلط می کند تا او را تا روز قیامت در قبرش نیش بزند؛ چه آن شخص آمرزیده شده و چه در عذاب باشد! و چنانچه آن فرد نیازمند، او را (از بر آوردن حاجتش بعد از آنکه رد کرد) معذور بدارد، وضعش بدتر می شود.

کسی که برای رفع نیازش به دیگری مراجعه می کند، در واقع از آبروی خود مایه گذاشته است. چون مؤمن در پیشگاه الهی بسیار

ص: ۷۶

آبرومند است، خدا نمی خواهد که چنین فردی سبک و خوار گردد. به همین جهت برای کسی که می تواند حاجت او را برآورد ولی این کار را نکند، عذاب قبر را قرار داده که اگر عاقبت به خیر هم باشد، باید تا روز قیامت به آن عذاب، معذب گردد. نکته قابل توجه در حدیث این است که ائمه علیهم السلام برآوردن نیاز مؤمن را امری متصل به ولایت خود دانسته اند و هر کس ایشان را دوست دارد، به خاطر دوستی اش با اهل بیت علیهم السلام باید رفع حاجت مؤمن را دنباله ولایت ائمه علیهم السلام بداند و نیتش انجام وظیفه و ادای حق ولایت معصومان علیهم السلام باشد.

جمله آخر حدیث: «اگر فرد نیازمند، شخص را معذور کند، وضع او بدتر خواهد بود» بنا به احتمالی که مرحوم علامه مجلسی داده اند،^(۱) به این جهت است که در صورت معذور داشتن او معلوم می شود که انسان بزرگوار و خوش اخلاقی است و به همین دلیل از درجه بالایی ایمان برخوردار است و چنین کسی حق بیشتری بر گردن برادر مؤمن خود دارد که حاجتش را برآورد و او را ناامید نسازد. بنابراین رد کردن او زشت تر و بدتر از رد کردن کسی است که این حسن خلق و کرامت نفس را ندارد، لذا عذاب رد کردن این شخص، سخت تر و سنگین تر خواهد بود.

پس به هر حال دست رد زدن به سینه مؤمن، به هیچ وجه مورد رضای پروردگار نیست و انسان باید آنچه را از دستش برمی آید، برای برادر دینی خود انجام دهد؛ چه تلاش او به جایی برسد و چه نرسد. چرا

ص: ۷۷

که اگر هم نتواند کار او را راه بیندازد، ثواب فوق العاده زیادی نصیبش شده است. امام صادق علیه السلام می فرماید:

مَنْ مَشَى فِي حَاجَةِ أَخِيهِ الْمُؤْمِنِ يَطْلُبُ بِذَلِكَ مَا عِنْدَ اللَّهِ حَتَّى تُقْضَى لَهُ، كَتَبَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ لَهُ بِذَلِكَ مِثْلَ أَجْرِ حِجَّةٍ وَعُمْرَةٍ مَبْرُورَتَيْنِ وَصَوْمِ شَهْرَيْنِ مِنْ أَشْهُرِ الْحُرْمِ وَاعْتِكَافِهِمَا فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ. وَ مَنْ مَشَى فِيهَا بَيْتَهُ وَلَمْ تُقْضَ، كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِذَلِكَ مِثْلَ حِجَّةٍ مَبْرُورَةٍ. فَارْعَبُوا فِي الْخَيْرِ. (۱)

کسی که دنبال رفع نیاز برادر مؤمن خود برود، در حالی که قصدش تحصیل رضای خدا باشد، تا آنکه حاجت او برآورد شود، خدای عزوجل به خاطر این کار به اندازه پاداش یک حج و یک عمره پذیرفته شده و روزه دو ماه از ماههای حرام همراه با اعتکاف در مسجدالحرام، برای او ثواب می نویسد. و آن که دنبال این کار با نیت (الهی) برود، ولی انجام نشود، خداوند به خاطر این (سعی و کوشش) ثواب یک حج مقبول برای او می نویسد. پس در کار خیر، شوق و رغبت داشته باشید.

پس خداوند نفس تلاش برای راه انداختن کار مؤمنان را دوست دارد و برای آن ثواب و پاداش منظور می کند. اگر این تلاش به نتیجه برسد، ثواب بیشتری دارد و اگر هم به جایی نرسد، تلاش کننده ثواب خود را برده است.

فرض دیگر در مورد کسی است که قدرت بر رفع نیاز برادر مؤمن

ص: ۷۸

خود را ندارد و وقتی به او مراجعه می شود، قلباً به خاطر اینکه قدرت ندارد، ناراحت می شود. چنین کسی هم، با اینکه عملاً کاری از دستش برنمی آید، به خاطر همان اندوه قلبی، ثواب فوق العاده ای می برد. امام باقر علیه السلام می فرمایند:

إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَتَرُدُّ عَلَيْهِ الْحَاجَةُ لِأَخِيهِ فَلَا تَكُونُ عِنْدَهُ فَيَهْتَمُّ بِهَا قَلْبُهُ، فَيُدْخِلُهُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى بِهِمَّ الْجَنَّةَ. (۱)

مؤمنی مورد مراجعه برادر خود برای رفع نیازی قرار می گیرد که قدرت بر انجام آن ندارد، پس به خاطر حاجت او قلبش اندوهگین می شود. پس خداوند متعال به خاطر همین اندوه (قلبی) او را اهل بهشت قرار می دهد.

از این احادیث معلوم می شود که از نظر خدای متعال بیش از آنکه انجام کارهای مؤمنان اهمیت دارد، حالت روحی و اعتقادی آنها نسبت به یکدیگر مهم است. دوستان اهل بیت علیهم السلام باید با یکدیگر چنین صمیمی و گرم باشند تا ارزش ولایت و محبت اهل بیت علیهم السلام در دنیا و آخرت برای همگان روشن گردد.

۱-۱- اصول کافی، کتاب الایمان والکفر، باب قضاء حاجه المؤمن، ح ۱۴.

فصل چهارم: یاد کردن پیوسته از امام علیه السلام

درس ششم: یاد کردن پیوسته از امام علیه السلام

فراموش نکردن امام غایب

از دیگر آثار و نشانه های معرفت امام علیه السلام، یاد کردن از ایشان به مناسبت های مختلف و حتی به صورت دائمی و همیشگی است. این حالت نتیجه محبت به ایشان می باشد. انسان وقتی کسی را دوست دارد، به اندازه محبتش نسبت به او، از یاد او غافل نمی شود. ممکن است پیوند قلبی اش با محبوب به اندازه ای قوی گردد که نتواند او را فراموش نماید. لذا در زمان غیبت امام علیه السلام که اهل معرفت از دیدن ظاهری حضرت محروم هستند، هرگز او را قلباً از یاد نمی برند.

شخصی از حضرت موسی بن جعفر علیهما السلام درباره آیه شریفه «وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً»^(۱): «و نعمت های ظاهری و باطنی خود را بر

ص: ۸۱

شما کامل گردانید» سؤال کرد. ایشان پاسخ دادند:

الْتَّعَمَةُ الظَّاهِرَةُ الْإِمَامُ الظَّاهِرُ. وَالْبَاطِنَةُ الْإِمَامُ الْغَائِبُ.

نعمت ظاهری امام آشکار است. و نعمت باطنی امام پنهان می باشد.

سپس راوی پرسید: آیا از امامان کسی غایب می شود؟ حضرت فرمودند:

نَعَمْ؛ يَغِيْبُ عَنِ أَبْصَارِ النَّاسِ شَخْصُهُ، وَلَا يَغِيْبُ عَنِ قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ ذِكْرُهُ. وَهُوَ الثَّانِي عَشَرَ مِنْهَا. (۱)

بله؛ شخص او از دیدگان مردم غایب می شود، ولی یاد او از دل‌های اهل ایمان غایب نمی شود. و او دوازدهمین نفر از ما (امامان) است.

مردم بی ایمان ممکن است او را فراموش کنند، چون او را نمی شناسند، اما کسی که او را می شناسد و اهل معرفت و ولایت ایشان می باشد، چگونه ممکن است فراموشش کند؟! مؤمنان زمان غیب باید پیوندشان با امامشان چنان قوی باشد که هرگز از یاد او غفلت نکنند و هیچ چیز آنها را از یاد محبوب خود باز ندارد.

مراتب ذکر امام علیه السلام

به تعبیر مرحوم آیه الله سید محمد تقی موسوی اصفهانی صاحب کتاب شریف «مکیال المکارم فی فوائد الدّعاء للقائم علیه السلام»: مؤمنان در یاد کردن از مولای خود به مقتضای درجات ایمان و مراتب معرفت و

ص: ۸۲

یقین خود، درجات متفاوت و مراتب مختلفی دارند. حال بعضی از آنها در یاد کردن از مولایشان چنان است که شاعر گفته است:
 اللَّهُ يَعْلَمُ أَنِّي لَسْتُ أَذْكُرُكُمْ فَكَيْفَ أَذْكُرُكُمْ إِذْ لَسْتُ أَنْسَاكُمْ (۱)

یعنی: خدا می داند که من شما را یاد نمی کنم! پس چگونه شما را یاد کنم در حالی که هیچ گاه فراموشتان نمی کنم؟!
 سپس صاحب مکیال تذکراتی درباره چگونگی زنده نگه داشتن یاد امام عصر علیه السلام در شبانه روز، بیان کرده اند که ما ترجمه عبارات ایشان را در اینجا نقل می کنیم:

«چون صبح کنی پس بدان که این زندگی که خداوند به تو داده، به برکت آن حضرت علیه السلام است. پس او را سپاس بگذار و خدای تعالی را بر نعمتی که به تو عنایت فرموده، شکر کن. مواظب خودت باش که مبدا این نعمت را در غیر رضای او صرف نمایی که مایه تیره روزی و بارسنگینی تو خواهد شد. پس چنانچه در معرض گناهی قرار گیری، به یادآور که مولایت در این حالت زشت و گونه بد تو را می بیند. پس به پاس احترام و آن گناه را واگذار. اگر کار خوبی پیش آید، به انجام آن سبقت کن و بدان که آن نعمتی است الهی که خدای تعالی آن را به برکت مولایت به تو بخشیده است. خدای را بر آن سپاس بگذار و آن را به مولا و صاحب زمانت هدیه کن و با زبان حال و مقال عرضه بدار:

«يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَّا الضُّرَّ وَجِئْنَا بِيضَاعِهِ مُزْجَاهٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ» (۲)

۱-۱- مکیال المکارم، ج ۲، ص ۳۰۸.

۲-۲- یوسف/ ۸۸.

ص: ۸۳

عزیزا، بر ما و اهل ما سختی رسیده و با متاعی اندک به درگهت پناه آورده ایم. پس پیمانہ ما را پر کن و بر ما تصدق فرمای؛ که خداوند صدقه دهندگان را پاداش دهد.

در تمام احوال خاضع و خاشع باش؛ همچون غلام سر به فرمان حقیری که در خدمت اربابش ایستاده باشد. در هر بامداد و شامگاه بر آن جناب سلام کن؛ سلام غلامی که مشتاق دیدار اوست و از فراقش در سوز و گداز است؛ سلام مخلصی که اشکهایش بر گونه هایش سرازیر باشد و باور دارد که در خدمت مولایش ایستاده است.

چون هنگام نماز خواندنت فرا رسد، حال مولایت را در موقع ایستادنش در پیشگاه خدای جلّ جلاله متذکر شو و با حضور قلب و خشوع جسم و چشم پوشی از ما سوی الله تعالی، به آن بزرگوار تأسی بجوی. بدان که توفیق یافتنت به این امر، جز به برکت مولایت نیست و این عبادت جز به موالات و پیروی و معرفت آن حضرت، از تو پذیرفته نمی شود. هر قدر که پیروی و معرفت و سر به فرمان بودن نسبت به او فزونی یابد، خدای تعالی منزلت و پاداش و کرامت و افتخار تو را خواهد افزود.

چون از نماز فراغت یافتی، آن حضرت علیه السلام را به سوی خدای عزوجل وسیله و شفیع قرار ده که آن نماز را از تو قبول فرماید. پیش از هر دعایی به دعا کردن برای او آغاز کن، به جهت بزرگی حقّ و بسیاری احسان او بر تو. هرگاه حاجتی برایت پیش آید، یا عارضه سختی بر تو روی آرد، آن را بر حضرتش معروض بدار و به درگاهش زاری کن تا به درگاه خدای تعالی در بر طرف کردن آن از تو، شفاعت نماید؛ که اوست وسیله به سوی خداوند عزوجل و باب اللّهی که از آن در آیند و خداوند

ص: ۸۴

عزّ شأنه فرموده: «وَأَتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا»^(۱): از درهای خانه ها وارد شوید.»^(۲)
 اگر کسی معرفت صحیح نسبت به مقام امام علیه السلام داشته باشد، می داند که همین «ذکر» خود از بزرگترین عبادتها به شمار می رود. به جهت همین اهمّیت به ما آموخته اند که آن را از خداوند طلب نماییم:
 ...وَلَا تُنْسِنَا ذِكْرَهُ.^(۳)

(خدایا)... ما را از فراموش کردن یاد او حفظ فرما.

ذکر امام، هم به یاد او بودن است و هم یاد کردن از او. اوّلی یک عمل قلبی است و دومی یک عمل خارجی. اوّلی برای خود انسان است و دومی هم برای خود و هم برای دیگران. انسان می تواند و باید موجبات یاد امام علیه السلام را برای خود و دیگران فراهم سازد تا نه خود و نه آنها از او غافل نگردند.

شرکت در مجالس ذکر اهل بیت علیهم السلام

پیشوایان ما نسبت به تشکیل مجالس ذکر اهل بیت علیهم السلام و شرکت در آنها، توصیه های مؤکّدی فرموده اند. امام صادق علیه السلام به داود بن سرحان می فرمایند:
 يَا دَاوُدُ، أَبْلِغْ مَوَالِيَّ عَنِّي السَّلَامَ وَ أَنِّي أَقُولُ: رَحِمَ اللَّهُ عَبْدًا اجْتَمَعَ مَعَ آخَرَ فَتَدَاكَرَ أَمْرَنَا. فَإِنَّ ثَالِثَهُمَا مَلَكٌ يَسْتَغْفِرُ لَهُمَا. وَ

۱- ۱- بقره/۱۸۹.

۲- ۲- ترجمه مکیال المکارم، ج ۲، ص ۴۴۳ و ۴۴۴.

۳- ۳- کمال الدّین، باب ۴۵، ح ۴۳.

ص: ۸۵

مَا اجْتَمَعَ اثْنَانِ عَلَيَّ ذِكْرِنَا إِلَّا بَاهَى اللَّهُ تَعَالَى بِهِمَا الْمَلَائِكَةَ. فَإِذَا اجْتَمَعْتُمْ فَاسْتَغْلُوا بِالذِّكْرِ. فَإِنَّ فِي اجْتِمَاعِكُمْ وَمُذَاكِرَتِكُمْ أَحْيَاءَنَا. وَ خَيْرُ النَّاسِ مَن بَعَدَنَا مَن ذَاكَرَ بِأَمْرِنَا وَ دَعَا إِلَيَّ ذِكْرِنَا. (۱)

ای داود، سلام مرا به دوستانم برسان و این سخن مرا که: خداوند رحمت کند بنده ای را که وقتی با دیگری هست، درباره ولایت ما گفتگو می کنند. در این صورت نفر سوم آنها فرشته ای است که برای آنها طلب مغفرت می کند. و هیچ دو نفری با هم بر یاد کردن از ما اجتماع نمی کنند مگر آنکه خدای تعالی به آن دو بر فرشتگان مباحثات می کند. پس هرگاه اجتماع کردید به «ذکر» پردازید. زیرا اجتماع شما و یاد کردن شما، زنده کردن ماست. و بهترین مردم بعد از ما کسانی هستند که درباره امر ما مذاکره کرده و به «ذکر» ما دعوت کنند.

ملاحظه می شود که چه خیرات و برکاتی در تشکیل اجتماعات برای یاد کردن از اهل بیت علیهم السلام وجود دارد؛ به طوری که اگر از روی غفلت و بی توجهی مجلسی تشکیل شود ولی در آن از ائمه علیهم السلام یاد نشود، این مجلس در قیامت سبب حسرت برای اهلش خواهد بود. امام صادق علیه السلام می فرمایند:

مَا اجْتَمَعَ فِي مَجْلِسٍ قَوْمٌ لَمْ يَذْكُرُوا اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ وَ لَمْ يَذْكُرُونَا إِلَّا كَانَ ذَلِكَ الْمَجْلِسُ حَسْرَةً عَلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. (۲)

۱-۱- بحار الانوار، ج ۱، ص ۲۰۰، ح ۸، از امالی طوسی.

۲-۲- اصول کافی، کتاب الدعاء، باب ما یجب من ذکر الله عزوجل فی کل مجلس، ح ۲.

ص: ۸۶

هر مجلسی که تشکیل شود و در آن یاد خدای عزوجل و یاد ما (اهل بیت) نباشد، آن مجلس روز قیامت مایه حسرت اهل آن خواهد بود.

یاد ائمه علیهم السلام به وسیله ذکر فضایل یا مصائب ایشان زنده می شود. این هم از طریق بیان احادیث آنها و یادآوری سیره ایشان است. به همین جهت در خصوص دیدار برادران دینی با یکدیگر، سفارش های زیادی صورت گرفته که مقصود اصلی از آن، نقل احادیث ائمه علیهم السلام و ذکر فضایل و مصائب ایشان بوده است. امام صادق علیه السلام می فرماید:

تَزَاوَرُوا. فَإِنَّ فِي زِيَارَتِكُمْ أَحْيَاءَ لِقُلُوبِكُمْ وَ ذِكْرًا لِأَحَادِيثِنَا. وَ أَحَادِيثُنَا تُعْطِفُ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ. فَإِنْ أَخَذْتُمْ بِهَا رَشَدْتُمْ وَ نَجَوْتُمْ. وَ أَنْ تَرَكْتُمُوهَا ضَلَلْتُمْ وَ هَلَكْتُمْ. فَخُذُوا بِهَا وَ أَنَا بِنَجَاتِكُمْ رَعِيمٌ. (۱)

به دیدار یکدیگر بروید. زیرا این کار دل‌های شما را زنده می کند و وسیله یاد کردن از احادیث ماست. و احادیث ما شما را نسبت به یکدیگر مهربان می سازد. پس اگر به آنها عمل کنید، هدایت می یابید و نجات پیدا می کنید. و اگر آنها را رها کنید، گمراه و هلاک می شوید. بنابراین، احادیث ما را بگیرید؛ من ضامن نجات شما هستم.

آری؛ برای حصول هدایت و سعادت، راهی جز عمل به احادیث ائمه علیهم السلام وجود ندارد. در مجالسی که دوستان ایشان تشکیل می دهند،

ص: ۸۷

باید احادیث اهل بیت علیهم السلام یادآوری گردد تا همگی اهل سعادت و نجات گردند. به طور کلی یاد ائمه علیهم السلام غذای روح و قلب مؤمن است. زیرا خداوند ولایت و محبت آنها را سبب زنده ماندن دلها قرار داده و هر کس طالب زنده دلی است، باید امر ولایت ایشان را در قلب خود زنده نگه دارد.

ذکر مصائب اهل بیت علیهم السلام

امام صادق علیه السلام به فضیل فرمودند: «تَجَلِّسُونِ وَ تَحَدِّثُونِ؟»: آیا می نشینید و برای یکدیگر حدیث می خوانید؟ فضیل عرض کرد: بله. امام صادق علیه السلام فرمودند:

إِنَّ تِلْكَ الْمَجَالِسَ أَحْبَبُهَا. فَأَحْبَبُوا أَمْرَنَا يَا فَضِيلُ. فَرَحِمَ اللَّهُ مَنْ أَحْيَا أَمْرَنَا.

من این گونه مجالس را دوست دارم. پس ای فضیل، امر ما را زنده بدارید. خدا آن کس که امر ما را زنده می دارد، رحمت کند. یا فَضِيلُ مَنْ ذَكَرْنَا، أَوْ ذُكِرْنَا عِنْدَهُ، فَخَرَجَ مِنْ عَيْنِهِ مِثْلُ جَنَاحِ الذُّبَابِ، غَفَرَ اللَّهُ لَهُ ذُنُوبَهُ وَ لَوْ كَانَتْ أَكْثَرَ مِنْ زَبَدِ الْبَحْرِ. (۱)

ای فضیل، هر کس که ما را یاد کند، یا نزد او از ما یاد شود، پس از چشمش به اندازه بال مگس اشک خارج شود، خداوند گناهان او را می آمرزد، هر چند بیشتر از کف دریا باشد.

گریه ممکن است به خاطر یادآوری مصیبت های ائمه علیهم السلام و از روی

ص: ۸۸

شفقت و دلسوزی باشد یا در سوز فراق و هجران امام غایب علیه السلام و یا به خاطر شوق محبت و ولایت اهل بیت علیهم السلام؛ هر چه باشد، دل را پاک و گناهان انسان را می‌شوید. امام رضا علیه السلام می‌فرماید:

مَنْ ذَكَرَ بِمُصَابِنَا فَبَكَى وَ أَبَكَى لَمْ تَبَكَ عَيْنُهُ يَوْمَ تَبَكَى الْعُيُونُ... مَنْ جَلَسَ مَجْلِسًا يُحْيِي فِيهِ أَمْرَنَا، لَمْ يَمُتْ قَلْبُهُ يَوْمَ تَمُوتُ الْقُلُوبُ. (۱)

کسی که به یاد مصیبت‌های ما افتد، پس بگرید و بگریاند، چشمش آن روز که چشمها گریان است، گریان نمی‌شود... کسی که بنشیند در مجلسی که امر ما در آن زنده داشته می‌شود، آن روز که همه دلها می‌میرند، دل او نمی‌میرد.

اشک ریختن در مصائب اهل بیت علیهم السلام نشانه ارتباط قلبی با آن ذوات مقدسه است به گونه‌ای که ناراحتی ایشان، دل دوستدارشان را به درد می‌آورد. همین رابطه قلبی سبب جلب عنایت الهی به انسان می‌گردد. در این صورت اگر اشکی هم از چشم نیاید، شفقت و دلسوزی قلبی می‌تواند گناهان شخص را پاک نماید. حضرت باقر علیه السلام فرمودند:

أَمَا إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ عَبْدٍ يُذَكِّرُ عِنْدَهُ أَهْلَ الْبَيْتِ فَيَرِقُّ لِدِكْرِنَا إِلَّا مَسَّحَتِ الْمَلَائِكَةُ ظَهْرَهُ وَ غَفَرَ لَهُ ذُنُوبَهُ كُلَّهَا إِلَّا أَنْ يَجِيءَ بِذَنْبٍ يُخْرِجُهُ مِنَ الْإِيمَانِ. (۲)

آگاه باشید که همانا نزد هیچ بنده‌ای اهل بیت علیهم السلام یاد نمی‌شوند

۱-۱- بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۷۸، ح ۱، از امالی صدوق.

۲-۲- روضه کافی ص ۱۰۱ ح ۷۲.

ص: ۸۹

که دلش برای ما به رحم می آید مگر اینکه فرشتگان پشتش را مسح می کنند و همه گناهانش آمرزیده می شود، مگر اینکه گناهی مرتکب شود که ایمانش را سلب کند.

آنچه در انتهای حدیث تذکر فرموده اند، هشدار است به همه مؤمنان که اگر به خاطر محبت به اهل بیت علیهم السلام چشم گریان و قلب سوزان دارند، از گناهان خویش غفلت نکنند. هیچ کس نمی داند که کدام گناهش او را به سخط الهی گرفتار می سازد. (۱) بنابراین هر گناهی که باعث ناخشنودی خداوند از مؤمن گردد - اگر مؤمن آمرزیده نشود - ممکن است باعث سلب ایمان از او گردد. پس با توجه به آنچه درباره ایمان مستودع و نشانه آن بیان شد (۱)، مؤمن از تک تک گناهانش خائف و نگران است؛ مبادا یک گناه، او را از اینکه مشمول وعده امام باقر علیه السلام گردد، محروم سازد.

۱-۲- رجوع شود به درس هفتم از حلقه سوم.

فصل پنجم: یاد گرفتن و یاد دادن علوم ائمه علیهم السلام

درس هفتم: یاد گرفتن و یاد دادن علوم ائمه علیهم السلام

راه احیای امر اهل بیت علیهم السلام

در درس گذشته فضیلت احیای امر اهل بیت علیکم السلام را شناختیم. اینک مناسب است یکی از بهترین راه های تحقق آن را که خود معین فرموده اند، بشناسیم. این امر یکی از مهمترین لوازم و آثار معرفتِ امام علیه السلام خصوصاً در زمان غیبت ایشان می باشد. امام رضا علیه السلام فرمودند:

رَحِمَ اللهُ عَبْدًا أَحْيَا أَمْرَنَا.

خدا رحمت کند بنده ای را که امر ما را زنده بدارد.

هروی که راوی حدیث است، پرسید: «وَكَيْفَ يُحْيِي أَمْرَكُمْ؟»: چگونه امر شما را زنده بدارد؟ ایشان پاسخ دادند:

يَتَعَلَّمُ عُلُومَنَا وَيُعَلِّمُهَا النَّاسَ. فَإِنَّ النَّاسَ لَوْ عَلِمُوا مَحَاسِنَ

ص: ۹۱

کَلَامِنَا لَا تَبْعُونَا. (۱)

علوم ما را بیاموزد و به مردم یاد بدهد. زیرا مردم وقتی خوبیهای کلام ما را بدانند، از ما پیروی می کنند. اینجا تأکید بر کسب و ارائه علوم اهل بیت علیهم السلام است که راه تحقق آن، مراجعه و بیان احادیث خود آنهاست. امام صادق علیه السلام می فرماید:

تَلَاقُوا وَتَحَادَثُوا الْعِلْمَ. فَإِنَّ بِالْحَدِيثِ تُجَلَى الْقُلُوبُ الرَّائِيَةُ. وَبِالْحَدِيثِ أَحْيَاءُ أَمْرِنَا. فَرِحِمَ اللَّهُ مَنْ أَحْيَا أَمْرِنَا. (۲)

به دیدن یکدیگر بروید و مطالب علمی (احادیث) را با هم گفتگو کنید. زیرا به وسیله حدیث دلهای آلوده پاک و امر ما زنده می گردد. خدا رحمت کند کسی را که امر ما را زنده بدارد.

یاد گرفتن علوم اهل بیت علیهم السلام که تنها علم واقعی و صحیح است، انسان را پاک می کند و او را به سعادت واقعی می رساند. از طرفی، بهترین راه جذب دلها به سوی ایشان، همانا نشر علوم و بیان معارف آنهاست، که اگر به طرز صحیحی ارائه شود، مردم می بینند که هیچ سخن دیگری، طراوت و زیبایی سخن ائمه علیهم السلام را ندارد و هیچ گفتاری مانند گفتار ایشان به دل نمی نشیند و با فطرت آدمی موزون نیست و عقل آن را تأیید نمی کند و وجدان به صحت آن گواهی نمی دهد. پس چه بهتر که مردم از این راه، به سوی آن بزرگواران دعوت شوند تا خود اهل بیت علیهم السلام گواه حقیقت خودشان باشند.

۱-۱- بحارالانوار، ج ۲، ص ۳۰، ح ۱۳، از معانی الاخبار و عیون اخبار الرضا علیه السلام.

۲-۲- عوالی اللثالی، ج ۴، ص ۶۷.

وظیفه عالمان در زمان غیبت

پس مؤمن، هم خود باید به دنبال کسب معارف اهل بیت علیهم السلام باشد و هم دیگران را به یادگیری آن دعوت کند. این وظیفه ای است بسیار خطیر که در زمان غیبت اهمّیت ویژه ای دارد و در صورت بی تفاوتی نسبت به انجام آن، بی دینی گریبان همه را می گیرد و هیچ کس سالم نخواهد ماند. امام هادی علیه السلام می فرماید:

لَوْلَا مَنْ يَبْقَى بَعْدَ غَيْبِهِ قَائِمًا مِنَ الْعُلَمَاءِ الدَّاعِينَ إِلَيْهِ وَالذَّالِّينَ عَلَيْهِ وَالذَّائِبِينَ عَنْ دِينِهِ بِحُجَجِ اللَّهِ وَالْمُنْقِذِينَ لُضَعْفَاءِ عِبَادِ اللَّهِ مِنْ شِبَاكِ إِبْلِيسَ وَمَرَدِّيَّتِهِ وَمِنْ فِخَاخِ النَّوَاصِبِ، لَمَا بَقِيَ أَحَدٌ إِلَّا أَرْتَدَّ عَنْ دِينِ اللَّهِ، وَلَكِنَّهُمْ الَّذِينَ يُمَسِّكُونَ أَرْزَمَةَ قُلُوبِ ضَعْفَاءِ الشَّيْعَةِ كَمَا يُمَسِّكُ صَاحِبُ الشَّفِينَةِ سُكَّانَهَا. أُولَئِكَ هُمُ الْأَفْضَلُونَ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ. (۱)

اگر پس از غیبت قائم ما نباشند دانشورانی که مردم را به طرف او خوانده، به سوی او راهنمایی کنند و یا براهین الهی از دین او دفاع نمایند و بندگان ناتوان خدا را از دامهای شیطان و گردنکشان شیطانی، و از تله هایی که دشمنان ائمه علیهم السلام (در راه هدایت مردم) قرار می دهند، نجات دهند، هیچ کس نمی ماند مگر آنکه از دین خدا برمی گردد. ولی آنها هستند کسانی که زمام دل‌های ضعیفان شیعه را به دست می گیرند همان طور که کشتیان، سگان کشتی را. اینها برترین مردم نزد خدای عزوجل هستند.

۱-۱- بحار الانوار، ج ۲، ص ۶، ح ۱۲، از احتجاج طبرسی و تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام.

ص: ۹۳

در این حدیث، امام علیه السلام وظیفه دانشمندان زمان غیبت را به خوبی روشن فرموده اند. آنها بیش از هر چیز باید مردم را به سوی آن امام غایب دعوت کنند (الدّاعین إلیه والدّالّین علیه). این کار با زنده نگه داشتن یاد ایشان و ذکر فضایل و مناقب و بیان احادیث آنها در مورد امام عصر علیه السلام میسر می باشد. در عین حال یاد گرفتن و یاد دادن معارف اهل بیت علیهم السلام نیز از بهترین راههای دعوت مردم به سوی امام علیه السلام است که نباید از آن غفلت کنند.

عالم زمان غیبت نباید مردم را به سوی خود بخواند و به ارادت ورزی به ساحت خویش دعوت کند! بلکه باید به منزله پلی باشد که دستداران امام علیه السلام از روی آن رد شده، به سر منزل مقصود که همانا ولایت و معرفت آن حضرت است، نایل شوند.

اتّصال و ارتباط با امام زمان علیه السلام احتیاج به واسطه ندارد تا کسی به این عنوان، مردم را به سوی خود بخواند و کرامات خود را به رخ آنها بکشد. نقش عالم همانا روشن کردن نور محبت و ولایت امام عصر علیه السلام در دلهای کسانی که از ولی نعمت خویش غافل شده، سرگردان و حیران به دنبال پناهگاه می گردند و به این در و آن در می زنند. یاد امام علیه السلام و بیان معارف علمی ایشان، این نور را در دل آنها می افروزد و سپس راه را به پای خود و با جذب خود حضرت طی می کنند. دفع شبهات و رفع موانع، به عهده علما و دانشمندان است، ولی برقرار کردن اّتال و تسخیر دلها کار خود امام علیه السلام است. دانشوران حقیقی باید این خصوصیات را در خود پیاده کنند و به آن افتخار نمایند؛ که در این صورت آنها نزد خدا بهترین ها هستند.

پرسش های مفهومی از درس های ۵ تا ۷

- ۱- در روایات چه چیزی را نشانه کمال ایمان دانسته اند؟ چرا چنین است؟
- ۲- در ذیل آیه شریفه «طوبی لهم و حُسْنُ مآبٍ» چه فرموده اند؟
- ۳- وظیفه ما در برابر شیعه گنهکار و معاشرت با او و قضاوت در مورد او چیست؟
- ۴- در حدیث «مَنْ آتَاهُ أَخُوهُ الْمُؤْمِنُ فِي حَاجَةٍ... فَإِنَّ عَذْرَةَ الطَّالِبِ كَأَنَّ أَسْوَأَ حَالاً» معنای محتمل جمله آخر حدیث چیست؟
- ۵- منظور از نعمت ظاهری و نعمت باطنی در آیه شریفه: «وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً» چیست؟
- ۶- چه گناهی است که از وعده آمرزش استثنا شده است؟
- ۷- احیاء امر اهل بیت علیهم السلام چگونه محقق می شود؟

فصل ششم: انتظار و دعا

درس هشتم: انتظار و دعا

انتظار فرج امام عصر عجل الله تعالی فرجه

یکی از مهمترین آثار و لوازم معرفت امام عصر عجل الله تعالی فرجه انتظار کشیدن نسبت به فرج ایشان است. در روایات ما از انتظار فرج به عنوان برترین عبادت یاد شده است. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می فرمایند:

أَفْضَلُ الْعِبَادَةِ أَنْتِظَارُ الْفَرَجِ. (۱)

برترین عبادت، انتظار فرج است.

در اینجا انتظار هرگونه فرج و گشایشی از جانب خدای متعال، به عنوان بهترین عبادتها مطرح شده است. (۲) این انتظار وقتی نسبت به فرج

۱- ۱- منتخب الاثر، فصل ۱۰، باب ۲، ح ۱۶.

۲- ۲- توضیح تفصیلی این مطلب در حلقه های بعدی این سلسله درس ها در بحث «انتظار» خواهد آمد.

ص: ۹۷

ائمه عليهم السلام باشد و آن هم در زمان غیبت ایشان، فضائل خاصی پیدا می کند که در احادیث به آنها اشاره شده و ما نمونه هایی را در اینجا ذکر می کنیم:

امام صادق علیه السلام می فرماید:

مَنْ مَاتَ مِنْكُمْ وَهُوَ مُنْتَظَرٌ لِهَذَا الْأَمْرِ كَمَنْ هُوَ مَعَ الْقَائِمِ فِي فُسْطَاطِهِ.

هر کس از شما بمیرد در حالی که منتظر این امر (ظهور امام) باشد، مانند کسی است که با حضرت قائم در خیمه ایشان بوده باشد.

سپس لحظاتی درنگ کردند و بعد فرمودند:

لَا، بَلْ كَمَنْ قَارَعَ مَعَهُ بِسَيْفِهِ.

نه، بلکه مانند کسی است که همراه با حضرت شمشیر بزند. سپس اضافه فرمودند:

لَا وَاللَّهِ إِلَّا كَمَنْ اسْتُشْهِدَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ. (۱)

نه به خدا قسم نیست مگر مانند کسی که همراه رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم شهید شده است.

امّا این حالت نصیب هرکسی نمی شود و تنها افرادی از این نعمت بزرگ برخوردار می گردند که دارای فهم کامل و معرفت

عمیقی نسبت به امام علیه السلام و غیبت ایشان باشند و مانند دیگران، ظاهربین و سطحی نگر

ص: ۹۸

نباشند؛ که در این صورت بهتر از اهل هر زمانی خواهند بود. چنانکه امام زین العابدین علیه السلام می فرماید:

يَا أَبَا خَالِدٍ، إِنَّ أَهْلَ زَمَانٍ غَيْبَتِهِ الْقَائِلِينَ بِإِمَامَتِهِ وَالْمُنْتَظِرِينَ لِظُهُورِهِ، أَفْضَلُ مِنْ أَهْلِ كُلِّ زَمَانٍ. لِأَنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَعْطَاهُمْ مِنَ الْعُقُولِ وَالْأَفْهَامِ وَالْمَعْرِفَةِ مَا صَارَتْ بِهِ الْغَيْبَةُ عِنْدَهُمْ بِمَنْزِلَةِ الْمَشَاهِدَةِ وَجَعَلَهُمْ فِي ذَلِكَ الزَّمَانِ بِمَنْزِلَةِ الْمُجَاهِدِينَ بَيْنَ يَدَيِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ بِالسَّيْفِ. أُولَئِكَ الْمُخْلِصُونَ حَقًّا وَشِيعَتُنَا صِدْقًا وَالِدَعَاةُ إِلَى دِينِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ سِرًّا وَجَهْرًا. (۱)

ای ابو خالد، همانا اهل زمان غیبت او (حضرت مهدی علیه السلام) که اعتقاد به امامتش دارند و در انتظار ظهورش هستند، از مردم همه زمانها برترند. زیرا خدای تبارک و تعالی آنچنان عقل و فهم و معرفتی به آنها عنایت فرموده که غیبت برای آنها به منزله دیدن حضوری شده است و آنان را در آن زمان نظیر کسانی قرار داده که در پیشگاه رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم با شمشیر جهاد کرده اند. آنها مخلصان حقیقی و شیعیان راستین ما و دعوت کنندگان به دین خدای عزوجل به طور پنهان و آشکار هستند.

اینها که بهتر از اهل هر زمانی هستند، دو ویژگی دارند: اعتقاد به امامت امام عصر عجل الله تعالی فرجه و انتظار ظهور آن حضرت. این دو ویژگی آنها را از شیعیان راستین و کسانی که در آشکار و نهان به دین

ص: ۹۹

خدا دعوت می‌کنند، قرار می‌دهد. گوهر دین خدا عبارت است از معرفت نسبت به امام زمان علیه السلام، و دعوت به دین خدا یعنی دعوت به سوی معرفت و ارتباط با این امام غایب. یکی از نشانه‌های انتظار در زمان غیبت، همین دعوت کردن دیگران در آشکار و نهان به سوی امام عصر عجل الله تعالی فرجه می‌باشد.

نیت منتظر بر یاری کردنِ امام علیه السلام

منتظر ظهور، خود را برای یاری کردن امام علیه السلام در زمان حضور ایشان آماده می‌کند. تحقق این امر با تصمیم گرفتن نیت جدی داشتن در زمان غیبت حضرت می‌باشد. درباره ارزش نیت کار خوب رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرموده اند:

نَيْتُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ. (۱)

نیت فرد با ایمان از عملش بهتر است.

مؤمن کارهای خوب زیادی را قصد می‌کند که به انجام آنها موفق نمی‌شود. چه بسا که نسبت به بعضی از آنها در مقام عمل مبتلا به ریا گردد و اخلاص خود را از دست بدهد. شاید از همین جهت است که نیت عمل خوب از خود آن بهتر دانسته شده است و خداوند به خاطر لطف و احسانش بر مؤمن، پاداش نیت او را عطا می‌کند. امام صادق علیه السلام می‌فرمایند:

إِنَّ الْعَبْدَ الْمُؤْمِنَ الْفَقِيرَ لَيَقُولُ: يَا رَبِّ ارْزُقْنِي حَتَّى أَفْعَلَ كَذَا

ص: ۱۰۰

وَ كَذٰلِكَ مِنَ الْبِرِّ وَ وُجُوهِ الْخَيْرِ. فَاِذَا عَلِمَ اللهُ عَزَّوَجَلَّ ذٰلِكَ مِنْهُ بِصِدْقِ نِيَّتِهِ، كَتَبَ اللهُ لَهُ مِنَ الْاَجْرِ مِثْلَ مَا يَكْتُبُ لَهُ لَوْ عَمِلَهُ. اِنَّ اللهَ وَاسِعٌ كَرِيْمٌ. (۱)

بنده فقیر با ایمان می گوید: پروردگارا، مرا روزی ده تا فلان عمل نیک و کار خیر را انجام دهم. پس چون خدای عزوجل بداند که او نیتش راست است، برای او پاداشی همچون پاداش همان کار در صورتی که انجام می داد، ثبت می کند. همانا خداوند وسعت دهنده و بزرگوار است.

روی این مبنا، تصحیح نیت برای مؤمن فوق العاده اهمیت دارد. نیت مؤمن باید خالص برای خدا و امام علیه السلام باشد. بر همین اساس است که امام صادق علیه السلام خود را از جمله یاری کنندگان سیدالشهدا علیه السلام در کربلا دانسته و ثواب شهدای آن روز را برای خود قائل شده اند:

اِنِّي لَافْرَجٍ نَفْسِي مِنْ شُهَدَاءِ الطُّفُوفِ وَ لَا اَعْمَدُ ثَوَابِي اَقْلَّ مِنْهُمْ. لِاَنَّ مِنْ نِيَّتِي النُّصْرَةَ لَوْ شَهِدْتُ ذٰلِكَ الْيَوْمَ. وَ كَذٰلِكَ شِيعَتُنَا هُمُ الشُّهَدَاءُ وَ اِنْ مَاتُوا عَلٰى فُرُشِهِمْ. (۲)

من خود را خارج از شهدای کربلا نمی دانم و پاداشم را کمتر از آنها نمی شمارم. زیرا نیت من این است که اگر آن روز را درک می کردم، (امام حسین علیه السلام را) یاری می کردم. و همچنین شیعیان ما شهدا هستند هرچند که در بسترهایشان از دنیا بروند.

۱-۱- اصول کافی، کتاب الایمان و الکفر، باب النیة، ح ۳.

۲-۲- مکیال المکارم، ج ۲، ص ۲۲۸، به نقل از شرح صحیفه سجادیة سید نعمت الله جزایری.

ص: ۱۰۱

بنابراین کسی که در انتظار ظهور امام عصر علیه السلام روزشماری و بلکه لحظه شماری می کند، اگر واقعاً راست بگوید و قصدش یاری کردن خالصانه آن حضرت باشد، از درک نکردن زمان ظهور ضرر نمی کند. زیرا او ثواب درک زمان ظهور و جهاد در رکاب امام علیه السلام را بدون حضور در میدان جهاد، در همان زمان غیبت، برده است.

سرّ مطلب این است که در یاری رساندن به امام علیه السلام آنچه به اختیار او بوده، همین آمادگی روحی و اهتمام قلبی است و تحقق خارجی این امر، بستگی به شرایطی دارد که بودن یا نبودنش به دست او نیست و به خواست خداوند بستگی دارد. پس حال که خداوند او را از این توفیق محروم نموده، به لطف و کرم خود ثواب این یاری رساندن را از او دریغ نکرده است.

تحقق چنین اعتقاد و یتیمی در انسان، نتیجه معرفت صحیح نسبت به خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و امام علیه السلام و آشنایی با حقوق ایشان است. امیرالمؤمنین علیه السلام می فرماید:

الزُّمُوا الْأَرْضَ. وَاصْبِرُوا عَلَى الْبَلَاءِ. وَلَا تُحَرِّكُوا بَأَيْدِيكُمْ وَ سِيُوفِكُمْ فِي هَوَى السَّيِّئَاتِكُمْ. وَلَا تَسْتَعْجِلُوا بِمَا لَمْ يُعَجِّلْهُ اللَّهُ لَكُمْ. فَإِنَّهُ مَنْ مَاتَ مِنْكُمْ عَلَى فِرَاشِهِ وَهُوَ عَلَى مَعْرِفَةِ حَقِّ رَبِّهِ وَ حَقِّ رَسُولِهِ وَ أَهْلِ بَيْتِهِ، مَاتَ شَهِيداً وَ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ وَ اسْتَوْجِبَ ثَوَابَ مَنْوِيٍّ مِنْ صَالِحِ عَمَلِهِ وَ قَامَتِ النَّبِيُّ مَقَامَ إِصْلَاتِهِ بِسَيْفِهِ. وَ إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ مُدَّةً وَ أَجْلاً. (۱)

ص: ۱۰۲

از روی زمین حرکت نکنید. و بر بلاها صبر کنید. و دستها و شمشیرهای خود را در پی خواهشهای زبانه‌تازان به حرکت درنیاورید. و نسبت به آنچه خداوند برایتان تعجیل نکرده، شتابزده نباشید. چرا که هر کس از شما در بستر خود بمیرد، در حالی که نسبت به حقّ پروردگارش و حقّ پیامبر او و اهل بیت ایشان معرفت داشته باشد، شهید از دنیا می‌رود و پاداش او بر خداست و استحقاق پاداش عمل شایسته‌ای را که نیتش را داشته، خواهد یافت و آن نیت جای شمشیر کشیدن او را می‌گیرد. و برای هر چیزی مدت و سرآمد معینی هست.

نکته جالب در این حدیث شریف، اهمّیت شناخت حقوق خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و امام علیه السلام است که آن هم برخاسته از معرفت نسبت به آنهاست. چون انسان هر اندازه معرفتش بیشتر باشد، حقوق آنها را بهتر می‌شناسد و به وظایفی که در برابر آنها دارد، آگاه‌تر می‌شود. اینجا به اهمّیت آنچه در حلقه دوم درباره جایگاه معرفت امام علیه السلام بیان کردیم، بیشتر و عمیق‌تر پی می‌بریم.

عاقبت یک عمر انتظار

کسی که عمر خود را با حال انتظار سپری کند، وقتی مرگ خویش را نزدیک ببیند در حالی که هنوز مولایش ظهور نکرده است، با همه وجود می‌سوزد و در حسرت شیروار آل محمد علیهم السلام می‌گرید که چرا پس از یک عمر انتظار کشیدن، بدون آنکه به آرزویش برسد، دست خود را از یاری کردن مولایش کوتاه می‌بیند!

ص: ۱۰۳

اکنون طرز رفتار ائمه علیهم السلام را با این گونه افراد بنگریم:

«مَسْعَدَه» می گوید: خدمت حضرت صادق علیه السلام بودم که یک پیرمرد خمیده ای در حالی که به عصایش تکیه زده بود، وارد شد و سلام کرد. حضرت جوابش را دادند. سپس عرض کرد: ای فرزند رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم دستت را به من بده تا آن را بیوسم. حضرت دست خود را به او دادند. او دست ایشان را بوسید، پس به گریه افتاد. امام علیه السلام فرمود: ای پیرمرد، چرا گریه می کنی؟ عرضه داشت: فدایت شوم؛ صد سال است که به پای قائم شما (وفادار) مانده ام؛ می گویم: همین ماه و همین سال (ظهور خواهد کرد) ولی اکنون سنّ من بالا رفته و استخوانهایم سست گردیده و مرگم نزدیک شده است، اما آنچه را دوست دارم، در مورد شما نمی بینم و شما را کشته شده و آواره می بینم و دشمنان شما را می بینم که با بالها پرواز می کنند. چطور گریه نکنم؟! اینجا بود که چشمان مبارک امام علیه السلام گریان شد و فرمودند:

يَا شَيْخُ، اِنْ اَبْقَاكَ اللهُ حَتَّى تَرَى قَائِمَنَا، كُنْتُ فِي السَّنَامِ الْاَعْلَى. وَ اِنْ حَلَّتْ بِكَ الْمَيِّتَةُ، جِئْتُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَ ثَقَلٍ مُّحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ اٰلِهِ وَ سَلَّمَ؛ وَ نَحْنُ ثَقُلُهُ. فَقَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ اٰلِهِ وَ سَلَّمَ: اِنِّي مُخَلِّفٌ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ فَتَمَسَّكُوا بِهِمَا لَنْ تَضَعُلُوْا: كِتَابُ اللهِ وَ عِتْرَتِيْ اَهْلَ بَيْتِي.

ای پیرمرد، اگر خداوند تو را زنده بدارد تا آنکه قائم ما را ببینی، در مرتبه اعلا خواهی بود. و اگر مرگ تو فرا رسد (و قائم علیه السلام را درک نکنی) روز قیامت با ثقل حضرت محمد صلی الله علیه و آله و سلم محشور خواهی شد. و ما ثقل او هستیم که فرمود: من دو چیز گرانها در میان

ص: ۱۰۴

شما بر جای می گذارم، پس به آن دو تمسک کنید تا هرگز گمراه نشوید: کتاب خدا و عترتم که اهل بیت من هستند. پیرمرد گفت: بعد از شنیدن این خبر دیگر باکی ندارم و خاطر من آسوده شد.

او نمی دانست که قائم اهل بیت علیهم السلام چه کسی خواهد بود. لذا حضرت، ایشان را به او معرفی کردند و فرمودند که قائم علیه السلام پسر امام حسن عسکری علیه السلام از صلب حضرت هادی علیه السلام و ... از فرزندان من خواهد بود. آنگاه فرمودند: یا شَیْخُ، وَاللَّهِ لَوْلَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا يَوْمٌ وَاحِدٌ. لَطَوَّلَ اللَّهُ تَعَالَى ذِكْرَهُ ذَلِكَ الْيَوْمَ حَتَّى يَخْرُجَ قَائِمُنَا أَهْلَ الْبَيْتِ. أَلَا إِنَّ شِيعَتَنَا يَقَعُونَ فِي فِتْنَةٍ وَحَيْرَةٍ فِي غَيْبَتِهِ. هُنَاكَ يُثَبِّتُ اللَّهُ عَلَى هُدَاهُ الْمُخْلِصِينَ. اَللَّهُمَّ اَعْنِهِمْ عَلَى ذَلِكَ. (۱)

ای پیرمرد، قسم به خدا اگر از عمر دنیا جز یک روز باقی نمانده باشد، خدای متعال آن قدر آن روز را طولانی می سازد تا آنکه قائم ما اهل بیت ظهور کند. توجه داشته باش که شیعیان ما در زمان غیبت او به امتحان و سرگردانی مبتلا می شوند. در آن زمان خداوند اهل اخلاص را بر هدایت خویش ثابت قدم می دارد. خداوندا، ایشان را بر این امر (پایداری با اخلاص) یاری فرما! مشابه این داستان برای پیرمرد دیگری در زمان حضرت باقر علیه السلام اتفاق افتاد. حکم بن عتیبه که شاهد ماجرا بوده، چنین نقل کرده است:

در خدمت حضرت باقر علیه السلام بودم و خانه پر از جمعیت بود. در

ص: ۱۰۵

همین موقع پیرمردی وارد شد که بر چوبدستی خود تکیه زده بود. بر در اتاق ایستاد و گفت: السَّلامُ علیک یا بن رسول الله و رحمۀ الله و برکاته. حضرت جوابش را دادند: و علیک السَّلام و رحمۀ الله و برکاته. سپس پیرمرد به حضار مجلس سلام کرد و آنها هم جوابش را دادند. آنگاه به حضرت باقر علیه السلام روی کرد و گفت:

«يَا بِنَ رَسُولِ اللَّهِ، أَدِينِي مِنْكَ جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاكَ. فَوَاللَّهِ إِنِّي لَأُحِبُّكَ وَأُحِبُّ مَنْ يُحِبُّكَ. وَاللَّهُ مَا أُحِبُّكُمْ وَأُحِبُّ مَنْ يُحِبُّكُمْ لَطَمَعَ فِي دُنْيَا. وَإِنِّي لَأُبْغِضُ عِدْوَكُمْ وَأَبْرَأُ مِنْهُ. وَاللَّهُ مَا بُغِضَهُ وَأَبْرَأُ مِنْهُ لَوْ تَرِ كَان بَيْنِي وَبَيْنَهُ. وَاللَّهُ إِنِّي لَأَحِلُّ حَلَالِكُمْ وَأُحْزِمُ حَرَامَكُمْ وَأَنْتَظِرُ أَمْرَكُمْ. فَهَلْ تَرْجُو لِي جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاكَ؟»

ای پسر رسول خدا، مرا نزدیک خود جای ده فدایت شوم. به خدا سوگند من شما را دوست دارم و دوستداران شما را هم دوست دارم. به خدا سوگند دوست داشتن شما و دوستدارانتان به خاطر طمع دنیا نیست. و من با دشمن شما دشمنی دارم و از او بیزار هستم. و به خدا سوگند دشمنی و بیزاری من نسبت به او به خاطر کینه شخصی میان من و او نیست. به خدا قسم من حلال شما را حلال و حرام شما را حرام می دانم و منتظر (ظهور) امر شما هستم. حال که چنین هستم - خدا مرا فدایت گرداند - امیدی نسبت به من دارید؟

امام باقر علیه السلام فرمودند: «إِلَى. إِلَى.» «به سوی من بیا. به سوی من بیا.» تا آنکه او را کنار خود نشانند. سپس به او فرمودند: ای پیرمرد، مردی خدمت پدرم علی بن الحسین علیه السلام رسید و همین سؤال را از ایشان پرسید.

ص: ۱۰۶

پدرم به او چنین فرمودند:

ان تَمَّتْ، تَرَدُّ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ وَعَلَى عَلِيِّ وَالْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ وَعَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ وَيَلُجُ قَلْبُكَ وَيَبْرُدُ فُؤَادُكَ وَتَقَرُّ عَيْنُكَ وَتُسْتَقْبَلُ بِالرُّوحِ وَالرِّيْحَانِ مَعَ الْكِرَامِ الْكَاتِبِينَ لَوْ قَدِ بَلَغَتْ نَفْسُكَ هَاهُنَا - وَأَهْوَى بِيَدِهِ إِلَى حَلْقِهِ - وَإِنْ تَعِشْ، تَرَى مَا يُقَرُّ اللَّهُ بِهِ عَيْنُكَ وَتَكُونُ مَعَنَا فِي السَّنَامِ الْأَعْلَى.

اگر از دنیا بروی، بر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و علی و حسن و حسین و علی بن الحسین وارد می شوی و دلت خنک و دیده ات روشن می گردد و همراه با فرشتگان کرام کاتبین با روح و ریحان استقبال می شوی، همین که جانب به اینجا برسد - و با دست به حلق مبارک اشاره کردند - و اگر زنده بمانی، آنچه باعث چشم روشنی ات شود، خواهی دید و با ما در مرتبه اعلا خواهی بود.

پیرمرد وقتی این سخن را شنید، گفت: ای اباجعفر چه فرمودید؟! حضرت سخن پدرشان را تکرار فرمودند. پیرمرد گفت: الله اکبر! من اگر از دنیا بروم، بر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و علی و حسن و حسین و علی بن الحسین علیهم السلام وارد می شوم و چشمم روشن و دلم خنک می گردد و همراه با کرام کاتبین با روح و ریحان استقبال می شوم - همین که جانم به اینجا برسد - و اگر زنده بمانم، آنچه را باعث روشنی چشمم می شود، بینم و با شما در مرتبه اعلا خواهم بود؟! سپس های های شروع به گریستن کرد تا آنکه بر زمین افتاد. جمعیت چون حال او را دیدند، همگی به گریه و ناله افتادند و حضرت باقر علیه السلام اشکها را با انگشت خویش از دیدگان او پاک می کردند. پیرمرد سرش را

ص: ۱۰۷

بلند کرد و به حضرت عرض کرد: ای پسر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم، خدا مرا فدایت کند، دستت را به من بده. حضرت دست خود را به او دادند. او دست ایشان را بوسید و بر دیدگان خود و گونه اش نهاد. سپس لباس را از روی شکم و سینه خود بالا زد و دست حضرت را بر شکم و سینه خود قرار داد.

پس از آن برخاست و خداحافظی کرد. امام باقر علیه السلام در حالی که پیرمرد پشت کرده بود و می رفت، به پشت سرش می نگریستند. آنگاه رو به حاضران کرده، فرمودند:

مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَلْيَنْظُرْ إِلَى هَذَا.

هرکس دوست دارد مردی از اهل بهشت را ببیند، به این شخص بنگرد.

حکَم بن عُبَیْه گفت: هیچ مجلس ماتی را شبیه آن مجلس ندیدم (از بس گریه کرده بودند). (۱)

آری؛ این است عاقبت کسی که عمری را با محبت اهل بیت علیهم السلام و دوستان ایشان و بغض دشمنانشان سپری کرده و حلال و حرام ائمه علیهم السلام را قبول داشته و در انتظار قائم اهل بیت علیهم السلام سوخته است.

پس بیاییم از خداوند طلب کنیم که هیچ گاه انتظار آن محبوب غایب را از ما سلب نکند:

... وَلَا تُنْسِنَا ذِكْرَهُ وَانْتَظَرَهُ. (۲)

(خدایا) ... یاد او و انتظار کشیدن او را از یاد ما مبر.

۱-۱- روضه کافی، ص ۷۶، ح ۳۰.

۲-۲- کمال الدین، باب ۴۵، ح ۴۳.

ص: ۱۰۸

این عبارت، جمله ای است از دعایی که توسط نایب اول امام زمان علیه السلام به ما رسیده که منتظران ظهور امام علیه السلام آن را در زمان غیبت بعد از نماز عصر روز جمعه زمزمه می کنند.

دعا برای تعجیل فرج امام عصر علیه السلام

کسی که در انتظار ظهور حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه به سر می برد، بالاترین آرزویش در زندگی، فرج و گشایش آن امام منتظر است و بیشترین ناراحتی او سختی ها و ناراحتی هایی است که در زمان غیبت به امام زمانش می رسد. بنابراین وظیفه خود می داند که برای رفع غم و غصه ها و محنتهای آن حضرت تلاش نماید. برای این منظور، هر کاری که از دستش برآید، در انجام آن کوتاهی نمی کند.

با توجه به این حقیقت، باید دانست که بهترین و مهمترین گشایش برای امام عصر علیه السلام همانا اذن ظهور ایشان از جانب خدای متعال می باشد که هم فرج خود حضرت و هم فرج همه انبیا و اولیای الهی است. مؤثرترین وسیله برای تحقق این هدف، دعا برای تعجیل فرج امام علیه السلام می باشد که این امر یکی دیگر از لوازم و نشانه های معرفت ایشان در زمان غیبت است. اهمیت دعا چنان است که ادعای معرفت و ولایت آن حضرت بدون آن، گزاف می باشد.

دعای ائمه علیهم السلام بر تعجیل فرج امام عصر علیه السلام

این سنت حسنه را خود امام علیه السلام از هنگام تولد خویش به همه دوستانشان یاد کرده است. حکیمه خاتون عمه گرامی ایشان، حضرت را پس از به دنیا آمدن مشاهده می کند که با صورت خویش به سجده

ص: ۱۰۹

افتاده است و انگشتان سبابه خود را به سوی آسمان بلند کرده، چنین می فرماید: «أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ جَدِّي رَسُولُ اللَّهِ وَأَنَّ أَبِي أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ...»: شهادت می دهم که جز خداوند معبودی نیست، او واحد است و شریک ندارد. و (شهادت می دهم) که جد من رسول خداست و پدرم امیرمؤمنان است...» سپس بقیه امامان را نام بردند تا به خودشان رسیدند. آنگاه از خداوند چنین طلب کردند:

اللَّهُمَّ أَنْجِزْ لِي وَعْدِي. وَآتِمِّمْ لِي أَمْرِي. وَثَبِّتْ وَطَاتِي. وَامْلَأِ الْأَرْضَ بِي عَدْلًا وَقِسْطًا. (۱)

خداوندا، وعده ای که به من داده ای، عملی ساز. و امر مرا به اتمام رسان. و گامهای مرا استوار گردان. و زمین را به وسیله من پر از عدل و داد کن.

دعا برای تعجیل فرج امام عصر عجل الله تعالی فرجه سنتی بوده که امامان گذشته ما هم به آن عمل می کردند و بر آن اصرار داشتند. از جمله امام صادق علیه السلام را می بینیم که در صبح روز بیست و یکم ماه مبارک رمضان، پس از ادای فریضه صبح به سجده رفته، در انتهای یک دعای نسبتاً بلند به درگاه ایزد یکتا چنین عرضه داشتند:

...أَسْأَلُكَ بِجَمِيعِ مَا سَأَلْتِكَ وَمَا لَمْ أَسْأَلْكَ مِنْ عَظِيمِ جَلَالِكَ مَا لَوْ عَلِمْتُهُ لَسَأَلْتُكَ بِهِ، أَنْ تَصِدَّقَ عَلَيَّ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ وَأَهْلِ بَيْتِهِ وَأَنْ تَأْتِيَنِي لِفَرْجٍ مَنْ بَفَرْجِهِ فَرْجُ أَوْلِيَائِكَ وَأَصْفِيَائِكَ مِنْ خَلْقِكَ وَبِهِ تُبِيدُ الظَّالِمِينَ وَتُهْلِكُهُمْ. عَجَّلْ

ص: ۱۱۰

ذَلِكَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ.

... (خدایا) از تو می خواهم به حق همه آنچه از تو درخواست کردم و آنچه نخواستم از جلال و عظمت تو که اگر آنها را می دانستم، به حق آنها هم از تو درخواست می کردم، که بر محمد صلی الله علیه و آله و سلم و اهل بیت او درود بفرستی و اجازه فرمایی فرج کسی را که فرج همه اولیا و برگزیدگان تو از آفریدگانت به فرج اوست و به وسیله او ستمکاران را نابود و هلاک می کنی. ای پروردگار جهانیان، در این امر تعجیل بفرما.

راوی می گوید: پس از آنکه حضرت سر از سجده برداشتند، عرض کردم: فدایت شوم؛ شنیدم بر فرج کسی دعا فرمودید که فرج او فرج برگزیدگان خدا و دوستان اوست. آیا شما آن کس نیستید؟ فرمودند: «لا. ذَاكَ قَائِمُ آلِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ». «خیر. او قائم آل محمد صلی الله علیه و آله و سلم است.» سپس بعد از اشاره به برخی از علائم ظهور قائم علیه السلام چنین سفارش فرمودند:

تَوَقَّعْ أَمْرَ صَاحِبِكَ لَيْلِكَ وَنَهَارِكَ. فَإِنَّ اللَّهَ كُلَّ يَوْمٍ فِي شَأْنٍ. لَا يَشْغُلُهُ شَأْنٌ عَن شَأْنٍ. ذَلِكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ. (۱)

شب و روز چشم به راه ظهور مولایت باش. زیرا که خداوند هر روز در کاری است. او را هیچ کاری از کار دیگر باز نمی دارد. این است خداوند، پروردگار جهانیان.

نکته جالب توجه در حدیث، همان عبارتی است که مورد سؤال راوی قرار گرفت و به ما می آموزد که دعا برای تعجیل فرج امام عصر علیه السلام در حقیقت دعا برای فرج همه برگزیدگان الهی است؛ از اشرف

ص: ۱۱۱

مخلوقات، پیامبر خاتم صلی الله علیه و آله و سلم گرفته تا اوصیای پیامبران و فرشتگان الهی که همگی چشم به راه رسیدن وقت ظهور حضرت مهدی علیه السلام هستند. در دعای عهد از خدای متعال چنین می خواهیم:

اللَّهُمَّ وَ سُرِّ نَبِيِّكَ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ بِرُؤْيَيْتِهِ وَ مَنْ تَبِعَهُ عَلَى دَعْوَتِهِ. (۱)

خداوندا، پیامبرت محمد صلی الله علیه و آله و سلم و همه پیروان دعوت او را با دیدن امام عصر شاد بفرما.

پس ما در دعای خود برای تعجیل فرج نباید تنها راحتی و گشایش خود را مدنظر داشته باشیم و در واقع برای خود دعا کنیم، بلکه قصد ما باید خواستن فرج خود امام علیه السلام باشد که البته با فرج او، برای همه مؤمنان نیز گشایش حاصل خواهد شد. (۲)

۱-۱- بحارالانوار، ج ۱۰۲، ص ۱۱۲، از مصباح الزائر.

۲-۲- بحث تفصیلی در این باره در حلقه های بعدی این سلسله درس ها در بحث «دعا» خواهد آمد.

فصل هفتم: احساس حضور امام عصر علیه السلام

درس نهم: احساس حضور امام عصر علیه السلام

توجه امام عصر علیه السلام به مؤمنان

به عقیده شیعه، با توجه به دلایل نقلی موجود، امام علیه السلام بر اعمال و احوال همه آفریدگان خدا، چه در روی زمین و چه در آسمانها و منظومه ها و هر جایی که باشند، آگاهی دارند و در میان آنها نسبت به مؤمنان، عنایت و توجه خاصی دارند که نمونه آن را در حدیث ذیل می بینیم:

رَمِیلَه می گوید: در زمان امیرالمؤمنین علیه السلام سخت بیمار شدم تا آنکه در روز جمعه قدری احساس سبکی کردم. با خود گفتم: بهتر از هر چیز این است که آبی بر روی خود بریزم و پشت سر امیرالمؤمنین علیه السلام نماز بخوانم. همین کار را کردم، آنگاه به مسجد رفتم. وقتی حضرت بالای منبر رفتند، حال من دوباره سخت شد. وقتی امیرالمؤمنین علیه السلام از مسجد

ص: ۱۱۳

برگشتند و داخل جایی به نام «قصر» شدند، من هم همراه ایشان داخل شدم. ایشان به من فرمودند: ای رمیله، دیدم به خودت می پیچیدی! عرض کردم: بلی؛ و جریان بیماری خود را برای ایشان تعریف کردم و انگیزه حضور خود را در نماز بیان داشتم. ایشان فرمودند:

يَا رَمِيلَهُ، لَيْسَ مِنْ مُؤْمِنٍ يَمْرَضُ إِلَّا مَرَضَنَا بِمَرَضِهِ. وَلَا يَحْزَنُ إِلَّا حِزْنَا بِحُزْنِهِ. وَلَا يَدْعُو إِلَّا أَمَّنَّا لِدُعَائِهِ. وَلَا يَسْكُتُ إِلَّا دَعَوْنَا لَهُ.
 ای رمیله، هیچ مؤمنی بیمار نمی شود مگر اینکه ما هم به خاطر بیماری او بیمار می شویم. و غمگین نمی شود مگر آنکه ما هم در غم او غمگین می شویم. و دعایی نمی کند مگر آنکه به دعای او آمین می گوئیم. و سکوت نمی کند مگر آنکه ما برایش دعا می کنیم.

عرض کردم: ای امیرمؤمنان، فدایت گردم؛ این مربوط به کسانی است که با شما در «قصر» هستند. آن کسانی که در اطراف زمین هستند چگونه؟ فرمودند:

يَا رَمِيلَهُ، لَيْسَ يَغِيبُ عَنَّا مُؤْمِنٌ فِي شَرْقِ الْأَرْضِ وَلَا فِي غَرْبِهَا. (۱)

ای رمیله، هیچ مؤمنی در شرق و غرب زمین از ما غایب نیست.

وقتی چنین عنایتی از جانب امام عصر علیه السلام به مؤمنان وجود دارد، چه سعادتى بالاتر از اینکه انسان به جای هر چیز برای تعجیل فرج خود

ص: ۱۱۴

آن حضرت دعا کند و برآورده شدن حاجات خود را به ایشان واگذار نماید؟! امام علیه السلام کریمتر از آن هستند که کسی ایشان را یاد کند، اما ایشان او را فراموش نمایند. خود ایشان در توفیق مبارکشان به شیخ مفید رحمه الله فرمودند:

فَأَنَا نُحِيطُ عِلْمًا بِأَنْبَاءِكُمْ. وَلَا يَعْزُبُ عَنَّا شَيْءٌ مِّنْ أَخْبَارِكُمْ... أَنَا غَيْرُ مُهْمَلِينَ لِمُرَاعَاتِكُمْ وَلَا نَاسِينَ لِذِكْرِكُمْ. (۱)

ما به آنچه بر شما می گذرد احاطه علمی داریم. و هیچ یک از خبرهای شما از ما پوشیده نیست... ما نسبت به رعایت حال شما اهمال نمی کنیم و یاد کردن شما را فراموش نمی کنیم.

معلوم می شود که امام عصر علیه السلام با اینکه در غیبت از دیدگان مردم به سر می برند، به شرق و غرب عالم آگاهی دارند و نسبت به مؤمنان نیز توجه و عنایت خاصی می کنند. بدن شریف ایشان از دیدگان نوع افراد غایب می باشد، اما در عین حال، حضور همه جانبه ای بر جسم و جان مردم دارند؛ به طوری که هیچ ظاهر و باطنی از چشمان پرنفوذشان مخفی نیست و هیچ کس از سلطه ولایت ایشان خارج نیست.

کسی که در زیارت روز جمعه اش می خوانیم: «السَّلَامُ عَلَیْكَ يَا عَیْنَ اللَّهِ فِي خَلْقِهِ» (۲): «سلام بر چشم خدا در میان آفریدگانش.» نمی توان گفت که بر اوضاع و احوال بندگان خدا آگاه نیست و در همه جا حضور ندارد.

همچنین است کسی که او را در زمان غیبتش با این عبارت زیارت

۱-۱- احتجاج طبرسی، ج ۲، ص ۳۲۳.

۲-۲- بحارالانوار، ج ۱۰۲، ص ۲۱۵، از جمال الاسبوع.

ص: ۱۱۵

می‌کنیم: «السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا حَجَّهَ اللَّهُ الَّتِي لَا تَخْفَى» (۱): «سلام بر تو ای حجت خدا که پنهان نیستی!» مخفی نبودن حضرت اشاره به حضور علمی ایشان در همه عالم هستی می‌باشد.

احساس حضور امام علیه السلام در زمان غیبت

مهم این است که انسان این حقیقت را وجدان کند و این حضور فراگیر را با همه وجودش احساس نماید. در این صورت غیبت برای او به منزله مشاهده می‌شود و او خود را همواره در حضور امام زمانش حس می‌کند. آنگاه به طور طبیعی و بدون هیچ تکلفی، رعایت آداب و احترام نسبت به آن وجود مقدس را با جدیت خواهد داشت. راه رسیدن به «قوت یقین» در زمان غیبت از این طریق برای انسان هموار می‌گردد. پیدا شدن چنین حالتی - احساس حضور امام غایب - یک راه دارد که در بعضی احادیث به آن اشاره شده است. امام سجّاد علیه السلام به ابو خالد کابلی می‌فرماید:

يَا أَبَا خَالِدٍ، إِنَّ أَهْلَ زَمَانِ غَيْبَتِهِ الْقَائِلِينَ بِإِمَامَتِهِ وَالْمُنْتَظِرِينَ لِظُهُورِهِ، أَفْضَلُ مِنْ أَهْلِ كُلِّ زَمَانٍ. لِأَنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَعْطَاهُمْ مِنَ الْعُقُولِ وَالْأَفْهَامِ وَالْمَعْرِفَةِ مَا صَارَتْ بِهِ الْغَيْبَةُ عِنْدَهُمْ بِمَنْزِلَةِ الْمَشَاهِدَةِ... (۲)

ای ابو خالد، همانا اهل زمان غیبت او (حضرت مهدی علیه السلام) که اعتقاد به امامتش دارند و در انتظار ظهورش هستند از مردم همه

۱-۱- بحار الانوار، ج ۱۰۲، ص ۱۱۷، از مزار شهید و مزار کبیر.

۲-۲- کمال الدین، باب ۳۱، ح ۲.

ص: ۱۱۶

زمانها بهترند. زیرا خدای تبارک و تعالی چنان عقل و فهم و معرفتی به آنها عنایت فرموده که غیبت برای آنها به منزله دیدن حضوری شده است... .

آری؛ حصول این حالت از طریق معرفت عمیق تر و کاملتر نسبت به همه ارکان دین امکان پذیر است. پایه و ریشه هر معرفتی، معرفت خداست که باید برای انسان وجدانی شود. اگر خداشناسی آن گونه که در احادیث اهل بیت علیهم السلام آمده، وجدانی انسان گردد، خود به خود اعمال و رفتار انسان را خداپسندانه می کند. همچنین است پیغمبر شناسی و امام شناسی که همه اینها باید صحیح باشند؛ یعنی مطابق آنچه در کتاب و سنت آمده است بدون التقاط با افکار بشری. در این میان امام شناسی اهمیت خاصی دارد که در حلقه دوم به بحث درباره آن پرداختیم.

عامل مؤثر دیگر در تحقق این حالت (احساس حضور) عمل به وظایفی است که در همین حلقه مطرح گشته است. اینها لوازم و آثار معرفت امام علیه السلام هستند که اگر با جدّیت مورد عمل قرار گیرند، کم کم سنخیت میان مأموم با امام زمانش بیشتر می شود. همین سنخیت روحی زمینه را برای احساس شهود آن امام غایب بیشتر و بهتر فراهم می کند.

گاهی ائمه علیهم السلام برای آنکه مطلب را برای شیعیان خود ملموس کنند، بعضی پرده ها را بالا می زدند و حقایقی را به آنها نشان می دادند. ابوبصیر نقل می کند که: با حضرت باقر علیه السلام داخل مسجد شدم در حالی که مردم آمد و شد می کردند. حضرت به من فرمودند: از مردم سؤال کن که آیا مرا می بینند. هر کس از آنجا رد می شد، از او می پرسیدم: آیا ابوجعفر علیه السلام را ندیدی؟ می گفت: نه، در حالی که ایشان در کنار من

ص: ۱۱۷

ایستاده بودند. تا اینکه ابوهارون نابینا (مکفوف) وارد شد. حضرت فرمودند: از این پرس. گفتیم: آیا ابوجعفر علیه السلام را ندیدی؟ گفت: مگر نه همین است که اینجا ایستاده؟! گفتیم: از کجا دانستی؟ گفت: چطور ندانم در حالی که او نوری درخشانده و تابناک است؟!!

بعد ابوبصیر می گوید: شنیدم که آن حضرت به مردی از اهل آفریقا فرمودند: حال راشد چطور است؟ گفت: او را زنده و با عقیده صحیح ترک گفتیم که به شما سلام می رساند. حضرت فرمودند: خدایش رحمت کند! گفت: او مُرد؟ فرمودند: بله. عرض کرد: کی؟ فرمودند: دو روز پس از خارج شدن تو. گفت: به خدا قسم بیمار نبود و هیچ ناراحتی هم نداشت و آدم بر اثر بیماری و ناراحتی می میرد! من (ابوبصیر) پرسیدم: آن مرد که بود؟ حضرت فرمودند: یکی از اهل ولایت ما بود که ما را دوست می داشت. سپس فرمودند:

أَتَرُونَ أَنْ لَيْسَ لَنَا مَعَكُمْ أَعْيُنٌ نَظِرَةٌ وَأَسْمَاعٌ سَامِعَةٌ؟! بِنَسِّ مَا رَأَيْتُمْ! وَاللَّهِ لَا يَخْفَى عَلَيْنَا شَيْءٌ مِنْ أَعْمَالِكُمْ. فَأَحْضِرُونَا جَمِيعاً وَعَوِّدُوا أَنْفُسَكُمْ الْخَيْرَ وَكُونُوا مِنْ أَهْلِهِ تَعْرِفُوا. فَإِنِّي بِهِذَا أَمْرٍ وُلْدِي وَشِيعَتِي. (۱)

آیا فکر می کنید که ما نسبت به شما دیدگانی بینا و گوشه‌هایی شنوا نداریم؟! بد تصور کرده اید! قسم به خدا هیچ یک از اعمال شما بر ما مخفی نیست. پس همگی ما را حاضر بدارید. (۲) و خود را به

۱-۱- بحار الانوار، ج ۴۶، ص ۲۴۳، ح ۳۱، از الخرائج والجرائح.

۲-۲- ظاهراً منظور این است که: ما را حاضر بدانید و خود را در حضور ما احساس کنید.

ص: ۱۱۸

کارهای خوب عادت دهید. و از اهل خیر باشید تا به آن شناخته شوید. من فرزندان و شیعیان خود را به این امر سفارش می‌کنم. آری؛ امکان دارد که یک نابینا حضور امام زمان خود را حس کند در حالی که انسانهای بینا از دیدن ایشان محروم باشند. امام علیه السلام نوری است درخشنده که مشاهده ایشان احتیاج به چشم ظاهری ندارد. دل اگر بینا باشد، ایشان را می‌بیند و حضورش را احساس می‌کند. آنچه مهم است، سنخیت روحی و پیوند قلبی با آن وجود مقدس است. سفارش امام علیه السلام به ما این است که همیشه خود را در محضر ائمه علیهم السلام احساس کنیم و کارهای خوب را تمرین کنیم تا به انجام آنها عادت کنیم و به طوری اهل انجام خیر بشویم که نزد مردم به آن شناخته شویم.

فصل هشتم: ورع دوستان امام عصر علیه السلام

درس دهم: ورع دوستان امام عصر علیه السلام

رعایت سنن ائمه علیهم السلام در زمان غیبت

کسی که خود را در حضور امام زمانش ببیند، به اندازه معرفتی که نسبت به ایشان دارد، سعی می کند از آنچه مورد پسند ایشان است، تخطی نکند و به آنچه باعث ناخشنودی ایشان می گردد، دست نزند. این یکی از نشانه های بارز اهل معرفت در زمان غیبت امام علیه السلام است. امیرالمؤمنین علیه السلام می فرماید:

اللَّهُمَّ لَا بُدَّ لَكَ مِنْ حُجَجٍ فِي أَرْضِكَ بَعْدَ حُجَّجِهِ عَلَى خَلْقِكَ يَهْدُونَهُمْ إِلَى دِيَارِكَ وَيُعَلِّمُونَهُمْ عِلْمَكَ لِكَيْلَا يَتَفَرَّقَ أَتْبَاعُ أَوْلِيَائِكَ؛ ظَاهِرٌ غَيْرٌ مُطَاعٍ، أَوْ مُكْتَتَمٌ خَائِفٌ يَتَرَقَّبُ، إِنْ غَابَ عَنِ النَّاسِ شَخْصُهُمْ فِي حَالِ هُدْيَتِهِمْ فِي

ص: ۱۲۱

دَوْلَةُ الْبَاطِلِ، فَلَنْ يَغِيبَ عَنْهُمْ مَبْتُوثٌ عَلَيْهِمْ وَآدَابُهُمْ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ مُبْتَثَّةٌ وَهُمْ بِهَا عَامِلُونَ. (۱)

خداوندا، تو قطعاً حجت‌هایی در زمین داری که یکی بعد از دیگری بر آفریدگانت حجت هستند؛ آنها را به سوی دین تو هدایت می‌کنند و علم تو را به ایشان تعلیم می‌دهند تا آنکه پیروان اولیای تو پراکنده نگردند. حجت‌های تو برخی آشکار هستند ولی مورد اطاعت (مردم) قرار نمی‌گیرند، برخی هم پنهان در حال ترس و در انتظار. اگر شخص ایشان به هنگام آرامش و صلح در حکومت باطل، از مردم غایب گردد، ولی علم پخش شده آنها از مردم پنهان نمی‌شود و سنت‌های ایشان در دل‌های مؤمنان جای گرفته است و به آن عمل می‌کنند.

دو چیز در این حدیث شریف بسیار با اهمیت تلقی شده است: یکی رجوع به علم و معارف ائمه علیهم السلام و دیگری عمل به سنت و سیره ایشان در همه مسائل. هر دو کار در زمان غیبت امام علیه السلام امکان‌پذیر است، اما هیچ کدام به سادگی زمان حضور ایشان نیست. بنابراین نباید به خاطر عدم دسترسی عادی به امام علیه السلام این دو وظیفه زیر پا گذاشته شوند. درباره ضرورت رجوع به احادیث اهل بیت علیهم السلام که شامل علوم و معارف ایشان است، پیشتر بحث کرده ایم. وظیفه دوم را در اینجا قدری توضیح می‌دهیم.

«آداب» جمع «دأب» است. «دأب» به معنای شأن و عادت آمده است (۲) که ما آن را به سنت ترجمه کردیم. منظور از آن در اینجا

۱-۱- غیبت نعمانی، باب ۸، ح ۲.

۲-۲- المعجم الوسیط، ص ۲۶۷.

ص: ۱۲۲

صفات و عادات و سنتهایی است که از امامان علیهم السلام رسیده و باید به اینها عمل کنیم، نه اینکه صرفاً به آنها معتقد باشیم. اعتقاد به آنها و پذیرفتن قلبی آنها یک مرحله است و مرحله دوم ضرورت عمل به آنهاست که این هم مانند مرحله اول لازم است. به همین خاطر در احادیث ما روی «اجتهاد» و «ورع» تأکید زیادی شده است تا جایی که آنها را جزء ارکان دین شمرده اند. در زمان حضرت باقرالعلوم علیه السلام یک فرد نابینا خدمت ایشان می‌رسد و عرض می‌کند: ای پسر رسول خدا، آیا شما محبت و دلباختگی و ولایت مرا نسبت به خودتان می‌دانید؟ فرمودند: بله. عرض می‌کند: من پرسشی دارم و با توجه به اینکه نابینا هستم و کمتر راه می‌روم و نمی‌توانم همیشه خدمت شما برسم، از شما پاسخ آن را می‌خواهم (یعنی پاسخ کاملی می‌خواهم که تکلیف مرا روشن کند). حضرت فرمودند: درخواست خود را بگو. گفت: دینی را که شما و اهل بیت شما، خدا را به آن بندگی می‌کنید، به من بفرمایید تا من هم خدای عزوجل را به همان دین، بندگی کنم. فرمودند:

ان كُنْتَ أَقْصِرْتَ الْخُطْبَةَ فَقَدْ أَعْظَمْتَ الْمَسْأَلَةَ. وَاللَّهِ لَأَعْطِيَنَّكَ دِينِي وَدِينَ آبَائِي الَّذِي نَدِينُ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ بِهِ: شَهَادَةٌ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ رَسُولُ اللَّهِ، وَالْإِقْرَارُ بِمَا جَاءَ بِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ، وَالْوَلَايَةُ لَوْلِيِّنَا، وَالْبِرَاءَةُ مِنْ عَدُوِّنَا، وَالتَّسْلِيمُ لِمَرْنَا، وَانْتِظَارُ قَائِمِنَا، وَالْإِجْتِهَادُ، وَالْوَرَعُ. (۱)

ص: ۱۲۳

سخن کوتاه نمودی ولی پرسش بزرگی مطرح کردی. قسم به خدا دین خود و دین پدرانم را که خدای عزوجل را به آن بندگی می‌کنیم، برایت می‌گویم: شهادت به وحدانیت خدا و رسالت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم، و پذیرفتن آنچه او از جانب خدا آورده است، و دوستی با دوست ما، و بیزاری از دشمن ما، و تسلیم نسبت به امر ما، و انتظار کشیدن نسبت به قائم ما، و تلاش و جدیت (در رعایت واجبات و پرهیز از محرمات) و ورع.

پذیرفتن آنچه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از جانب خدا آورده و تسلیم نسبت به آن، یک امر صرفاً قلبی است و بیش از هر چیز شامل اعتقاد به امامت و ولایت ائمه علیهم السلام می‌شود. اجتهاد و ورع نیز ریشه قلبی دارند، اما لوازم و آثار خارجی آنها هم بسیار مهم است. اجتهاد از کلمه «جهد» به معنای تلاش و کوشش گرفته شده و منظور از آن، جدیت داشتن در رعایت حرام و حلال شریعت است و سهل انگاری نکردن در عمل به احکام شرعی. لأبالی گری در مورد عمل به احکام شرعی، با تعبد و تقید که لازمه تسلیم و پذیرش ولایت خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و امام علیه السلام است، سازگار نیست. بنابراین هر قدر مؤمن تقیدش در عمل به وظایف شرعی و رعایت حدود آن بیشتر و کاملتر باشد، سهم بیشتری از تقید و تسلیم نسبت به خدا و اهل بیت علیهم السلام برده و لذا دیندارتر است و هر چقدر اهل مسامحه و سهل انگاری در این امور باشد، به همان اندازه کمتر اهل تسلیم است.

نقش ورع در دینداری

چنانکه در حلقه سوم توضیح دادیم، ورع به روحیه پاسداری و مراقبت از دین، اطلاق می‌شود؛ یعنی اینکه انسان حفظ دین در عمل برایش اهمیت داشته باشد. وقتی شیء گران قیمتی به کسی سپرده می‌شود و به او مسئولیت نگهداری از آن را می‌پذیرد، چه رفتاری را نسبت به آن پیش می‌گیرد؟ قطعاً آن را جایی قرار می‌دهد که مطمئن است آسیبی به آن نمی‌رسد و خطری آن را تهدید نمی‌کند. اگر جایی باشد که احتمال دهد - چه رسد به اینکه یقین داشته باشد - آفتی متوجه آن چیز است، هرگز در آن مکان قرارش نمی‌دهد. کسی که همین حالت را نسبت به دین خود - که ارزشمندترین و گران قیمت‌ترین چیز است - داشته باشد، اهل ورع است.

بنابراین «ورع» به شخصی گفته می‌شود که نه تنها از محرمات قطعی بلکه از مشبهات نیز اجتناب می‌کند، زیرا نگران است که اگر از شبهات پرهیز نکند، به حرام کشیده شود. او می‌خواهد به گونه‌ای رفتار کند که مطمئن باشد دینش محفوظ می‌ماند. چنین کسی در موارد مشکوک قطعاً احتیاط می‌کند و بی‌باکانه وارد آنها نمی‌شود؛ درست مانند کسی که از کنار درّه هولناکی عبور می‌کند که اگر از لبه آن حرکت کند، از سقوط در آن ایمن نیست و لذا احتیاط می‌کند و قدری با لبه پرتگاه فاصله می‌گیرد تا مطمئن باشد که با یک لغزش کوچک به تهِ درّه سقوط نخواهد کرد.

با این ترتیب، ورع، حکم نخ تسییح را دارد که همه دانه‌های آن را در کنار هم نگه می‌دارد و عبادات هم حکم دانه‌های تسییح را دارند. تا

ص: ۱۲۵

وقتی این نخ سالم است، دانه‌ها در کنار هم قرار گرفته و منظم هستند؛ و اگر این نخ پاره شود، دانه‌ها هم می‌ریزند و دیگر تسیحی باقی نمی‌ماند. امام زین العابدین علیه السلام می‌فرمایند:

الْوَرَعُ نِظَامُ الْعِبَادَةِ. فَإِذَا انْقَطَعَ الْوَرَعُ، ذَهَبَتِ الدِّيَانَةُ. كَمَا أَنَّهُ إِذَا انْقَطَعَ السِّلْكُ اتَّبَعَهُ النِّظَامُ. (۱)

ورع به رشته درآورنده عبادات است. اگر ورع بریده شود، دینداری هم می‌رود. همان طور که اگر رشته پاره شود، رشته شده هم به دنبال آن از هم می‌پاشد.

بنابراین رعایت واجبات و اجتناب از محرمات که جدیت در آن، اجتهاد نامیده می‌شود، باید با حالت ورع توأم باشد تا دین انسان را حفظ کند. لذا امام صادق علیه السلام فرموده اند که اجتهاد بدون ورع مفید فایده نیست:

إِعْلَمَ أَنَّهُ لَا يَنْفَعُ اجْتِهَادٌ لَإِوْرَعٍ فِيهِ. (۲)

بدان که اجتهادی که ورع در آن نباشد، فایده ندارد و نتیجه نمی‌بخشد.

ظاهراً فایده مورد نظر که با اجتهاد تنها به دست نمی‌آید، حفظ و مراقبت از دین است که این کار فقط از ورع برمی‌آید. شخصی از امام صادق علیه السلام می‌پرسد: «مَا الَّذِي يُثَبِّتُ الْإِيمَانَ فِي الْعَبْدِ؟» چه چیزی ایمان را در بنده ثابت می‌گرداند؟ حضرت می‌فرماید:

۱-۱- بحار الانوار، ج ۷۰، ص ۳۰۸، ح ۳۷، از امالی طوسی.

۲-۲- اصول کافی، کتاب الایمان و الکفر، باب الورع، ح ۱.

ص: ۱۲۶

الَّذِي يُثَبِّتُ فِيهِ الْوَرَعَ. (۱)

آنچه ایمان را در بنده ثابت می گرداند، ورع است.

پس معلوم می شود که اجتهاد با ورع متفاوت است و در عین حال هر دو باید در کنار هم باشند. البته ورع از اجتهاد بالاتر است. حدّ بالای اجتهاد ترک گناهان است و بالاترین مرتبه ورع، توقّف کردن در امور شبهه ناک می باشد. امام صادق علیه السلام می فرماید:

أَوْرَعُ النَّاسِ مَنْ وَقَفَ عِنْدَ الشُّبْهَةِ... أَشَدُّ النَّاسِ اجْتِهَادًا مَنْ تَرَكَ الذُّنُوبَ. (۲)

باورع ترین مردم کسی است که در موارد شبهه ناک توقّف کند... سخت کوش ترین مردم کسی است که گناهان را ترک کند.

کمک به اهل بیت علیهم السلام از طریق ورع

در پایان بحث از ورع این نکته را متذکّر می گردیم که: طبق آنچه در حلقه دوم گذشت، اصل دین همانا اعتقاد به امامت و ولایت اهل بیت علیهم السلام و تسلیم به ایشان است که حقیقت اسلام و ایمان نیز همین است. ولی آنچه این اصل را از تباهی حفظ می کند، روحیه پاسداری و مراقبت از آن به وسیله رعایت احکام الهی است که همان ورع می باشد. به همین جهت ائمه علیهم السلام که خود را به امر خدا متکفّل دستگیری و نجات دوستانشان می دانند، سفارش زیادی به «ورع» کرده اند با این تعبیر که رعایت ورع، کمکی است که دوستانان

۱-۱- بحارالانوار، ج ۷۰، ص ۳۰۴، ح ۱۹، از خصال.

۲-۲- بحارالانوار، ج ۷۰، ص ۳۰۵، ح ۲۵، از خصال.

ص: ۱۲۷

اهل بیت علیهم السلام به خود ایشان می کنند. امام صادق علیه السلام به یکی از دستداران خود فرمودند:
 وَاللَّهِ إِنَّكُمْ لَعَلَى دِينِ اللَّهِ وَ مَلَائِكَتِهِ. فَأَعِينُونَا عَلَى ذَلِكَ بِوَرَعٍ وَ اجْتِهَادٍ. (۱)

قسم به خدا شما بر دین خدا و فرشتگان او هستید. پس ما را نسبت به این امر (دین خودتان) با ورع و اجتهاد یاری نمایید.
 سفارش امام علیه السلام این است که ما را برای حفظ دین خودتان یاری کنید. با اینکه حفظ دین ما علی الظاهر به خود ما مربوط می شود، ولی ایشان به خاطر علاقه ای که به عاقبت به خیری دوستانشان دارند و خود را ولی و سرپرست آنها می دانند، نمی توانند نسبت به حفظ دین آنها بی تفاوت باشند. در واقع لطف و عنایت ایشان باید از اهل ولایت دستگیری کند تا در لغزشگاهها سقوط نکنند و بتوانند خود را حفظ نمایند. کاری که از ما برمی آید، این است که آنها را به وسیله ورع و اجتهاد در نجات خودمان کمک و یاری نماییم و با گناه کردن، آنها را در نجات دادن خود به زحمت نیندازیم. امام صادق علیه السلام می فرمایند:

عَلَيْكُمْ بِالْوَرَعِ. فَإِنَّهُ الدِّينُ الَّذِي نُلَازِمُهُ وَ نَدِينُ اللَّهِ بِهِ وَ نُرِيدُهُ مِمَّنْ يُوَالِينَا. لَا تُتَعَبُونَا بِالشَّفَاعَةِ. (۲)

بر شماست رعایت کردن ورع. بدرستی که ورع آن دینی است که ما ملتزم به آن هستیم و خدا را به وسیله آن بندگی می کنیم و

۱-۱- بحار الانوار، ج ۷۰، ص ۳۰۶، ح ۲۷، از امالی طوسی و امالی مفید.

۲-۲- بحار الانوار، ج ۷۰، ص ۳۰۶، ح ۲۹، از امالی طوسی.

ص: ۱۲۸

همین را از اهل ولایت و محبت خود می‌خواهیم. ما را به خاطر شفاعت کردن به سختی و زحمت نیندازید! آنچه بالأخره انسان را نجات می‌دهد و باعث سعادت اخروی اوست، همانا شفاعت اهل بیت علیهم السلام می‌باشد. وقتی که فرشتگان مقرب خدا و پیامبران فرستاده شده او و مؤمنان امتحان شده خدا، احتیاج به شفاعت ایشان دارند، حساب ما بندگان گناهکار کاملاً روشن است. حضرت امام کاظم علیه السلام می‌فرماید:

اِذَا كَانَتْ لَكَ حَاجَةٌ إِلَى اللَّهِ فَقُلْ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَعَلِيٍّ... فَإِنَّهُ إِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَمْ يَبْقَ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ وَلَا مُؤْمِنٌ مُمْتَحَنٌ إِلَّا وَهُوَ يَحْتَاجُ إِلَيْهِمَا فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ. (۱)

اگر نیازی به درگاه الهی داشتی، پس بگو: خدایا، به حق محمد و علی از تو درخواست می‌کنم که ... زیرا وقتی روز قیامت شود، هیچ فرشته مقرب و هیچ پیغمبر مرسل و هیچ مؤمن امتحان شده ای نمی‌ماند مگر آنکه در آن روز به این دو نفر احتیاج دارد. البته نیاز معصومان (اعم از پیامبران و فرشتگان) به اهل بیت علیهم السلام به خاطر نجات از عذاب الهی نیست، بلکه دستگیری پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و علی علیه السلام از آنها برای بالا بردن درجه و مقام آنهاست، اما به طور کلی هیچ کس در قیامت از شفاعت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بی‌نیاز نیست. امام

ص: ۱۲۹

صادق علیه السلام می فرمایند:

مَا أَحَدٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ إِلَّا وَهُوَ يَحْتَاجُ إِلَى شَفَاعَةِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. (۱)

هیچ کس از اولین و آخرین نیست مگر آنکه در روز قیامت محتاج شفاعت حضرت محمد صلی الله علیه و آله و سلم می باشد. البته شفاعت اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از شفاعت ایشان جدا نیست و کسی را که آنها شفاعت کنند، مانند این است که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم شفاعت کرده باشد. حال که همه امید ما در عاقبت به خیری و سعادت اخروی به دستگیری و شفاعت اهل بیت علیهم السلام است، کاری نکنیم که ایشان را در شفاعت کردن خود به زحمت بیندازیم. به همین جهت ما را به ورع توصیه فرموده اند تا با رعایت آن، بدون آنکه پیشوایان خود را به رنج و زحمت اندازیم، مورد شفاعت آنها قرار بگیریم - ان شاء الله تعالی.

ص: ۱۳۰

فصل نهم: نصرت امام عصر علیه السلام**درس یازدهم: نصرت امام عصر علیه السلام****یاری کردن خداوند**

در قرآن کریم می خوانیم:

«ان تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ». (۱)

اگر خداوند را یاری کنید، او شما را یاری می کند و ثابت قدم می دارد.

«وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ». (۲)

و خداوند قطعاً یاری کننده خود را یاری می کند.

یاری کردن خداوند چگونه است؟ فرض یاری رساندن به خداوند

۱-۱- محمد صلی الله علیه و آله و سلم/۷.

۲-۲- حج/۴۰.

ص: ۱۳۱

چگونه محقق می شود؟ پاسخ این سؤال از حدیثی که در حلقه دوم آوردیم، روشن می شود. در آن حدیث، امام صادق علیه السلام معنای رضا و غضب خداوند، جنگ با خداوند و اطاعت از او، به تأسّف آوردن خداوند و بیعت با او و امثال اینها را توضیح دادند. خلاصه اش این بود که همه اینها به اولیای خدا و برگزیدگان او برمی گردد، آنگاه خداوند همه را به خودش نسبت داده است. اطاعت از خدا به اطاعت از ولیّ خداست، بیعت با خدا به معنای بیعت با ولیّ او، جنگیدن با خدا به معنای جنگیدن با ولیّ خدا و ... و به طور کلی صفاتی که از آن مخلوقات است و منسوب به خدای متعال نمی شوند، همگی چنین معنایی را می رسانند. (۱)

با توجه به این معیار کلی، می توان گفت که منظور از یاری رساندن به خدا، یاری کردن اولیای اوست. در حقیقت کسی که ائمه علیهم السلام را یاری کند، خداوند را یاری کرده است. پس وعده نصرت الهی شامل حال کسانی می شود که امامان خود را یاری کنند. این یکی دیگر از وظایف اهل معرفت و از مهمترین آثار آن می باشد.

البته در زمان غیبت امام علیه السلام شکل یاری رساندن، با آنچه در زمان حضور امام میسر است، متفاوت می باشد. به همین جهت در بحث انتظار «قصد یاری کردن امام علیه السلام» را مطرح کردیم و روشن شد که بر طبق احادیث، کسی که در زمان غیبت امام زمانش، قصد و تصمیم جدی بر یاری کردن ایشان در زمان ظهور داشته باشد، خداوند ثواب و پاداش این کار را به او عنایت می فرماید.

ص: ۱۳۲

اما غیر از قصد و نیت نصرت که بسیار مهم و لازم است، منتظر ظهور باید به عنوان نصرت امام در زمان غیبت ایشان نیز هر چه از دستش برمی آید، انجام دهد.

یاری کردن امام غایب

نصرت امام علیه السلام در غیبت ایشان نیز امکان پذیر است. امام حسین علیه السلام فرمودند:
 فَقَدْ أَخْبَرَنِي جَدِّي أَنَّ وَلَدِي الْحُسَيْنَ يُقْتَلُ بِطَفٍ كَرْبَلَاءَ غَرِيْبًا وَحِيدًا عَطْشَانًا. فَمَنْ نَصَرَهُ فَقَدْ نَصَرَ نَبِيَّ وَنَصِيرَ وَلَدَهُ الْقَائِمِ. وَ مَنْ نَصَرَنَا
 بِلِسَانِهِ، فَإِنَّهُ فِي حِزْبِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ. (۱)

جدم به من خبر داد که: فرزندم حسین در بیابان کربلا، غریب و تنها و بالب تشنه کشته می شود. پس هر که او را یاری کند، مرا و فرزندش قائم را یاری کرده است. و هر کس ما را به زبانش یاری کند، روز قیامت در حزب ما خواهد بود.

این سخن را سیدالشهدا علیه السلام در شب عاشورا برای اصحاب خود بیان فرمودند و معنایش این است که هر کس به هر وسیله ای که می تواند، باید امام و پیشوای خود را یاری کند. این امر در زمان غیبت امام علیه السلام فضیلت خاصی پیدا می کند. امام هفتم علیه السلام در این مورد فرمودند:

أَمَّا عَلِمْتَ أَنَّ أَفْضَلَ الشُّهَدَاءِ دَرَجَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَنْ نَصَرَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ بِظَهْرِ الْغَيْبِ وَرَدَّ عَنِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ. (۲)

۱-۱- مکیال المکارم، ج ۱، ص ۵۰۷، از معالی السبطين.

۲-۲- بحار الانوار، ج ۲۵، ص ۳۱۳، ح ۷۷، از کشی.

ص: ۱۳۳

آیا نمی دانی کسی که خدا و رسول او را در غیاب (ایشان) یاری کند و از خدا و رسول او دفاع نماید، از با فضیلت ترین شهدا در روز قیامت خواهد بود.

پس شرط یاری و دفاع از خدا و رسول صلی الله علیه و آله و سلم و امام علیه السلام، حضور ایشان نیست و در غیاب امام علیه السلام هم می توان ایشان را یاری کرد.

یاری کردن امام علیه السلام با زبان

یاری در زمان غیبت، به شکلهای مختلفی امکان پذیر است. (۱) یکی از آن موارد یاری با زبان است. به طور کلی کسی که با زبانش دلها را متوجه اهل بیت علیهم السلام کند و مردم را به یاد ایشان بپردازد، چه با گفتن مرثیه یا سرودن شعر یا ذکر فضایل ایشان و چه با بیان علوم و معارف آنها که از طریق نقل و شرح احادیث ایشان میسر است، همه اینها از مصادیق یاری کردن با زبان است که در زمان غیبت هم امکان پذیر می باشد.

دعبل خزاعی از مداحان اهل بیت علیهم السلام و مرثیه خوانان ایشان بود. یک بار در ایام عاشورا خدمت حضرت رضا علیه السلام رسید. وقتی چشمان حضرت به او افتاد فرمودند:

مَرَحَبًا بِكَ يَا دَعْبِلُ! مَرَحَبًا بِنَاصِرِنَا بِيَدِهِ وَ لِسَانِهِ!

خوش آمدی ای دعبل! یاری کننده ما با دست و زبانش خوش آمد!

۱- ۱- اقسام یاری رساندن به امام عصر علیه السلام - قلبی، زبانی و عملی - در حلقه های بعدی این سلسله درس ها در بحث «غربت» به تفصیل بیان خواهد شد.

ص: ۱۳۴

بعد حضرت در کنار خود برای دعبل جا باز کرده، او را پهلوی خود نشاندهند. سپس از او خواستند تا شعری در مصیبت جدّ غریبشان امام حسین علیه السلام بخواند و به او فرمودند:

يَا دَعْبِلُ، ارثِ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامِ. فَانْتَ ناصِرُنَا وَمَادِحُنَا مَا دُمْتَ حَيًّا. فَلَا تَقْصُرْ عَن نَّصْرِنَا مَا اسْتَطَعْتَ. (۱)

ای دعبل، برای حسین علیه السلام مرثیه بخوان. تو تا پایان عمر یاری کننده و مدح کننده ما هستی. پس در یاری کردن ما تا می توانی کوتاهی مکن.

این سفارش امام هشتم علیه السلام متوجه مؤمنان زمان غیبت هم هست که از هر طریقی که می توانند امام خود را یاری کنند. به طور کلی هر اقدامی که در جهت ترویج و اعتلای نام و یاد ائمه علیهم السلام و نشر علوم و معارف آنها صورت بگیرد، از مصادیق «نصرت» ایشان است و وعده نصرت خداوند شامل حال همه کسانی که در این جهات حرکت کنند، می شود. وعده این بود که آنها را یاری کند و ثابت قدم بدارد. این بزرگترین نوید به دوستان امام علیه السلام در زمان غیبت است که خطر بی دینی و لغزش، بیش از هر زمان دیگری آنها را تهدید می کند. بنابراین کسی که می خواهد مشمول این لطف بزرگ خداوند قرار گیرد و خود را در پناه نصرت و تأیید الهی ایمن سازد، باید تا جایی که می تواند و از هر راه ممکن نسبت به یاری اهل بیت علیهم السلام همت ورزد تا خدا هم او را از خطرات زمان غیبت حفظ فرماید و در لغزشگاهها از او دستگیری نماید.

ص: ۱۳۵

مظهر لطف و رحمت خدا، وجود مقدّس امام زمان علیه السلام است و کسی که به نحوی ایشان را یاری کند، لطف و عنایت آن حضرت را به سوی خود جلب کرده و خود را به این وسیله در معرض تابش نور رحمت الهی قرار داده است.

یکی از مصادیق یاری آن حضرت به زبان که سبب سرور و شادمانی ایشان می گردد، دعا برای تعجیل فرجشان است. امام علیه السلام این کار را به منزله احسانی از جانب دعاکننده به خود تلقی می کنند و لذا آن را بدون پاسخ نمی گذارند. کسی که برای امام علیه السلام دعا می کند، با این کار، دعای خیر ایشان را به سوی خود متوجّه می سازد و مورد احسان حضرت قرار می گیرد.

در زمان متوکل عبّاسی شخصی به نام عبدالرحمن در اصفهان سکونت داشت که شیعه بود. از او پرسیدند: چگونه به امامت حضرت علیّ النقی علیه السلام معتقد شدی؟ گفت: جریانی را مشاهده کردم که سبب شیعه شدن من شد. من مرد فقیری بودم که زبان و جرأت خوبی داشتم. در یکی از سالها اهل اصفهان مرا با جمع دیگری برای شکایت به دربار متوکل فرستادند. وقتی به آستانه دربار رسیدیم، دستوری از جانب متوکل برای احضار علیّ بن محمّد الرضا علیهما السلام صادر شد. به یکی از حاضران گفتم: این مرد که دستور احضارش داده شده، کیست؟ گفت: او یکی از علویون است که رافضی ها به امامتش معتقد هستند. بعد گفتند: به نظر می رسد که متوکل او را برای کشتن احضار می کند. گفتم: من از اینجا نمی روم تا آنکه این مرد را ببینم چگونه شخصی است.

عبدالرحمن می گوید: او سوار بر اسب آمد در حالی که مردم طرف

ص: ۱۳۶

راست و چپ او صف کشیده، به او می‌نگریستند. همین که او را دیدم، محبتش در دلم افتاد. شروع کردم در دل برای او دعا کردن که خدا شرّ متوکل را از او دفع کند. او در میان مردم پیش می‌آمد در حالی که به یال اسبش نظر داشت و به چپ و راست نگاه نمی‌کرد و من در دل به دعا در حقّ او مشغول بودم. همین که مقابل من رسید، به من رو کرد و گفت:

إِسْتَجَابَ اللَّهُ دُعَاءَكَ. وَ طَوَّلَ عُمرَكَ. وَ كَثَّرَ مَالَكَ وَ وُلْدَكَ.

خداوند دعایت را مستجاب کند. و عمرت را طولانی نماید. و مال و فرزندت را زیاد سازد.

از هیبت او به خود لرزیدم و در بین همراهانم افتادم. پرسیدند: حالت چطور است؟ گفتم: خیر است؛ و به آنها چیزی نگفتم. پس از این ماجرا به اصفهان برگشتیم و خداوند به برکت دعای او راههای درآمدی بر من گشود که در نتیجه امروز فقط دارایی داخل منزل من یک میلیون درهم است غیر از داراییهایی که در خارج از منزل دارم. خداوند ده فرزند به من داد در حالی که از عمرم هفتاد و چند سال می‌گذرد. من معتقد به امامت آن کسی هستم که آنچه را در دلم بود، دانست و خدا دعای او را در حقّ من مستجاب فرمود. (۱)

این نمونه کوچکی است از احسان امام علیه السلام به کسی که در حقّ ایشان دعا کرد در حالی که او در آن وقت، قائل به امامت حضرت نبود. حال اگر یک فرد معتقد به امامت و ولایت در حقّ امام زمان خود دعایی کند که بیش از هر چیز دیگری ایشان را مسرور می‌سازد - یعنی تعجیل فرج - آیا امکان دارد که این احسان از چشمان آن حضرت مخفی

ص: ۱۳۷

بماند؟! آیا ممکن است ایشان توجه و عنایتی به دعاکننده نداشته باشند؟! حاشا و کلا! وعده خدا این است که یاری کننده خود را توسط امام علیه السلام یاری می کند.

پرسش های مفهومی از درس ۸ تا ۱۱

- ۱- دو ویژگی که اهل زمان غیبت را از مردم همه زمانها برتر می کند، چیست؟
- ۲- یک معنای محتمل برای فرمایش: «ثَبَّتْهُ الْمَوْمِنُ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ» چیست؟
- ۳- چگونه می توان فرج همه اولیاء و برگزیدگان الهی را طلب کرد؟
- ۴- چگونه غیبت برای شخصی به منزله مشاهده می شود؟
- ۵- منظور از فرمایش: «فَأَحْضِرُونَا جَمِيعًا» چیست؟
- ۶- ضمن بیان معنای «اجتهاد» و «ورع» توضیح دهید چگونه به وسیله این دو می توان اهل بیت علیهم السلام را یاری کرد؟
- ۷- در مورد آیه شریفه: «إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ» توضیح دهید چگونه یاری خداوند محقق می شود؟

فصل دهم: وفای به عهد الهی

درس دوازدهم: عهد بستن با پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و ائمه علیهم السلام

عهد الهی در قرآن

در قرآن کریم به طور متعدّد از عهد و پیمان خداوند سخن گفته شده و بر لزوم وفای به آن تأکید رفته است. در جایی فرموده است:

«إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ، الَّذِينَ يُؤْفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَ لَا يَنْقُضُونَ الْمِيثَاقَ.» (۱)

تنها صاحبان خرد متذکر می شوند، کسانی که به عهد خداوند وفا می کنند و پیمان را نمی شکنند.

در ادامه همین آیات سخن از عهدشکنان مطرح شده است:

ص: ۱۳۹

«وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ... أُولَئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ» (۱)

و آنان که عهد خداوند را - پس از پیمان گرفتنش - می شکنند... همان کسانی هستند که به دوری (از رحمت الهی) و عاقبت بد گرفتار می گردند.

مطابق آنچه ائمه علیهم السلام تفسیر فرموده و بر اهمّیت و ضرورت آن تأکید کرده اند (۲)، عهد خداوند در این آیات، همان پیمانی است که در خصوص امامت و ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام و امامان بعدی گرفته شده است.

نمونه دیگر در آیات شریفه قرآن، این است:

«أَوْفُوا بَعَهْدِي أَوْفٍ بِعَهْدِكُمْ» (۳)

به عهد من وفا کنید تا من به عهد شما وفا نمایم.

از امام صادق علیه السلام در ذیل آیه شریفه چنین نقل شده است:

«أَوْفُوا بَوْلَايَةِ عَلِيِّ بْنِ أَبِيطَالِبٍ فَرَضَ مِنَ اللَّهِ أَوْفٍ لَكُمْ بِالْجَنَّةِ» (۴)

به ولایت علی بن ابیطالب علیه السلام - که از جانب خداوند واجب است - وفا کنید تا من به (وعده خود در مورد) بهشت وفا کنم.

در مورد همین عهد الهی است که امام صادق علیه السلام فرمودند:

۱-۱- رعد/۲۵.

۲-۲- ر.ک: تفسیر علی بن ابراهیم قمی ذیل آیات فوق.

۳-۳- بقره/۴۰.

۴-۴- تفسیر فرات بن ابراهیم کوفی، ص ۵۸.

ص: ۱۴۰

نَحْنُ عَهْدُ اللَّهِ فَمَنْ وَفَى بِعَهْدِنَا فَقَدْ وَفَى بِعَهْدِ اللَّهِ. (۱)

ما عهد خداوند هستیم، پس هر کس به عهد ما وفا کند، عهد خداوند را وفا کرده است.

سابقه عدم وفا به عهد خداوند

ابن عباس نقل کرده که پیامبر گرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ پس از نزول این آیه چنین فرمودند:

به خدا قسم «آدم علیه السلام» از دنیا رفت در حالیکه از قوم خود برای وفا به عهد فرزندش «شیث علیه السلام» پیمان گرفته بود، اما آنها وفا نکردند، «نوح علیه السلام» نیز در حالی از دنیا رفت که برای وصیش «سام» از قوم خود تعهد گرفته بود، اما امت او (به عهد خویش) وفا نکردند، «ابراهیم علیه السلام» هم وقتی از دنیا رفت از قومش بر وفای به عهد در مورد وصی خود «اسماعیل علیه السلام» پیمان گرفته بود، اما امتش (به آن عهد) وفا نکردند. همچنین «موسی علیه السلام» از دنیا رفت در حالیکه از قوم خود بر وفا به عهد وصیش «یوشع بن نون علیه السلام» پیمان گرفته بود، اما امتش وفا نمودند. «عیسی بن مریم علیه السلام» نیز به آسمان برده شد در حالیکه با قوم خود برای وفا به عهد وصیش «شمعون بن حمون الصفا علیه السلام» معاهده بسته بود، اما امت او (به آن عهد) وفا نکردند.

من هم به همین زودی از شما جدا می شوم و از میانتان می روم در حالیکه با امت خود در مورد «علی بن ابیطالب علیه السلام» عهد

ص: ۱۴۱

بسته ام ولی آنها همچون امت های پیشین با وصی من مخالفت نموده، او را نافرمانی می کنند.

سپس فرمودند:

أَلَا وَإِنِّي مُجَدِّدٌ عَلَيْكُمْ عَهْدِي فِي عَلِيٍّ «فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَ مَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا» (۱)

آگاه باشید، من عهد خود را با شما در مورد علی علیه السلام تجدید می نمایم، «پس هر که عهدشکنی کند، به ضرر خود عهد شکنی نموده و هر کس به عهدی که با خداوند بسته وفادار باشد، (خداوند) اجر بزرگی به او خواهد بخشید.»

جزئیات عهد الهی در مورد امامت

در ادامه سخن، مطالبی را در مورد امیرالمؤمنین علیه السلام فرمودند که در حقیقت بیان جزئیات عهد خداوند با مردم در حق ایشان است:

- ای مردم! همانا علی علیه السلام، امام شما بعد از من و جانشین من بر شماست. او وصی من، وزیر من، برادرم و یاورم و همسر دخترم و پدر فرزندانم و صاحب شفاعت و حوض (کوثر) و پرچم من می باشد. هر که او را انکار نماید، مرا انکار نموده و هر کس مرا انکار کند، خدای عزوجل را انکار کرده است. هر که به امامت او اقرار نماید، به نبوت من اقرار کرده و هر کس به نبوت من اقرار کند، به وحدانیت خدای عزوجل اقرار نموده است.

- ای مردم! هر که نافرمانی علی علیه السلام را بکند، نافرمانی مرا نموده و

ص: ۱۴۲

هرکس مرا نافرمانی کند، خدای عزوجل را نافرمانی کرده است و هر که از علی علیه السلام اطاعت کند، مرا اطاعت نموده و هرکس مرا اطاعت کند، خداوند را اطاعت نموده است.

- ای مردم! هرکس در گفتار یا کردار با علی علیه السلام مخالفت نماید و او را تخطئه کند، با من از در مخالفت وارد شده و هر که با من مخالف باشد، با خداوند، بر فراز عرش او مخالفت نموده است.

- ای مردم! هرکس دیگری را به جای علی علیه السلام به عنوان امام برگزیند همانا دیگری را به جای من به عنوان پیامبر اختیار کرده و هر که دیگری را به جای من به پیامبری اختیار کند، پروردگاری را به جای خداوند عزوجل برگزیده است.

- ای مردم! همانا علی علیه السلام سرور اوصیاء و پیشوای نیکان سپیدرو و مولای مؤمنان است. دوستش دوست من و دوست من دوست خداست و دشمنش دشمن من و دشمن من دشمن خداست.

ضرورت وفا به عهد امامت در همه زمانها

پس از بیان این حقایق در حق امیرالمؤمنین علیه السلام آیه شریفه را چنین توضیح فرمودند:

أَيُّهَا النَّاسُ أَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ فِي عَلِيٍّ يُوفِي لَكُمْ فِي الْجَنَّةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. (۱)

ای مردم به عهد خداوند در مورد علی علیه السلام وفا کنید تا او (خداوند) روز قیامت برای شما (به وعده خود) در مورد بهشت وفا کند.

ص: ۱۴۳

آنچه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در مورد امیرالمؤمنین علیه السلام فرمودند، توضیح عهد خداوند با مردم در مورد ایشان است تا هر کس، خواهان وفا به این عهد باشد، راه عملی آن را بداند. این عهد در مورد سایر ائمه علیهم السلام نیز عیناً جاری است. بنابراین مردم زمان پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به همان وظیفه ای که نسبت به امیرالمؤمنین علیه السلام داشتند، در مورد سایر ائمه علیهم السلام نیز مکلف بودند؛ هر چند که هیچیک از آنها زمان حضور اکثر آن بزرگواران را درک نکردند، آنها به لحاظ قلبی و اعتقادی موظف بودند که آنچه را پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم درباره امیرالمؤمنین فرموده اند، نسبت به جانشینان ایشان هم ملتزم باشند. همین وظیفه برای مردم زمان های بعد تا روز قیامت هم وجود داشته و دارد. دین اسلام یک دین جهانی و ابدی است، بنابراین احکام آن - به خصوص احکام اعتقادی - اختصاص به زمان خاص و منطقه یا مردم خاصی ندارد. پس همه آنچه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در توضیح عهد خداوند، نسبت به امیرالمؤمنین علیه السلام فرمودند، برای همه انسانها در همه زمانها و نسبت به همه ائمه علیهم السلام ساری و جاری بوده و هست. این حقیقت را پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم در زمان حیات خود بارها اعلان فرموده اند و این اعلان گاهی عمومی و گاهی هم برای افراد خاصی بوده است.

آخرین و مهمترین اعلان عهد امامت

آخرین اعلان عمومی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در مورد این عهد الهی، روز هجدهم ذیحجه سال دهم هجری، در بازگشت از حجه الوداع بود. این بار رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم مفصل تر و مشروح تر از همه دفعات گذشته، این

ص: ۱۴۴

پیمان خدایی را باز گفتند و از مردم حاضر، بر التزام به این عهد و پیمان به اشکال مختلف بیعت خواستند. سپس آیه شریفه ذیل را تلاوت فرمودند:

«إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَىٰ نَفْسِهِ وَ مَنْ أَوْفَىٰ بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَمَن يَأْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا (۱)»

کسانی که با تو بیعت می کنند در واقع با خدا بیعت می کنند، دست خداوند بالای دست آنان است. پس هر کس این (بیعت) را بشکند، - این شکستن - به ضرر خود اوست و هر کس به عهدی که با خدا بسته، وفادار باشد، خداوند به او اجر بزرگی عنایت خواهد کرد.

هر چند که خداوند متعال و اهل بیت علیهم السلام، نیازی به این بیعت نداشته و ندارند و هر چند ملزم بودن به این عهد و پیمان در جهت منافع خود مردم بوده و هست، امّا خداوند به اهل وفا به این میثاق، وعده پاداش عظیم داده است. بالاترین سودی که از این پایمردی برای فرد حاصل می گردد، تحقق ایمان است؛ چرا که ایمان جز با ثابت قدمی بر سر این پیمان محقق نمی گردد و هر کس از این اولیای الهی روی گرداند، از خداوند رو گردان شده است.

چگونگی عهد بستن با پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و ائمه علیهم السلام

حال باید دید این بیعت چگونه حاصل می گردد و مردم همه نسلها تا قیامت چگونه می توانند با پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم و امامان خود بیعت

ص: ۱۴۵

کنند تا در زمره عهد بستگان با خداوند در آیند.

مرحوم آیه الله سید محمد تقی موسوی اصفهانی - نویسنده کتاب شریف مکیال المکارم رحمه الله - این بیعت را عهد مؤکد و پیمان وثیق با خدا و رسولش شمرده و تحقق آن را موکول به دو امر دانسته است:

اول: تصمیم قلبی محکم و ثابت بر اطاعت امر امام علیه السلام و یاری کردن او با نثار جان و مال.

دوم: اظهار زبانی آنچه در هنگام بیعت قصد نموده و دل بر آن نهاده.

و سپس اضافه کرده است:

گاهی بیعت در مورد دست در دست هم گذاردن بکار می رود همچنانکه در بعضی از اوقات بین عربها مرسوم و متداول بوده که پس از اتمام بیع - خرید و فروش - یا بیعت - پیمان بستن - به هم دست می دادند.

... البته مخفی نماند که خود دست به هم دادن، بیعت حقیقی نیست، بلکه این کار نشانه وقوع و تمامیت بیعت است و ظاهراً اطلاق

بیعت و مباحثه بر «صفقه»^(۱) - دست دادن - از باب نامیدن مسبب به اسم سبب می باشد و اصل و حقیقت بیعت، عهد و پیمان

شدید و مؤکد است... هر چند که با رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و امام علیه السلام با دست بیعت نکرده باشد، همچنانکه

بیشتر مؤمنانی که در زمان امامان علیهم السلام بوده اند، چنین وضعی داشته اند.

۱-۱- دست دادن. «صفقه» را در مورد بیعت کردن نیز بکار می برند چنانکه اهل لغت یاد کرده اند. گویند: صفقه رابحه یا خاسره

یعنی بیعتی سودمند یا زیانبار مکیال المکارم، ج ۲، تکلیف ۳۴.

ص: ۱۴۶

بنابراین هر چند که دست به هم دادن از نشانه های بیعت است، اما بیعت، موکول به این عمل نیست و البته هر دست به هم دادنی را هم بیعت نمی گویند، بلکه التزام قلبی، اولین شرط تحقق آن می باشد. مرحوم صاحب مکیال در حکم بیعت فرموده است:

بیعت به معنی اول بر همه افراد - از مرد و زن، برده و آزاد - واجب است، بلکه ایمان جز به آن تحقق نمی یابد، چون ایمان همان التزام به اطاعت فرمان پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم و امام علیه السلام با دل و زبان و تسلیم بودن به ایشان و یاری نمودنشان با جان و مال می باشد. (۱)

بنابراین پذیرش قلبی بیعت با خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و ائمه هدی علیهم السلام در تحقق این «مصافقه» واجب است. البته اگر اولی الامر به اقرار زبانی یا دست دادن دستور دهند، بنابر امر ایشان، این اعمال، واجب می گردد؛ هر چند که شرط تحقق بیعت نیست.

تجدید بیعت

مردم دوران غیبت حضرت مهدی علیه السلام، هر چند نمی توانند با پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و امام خویش «مصافقه» کنند و دست بیعت دهند، اما با پایبندی بر موالات و تسلیم نسبت به امام علیه السلام می توانند در زمره بیعت کنندگان با پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم درآمده، رستگار شوند.

چنانکه دانستیم، راه بیعت با پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و ائمه هدی علیهم السلام منحصر به دست دادن ظاهری نیست، بلکه اصل آن، تعهد قلبی نسبت به ولایت

ص: ۱۴۷

ایشان است و در مرتبه بعد، آشکار کردن آثار و لوازم این پیمان قلبی. این آثار باید بر همه اعضا و جوارح انسان ظاهر گردد که یکی از آنها زبان اوست. بیعت با زبان در ادعیه مأثوری که از ائمه علیهم السلام تحت عنوان تجدید بیعت با ایشان نقل شده، مکرر به چشم می خورد. این دعاها برای هر روز و هر جمعه و نیز اعیاد خاصی مانند غدیر وارد شده است.

یکی از آنها تجدید عهدی است که هر روز پس از نماز صبح خوانده می شود و ابتدای آن چنین است:

اَللّٰهُمَّ بَلِّغْ مَوْلَايَ صَاحِبَ الزَّمَانِ صَلَوَاتُ اللّٰهِ عَلَيْهِ عَنِ جَمِيعِ الْمُؤْمِنِيْنَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ...

علامه بزرگوار مرحوم مجلسی پس از نقل این دعای شریف فرموده است که در برخی از کتابهای قدیمی پس از نقل آن گفته اند که فرد، پس از دعا (به نشانه بیعت) دست راست خود را به دست چپ بزند. (۱) دعای دیگر همان دعای معروف از امام صادق علیه السلام است که به «دعای عهد» مشهور است و در ازای هر کلمه آن هزار حسنه برای خواننده اثبات و هزار سیئه (بدی) از او محو می گردد. (۲)

تجدید عهد دیگر، دعایی است که پس از هر نماز واجب خوانده می شود و به فرموده امام صادق علیه السلام کسی که آن را بخواند، توفیق دیدن حضرت بقیة الله ارواحنا فداه او - در خواب یا بیداری - پیدا می کند. (۳)

۱-۱- بحارالانوار، ج ۱۰۲، ص ۱۱۱، به نقل از مصباح الزائر.

۲-۲- بحارالانوار، ج ۱۰۲، ص ۱۱۱ و ۱۱۲، به نقل از مصباح الزائر.

۳-۳- بحارالانوار، ج ۸۶، ص ۶۱.

ص: ۱۴۸

درس سیزدهم: پیمان بندگی (۱)**اشاره**

در درس گذشته با عهد الهی در مورد امامت آشنا شدیم و دانستیم که محتوای این عهد، اطاعت کامل از ائمه علیهم السلام است. آخرین اعلان این عهد توسط پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم در غدیر بود که فرمودند:

مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلَيْهِ مَوْلَاهُ. (۱)

قابل توجه است که این بخش خطبه در نقل اهل تسنن هم آمده است. در مسند احمد بن حنبل نقل شده است که:

أَخَذَ بِيَدِ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ أَلَسْتُمْ تَعْلَمُونَ أَنِّي أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ؟ قَالُوا: بَلَىٰ قَالَ: أَلَسْتُمْ تَعْلَمُونَ أَنِّي أَوْلَىٰ بِكُلِّ مُؤْمِنٍ مِنْ نَفْسِهِ؟ قَالُوا: بَلَىٰ قَالَ: فَأَخَذَ بِيَدِ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ. فَقَالَ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلَيْهِ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالَاهُ وَعَادِ مَنْ عَادَاهُ. فضائل الخمسة، ج ۱، ص ۴۰۰. (پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم) دست علی علیه السلام را گرفت و فرمود: آیا می دانید که من نسبت به مؤمنان از خودشان سزاوارترم؟ گفتند: بله فرمود: آیا می دانید که من نسبت به هر مؤمنی نسبت به خودش اولویت دارم؟ گفتند: بله. پس دست علی علیه السلام را گرفت و فرمود هر کس من مولای اویم پس علی مولای اوست، خدایا دوستداران او را دوست بدار و دشمنان او را دشمن شمار.

ص: ۱۴۹

هرکس من مولای او بوده ام، پس علی مولای اوست.
به همین جهت در این درس به توضیح کلمه «مولی» و لوازم مولویت می پردازیم.

معانی مولی و عبد

کلمه «مولی» در عربی جزء اضداد است؛ یعنی به دو معنای کاملاً ضدّ یکدیگر بکار می رود. یکی از معانی آن «مالک و صاحب اختیار» و دیگری به معنای «عبد» می باشد. (۱) این لغت در روایات و ادعیه مأثور و هم به صورت متضاد به کار رفته است. به عنوان نمونه در یکی از زیارات امام حسین علیه السلام، زائر به امامش چنین عرضه می کند:

أَنَا عَبْدُ اللَّهِ وَ مَوْلَاكَ. (۲)

در اینجا مولی مترادف با عبد به کار رفته است. اما در اذن دخول سرداب مطهر، خطاب به امام زمان علیه السلام می خوانیم:

مَوْلَايَ فَإِنِ أَدْرَكَتْ أَيَّامَكَ... فَهِيَ أَنَا ذَا عَبْدِكَ الْمُتَصَرِّفُ بَيْنَ أَمْرِكَ وَ نَهْيِكَ. (۳)

مولای من، اگر ایام ظهور تو را درک کنم... پس من همان غلام تو هستم که مطابق با امر و نهی تو رفتار می کنم.

۱-۱- المعجم الوسيط، ص ۱۰۵۸.

۲-۲- کامل الزیارات، باب ۷۹، ص ۲۱۸.

۳-۳- بحار الانوار، ج ۱۰۲، ص ۱۱۸.

ص: ۱۵۰

معنای اخیر مولی به صاحب اختیار و اولی به تصرّف برمی گردد. «مولی» در مقابل «عبد» به کسی اطلاق می شود که خواستش بر خواست غلام، مقدم باشد. به تعبیر دیگر «مولویت» همان «آقایی کردن» است. مقام مولویت برای عبدی مطرح است که ملتزم به دستورات مولاست. روشن است که این دو اصطلاح، لازم و ملزوم یکدیگر هستند. یعنی لازمه مولی بودن شخص این است که عبدی داشته باشد و گرنه به او مولی گفته نمی شود و از سوی دیگر عبد بودن هنگام معنا دارد که مولایی در میان باشد. لذا هر مولایی عبدی دارد و لازمه هر عبودیتی نیز، مولویت است. مولی و عبد مانند پدر و پسر مفاهیمی دارای دو طرف اند و یکطرفه صدق نمی کنند. اینگونه مفاهیم را «متضایین» می نامند. ویژگی آنها این است که هیچ یک از دو طرف بدون وجود طرف دیگر محقق نمی شود. مثلاً مفهوم پدری بدون تحقق مفهوم پسری تحقق پیدا نمی کند، مفاهیم «بالا» و «پایین» نیز همینطورند، هیچ بالایی بدون پایین و بالعکس محقق نمی شود. مفاهیم «مولی» و «عبد» نیز چنین هستند. لذا تحقق دو معنای مولی و عبد را باید با هم بدانیم و توجه داشته باشیم که اگر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در روز غدیر، پیمان بر مولویت اهل بیت علیهم السلام منعقد فرموده اند، در حقیقت از مردم عهد گرفته اند که «عبد» ایشان باشند.

پس جا دارد که درباره تعریف عبد و لوازم آن دقت بیشتری مبذول گردد. در یکی از زیارات امام حسین علیه السلام که به زیارت وارث معروف است، چنین آمده است:

السَّلَامُ عَلَیْكَ يَا بَنَ امیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَبْدُكَ وَ ابْنُ عَبْدِكَ وَ ابْنُ

ص: ۱۵۱

أَمَّتِكَ الْمُتَرِّقُ بِالرَّقِّ... قَصَدَ حَرَمَكَ وَاسْتَجَارَ بِمَشْهَدِكَ. (۱)

سلام بر تو ای پسر امیرمؤمنان! غلام تو و پسر غلامت و پسر کنیزت در حالیکه اقرار کننده به غلامی توست... قصد حرم تو را کرده و مجاور با محل شهادت تو شده است.

در این عبارات، اظهار عبودیت با اقرار به «رَقِیت» تثبیت گشته است. «رَقِیت» که به معنای غلامی است، در مورد کسی اطلاق می شود که دارای مالکی باشد. مولی از آنجا که صاحب عبد است، نسبت به او مولویت دارد؛ یعنی صاحب اختیار و مالک اوست.

شؤون مولی و عبد

کسی که مالکیت دارد، نسبت به ملک خود صاحب اختیار است یا می توانیم بگوئیم: مولویت دارد. اگر کسی مالک دیگری بود، بر او حق مولویت پیدا می کند و مملوک، غلام او می شود؛ این رابطه شبیه رابطه ای است که در قدیم بین مولی و عبد برقرار بوده، مولی با پرداخت وجهی، مالک عبد می شده و غلام یا کنیز در حقیقت مملوک او بوده اند و همه شؤون غلامی یا کنیزی به دنبال مالکیت مطرح می شده است. بدین ترتیب، مولی بر عبد خود، سلطنت و ولایت و حق امر و نهی و برتری و بزرگی و غلبه پیدا می کرده است.

مولویت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و ائمه علیهم السلام به جهت مالکیتی است که خداوند به ایشان اعطا کرده است. خداوند متعال، مالک حقیقی همه مخلوقات است و مالکیت او «بالذات» می باشد؛ یعنی دیگری او را

ص: ۱۵۲

مالک نکرده و خداوند در مالکیت خود بی نیاز و مستقل است. به عبارت دیگر، مالکیت او بالغیر نیست و این مقام را به خودی خود داراست. اساساً خداست که هر کس را بر هر چه دارد، مالک نموده و همه مخلوقات به واسطه خداست که دارائیهایشان را مالکند. در مالکیت به واسطه عطای دیگری، بی نیازی وجود ندارد؛ یعنی غیر خدا به خودی خود، هیچ ندارد و تنها مالک چیزهایی است که خدا به او تملیک کرده و بخشیده است. پس حق مالکیت حقیقی، تنها از آن خداست.

از سویی چون مولویت برخاسته از مالکیت است، پس مولویت ذاتی و استقلاللی نیز همانند مالکیت اینچنینی، فقط از آن خداست و همه شؤون مولویت، منحصر در او می باشد. همه مخلوقات بندگان او هستند و همانطور که کسی به خودی خود و مستقلاً نمی تواند مالک باشد و استقلاللی در مالکیت ندارد، به خودی خود مولی هم نمی شود؛ چون همان طور که گفتیم مولویت از شؤون مالکیت است. پس مولویت هم فقط به واسطه اعطای الهی محقق می شود و مولویت مستقل و غیر وابسته برای غیر خدا منتفی است. اما همانطور که غیر خدا به واسطه او مالک می شود، خداوند متعال می تواند شخص را در مالکیت دیگری درآورد و دیگری را مولای او قرار دهد. البته حوزه مالکیت مخلوقات بر یکدیگر را خداوند تعیین می کند. رابطه مولی و عبد که میان دو نفر در قدیم بوده، «مالکیت تشریحی» مولی بر عبد را در یک محدوده معین، ثابت می کرده است. مالکیت تشریحی به این معناست که طبق حکم خداوند مولی حق امر و

ص: ۱۵۳

نهی کردن به غلام یا کنیز خود را در حدّی که شرع معین کرده، دارا بوده است. به همین صورت، خداوند متعال مالکیت و ولایت را در حدّ وسیعی به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و سپس به امیرالمؤمنین علیه السلام و ائمه از نسل ایشان عطا کرده و قلمروی ولایت آنان را شامل امور تکوینی و تشریحی قرار داده است. (۱) البته این ولایت در عین مطلق بودنش، به واسطه خداوند و حاصل عطای اوست و هیچ شباهتی با مالکیت و ولایت ذاتی خدا ندارد. اهل بیت علیهم السلام به معنای حقیقی «ولّی الله» هستند؛ یعنی خداوند متعال ایشان را ولّی مطلق قرار داده است. بنابراین مقام «مولویت» را از خدای متعال دارند و همواره در تداوم این مقام نیازمند اویند.

تفاوت عبودیت در برابر خدا و در برابر ائمه علیهم السلام

چنانکه پیشتر بیان شد، مولی و عبد لازم و ملزوم یکدیگرند و هر جا مولایی مطرح باشد، عبدی نیز وجود دارد. بنابراین خداوند متعال که اهل بیت علیهم السلام را موالی مؤمنان قرار داده، در حقیقت به ایشان امر فرموده که عبید آن بزرگواران باشند. البته «عبدالله» بودن با عبد امام بودن تفاوت ماهوی دارد. همانطور که بین مالکیت و مولویت خدا و اهل بیت علیهم السلام هیچ سنخیتی وجود ندارد، بین عبودیت نسبت به آنها نیز مشابهتی نخواهد بود؛ لذا به کار بردن تعابیری مانند «عبدالحسین» یا «عبدالعلی» و «عبدالمهدی» اشکالی ندارد و هیچ شرکی را لازم نمی آورد، ولی معانی آنها با «عبدالله»

۱-۱- البته ولایت تکوینی ائمه علیهم السلام در این کتاب محلّ بحث نیست.

ص: ۱۵۴

کاملاً متفاوت است.

معنای لغوی «عبد» و تفاوت آن با «عابد» خود، تأییدی بر این مطلب است. لغت «عبد» در عربی به معنای مملوک و رقیق (غلام) آمده است و جمع آن به صورت عَبِيد، عَبِد، عَبْد، عَبْد، عَبْدَان و عَبْدَان به کار می رود، ولی «عابد» یعنی پرستش کننده و موحد و جمع آن عَبَادَةُ، عَبْد و عَبَاد است. (۱) آنچه منحصر در خداست، پرستش و عبادت است که برخاسته از مالکیت و مولویت استقلالی او می باشد و جز برای ذات متعال او فرض نمی شود. هیچ کس مجاز نیست که غیر خدا را عبادت بکند و لذا برای مطیع غیر خدا تعبیر «عابد» به کار نمی رود و نمی توانیم بگوئیم عابد ائمه علیهم السلام هستیم. اما کلمه عبد می تواند برای غیر خدا به کار رود و می توانیم بگوئیم که مؤمنان عبید ائمه علیهم السلام هستند.

بنابراین آنچه باید نسبت به ائمه علیهم السلام نفی شود، آن معنای بندگی است که مختص خداوند و امری ذاتی برای او می باشد و از غیر خدا منتفی می شود؛ اما آنچه درباره ائمه طاهرین اثبات می گردد، معنای صحیح و مقبولی است که به اطاعت کامل و بدون قید و شرط مؤمنان از آنان اشاره دارد. لذا در روایات می بینیم که ائمه علیهم السلام عبد بودن انسان ها نسبت به خود را نفی کرده و در عین حال ثابت نموده اند؛ به این معنا که نسبت به همه مردم مولویت بالله - به واسطه پروردگار - دارند.

امام رضا علیه السلام به اسحاق بن یعقوب که در بین جمع بنی هاشم خدمت ایشان رسیده بود، فرمودند:

يَا اسْحَاقُ! بَلَّغْنِي أَنَّ النَّاسَ يَقُولُونَ: إِنَّا نَزَعُمُ أَنَّ النَّاسَ عَبِيدٌ

ص: ۱۵۵

لَنَا. لَا وَ قَرَابَتِي مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ مَا قُلْتُهُ قَطُّ وَ لَا سَمِعْتُهُ مِنْ آبَائِي قَالَهُ وَ لَا بَلَّغَنِي عَنْ أَحَدٍ مِنْ آبَائِي قَالَهُ وَ لَكِنِّي أَقُولُ: النَّاسُ عَبِيدٌ لَنَا فِي الطَّاعَةِ، مُوَالٍ لَنَا فِي الدِّينِ فَلْيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ. (۱)

ای اسحاق به من خبر رسیده که مردم (اهل سنت) می گویند ما عقیده داریم مردم بنده خدا هستند. نه، سوگند به خویشی و قرابتی که با پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم دارم؛ نه من هرگز این سخن را نگفته ام و نه از پدرانم شنیده ام و نه به من خبر رسیده که یکی از آنها گفته باشد ولی من می گویم مردم از جهت (لزوم) اطاعت، غلام ما و در دین پیرو ما هستند پس هر کس حاضر است، به غایبان برساند.

در این حدیث شریف، عبد بودن مردم نسبت به ائمه علیهم السلام به معنایی که برای خداوند متعال به کار می رود، نفی شده و به معنای لزوم اطاعت محض (که از آن به غلامی تعبیر می کنیم) اثبات شده است. مؤمنان هم عبید خدا هستند و هم عبید ائمه علیهم السلام، ولی لفظ عبد و عبید در این دو مورد به معانی کاملاً متفاوت و غیر مشابه با یکدیگر بکار می رود. انسان از آن جهت که ذاتاً مربوط خداست، ذاتاً عبد اوست و اگر خداوند مخلوقی را مملوک دیگری قرار دهد، آن مخلوق را می توان به واسطه خواست و دستور خدا عبد دیگری دانست. از سویی حوزه لزوم اطاعت از هر فردی بستگی به درجه مولویتی دارد که خدا به مالک او عطا فرموده است و در مورد اهل بیت علیهم السلام نیز باید بگوییم که خداوند آنها را صاحب اختیار مطلق قرار داده است. بنابراین لازمه

۱-۱- اصول کافی، کتاب الحجّه، باب وجوب طاعة الائمه علیهم السلام، ح ۱۰.

ص: ۱۵۶

عبد بودن انسان نسبت به امام علیه السلام است که ایشان را صاحب اختیار در همه امور خویش بدانند و لذا به طور کامل و مطلق - نه ناقص و مقتید- از ایشان اطاعت کند و به مولویتشان اقرار داشته باشد.

عبودیت و سروری

در اینجا لازم است توضیحی درباره تعابیر «عبد» و «عبودیت» نسبت به ائمه علیهم السلام داده شود تا باب سوء برداشت از آنها در این خصوص بسته گردد. علت سوء برداشت، آن است که این تعابیر گاهی مفهوم «بردگی» و «رقیت» مذموم را در بعضی اذهان تداعی می کند و آنگاه چنین قضاوت می شود: «در عصری که بشر با رُشد عقلانی اش به سوی حذف کامل بردگی در دنیای حاضر پیش می رود، چگونه ممکن است محور اصلی و اساسی تشیع (اسلام راستین) تن دادن به رقیت و عبودیت انسانها در برابر پیشوایان دینی شان باشد؟ آیا به همین دلیل نمی توانیم چنین برداشتی را از مسأله «ولایت» یا حتی چنین دین و مذهبی را باطل و موهوم بدانیم؟!»

این سؤال یا اشکال به صورت فوق از ناحیه کسانی که آشنایی و میانه خوبی با دین و دینداری ندارند، مطرح می شود. همین ایراد را کسانی که خود را مذهبی تر و متدین تر می دانند، به این صورت مطرح می کنند:

«آیا اعتقاد به رقیت و عبودیت در پیشگاه ائمه اطهار علیهم السلام مصداق بارز واتم «غلو» در حق ایشان نیست؟! با وجود مذمت شدید غالیان در زبان خود امامان، چگونه می توان این اعتقاد را پذیرفت؟»

روشن شدن کامل و عمیق این موضوع و رفع توهمات موجود محتاج به طرح مباحث مفصّلی است که با روال کلی این مباحث سازگار

ص: ۱۵۷

نمی باشد. لذا به بیان چند تذکر اجمالی در این خصوص اکتفا می کنیم:

- ۱- اگر بپذیریم که حقوق انسانها بر یکدیگر، توسط پروردگار عالم تعیین می شود و هیچکس بدون در نظر گرفتن این مبدأ نمی تواند صحبت از حق داشتن یا نداشتن انسانی بر دیگری بکند، آنگاه در صورت وجود دلایل متقن می توان حکم کرد که برخی از انسانها حق مولویت بر دیگران دارند. این دلایل باید برگرفته از قرآن یا سنت معصومان علیهم السلام باشد.
- ۲- حد و حدود این حق نیز با همان ادله نقلی روشن و اثبات می گردد و هیچکس فراتر از قلمرویی که آن ادله بیان می کنند، مولویت بر دیگری ندارد.
- ۳- در صدر اسلام و زمان ائمه علیهم السلام برخی از مسلمانان مالک بردگانی از مشرکان بودند که براساس قرآن در محدوده خاصی حق امر و نهی برای آنها ثابت بود. اما این حق در واقع امتیازی بود که شرع برای مسلمانان نسبت به آن مشرکان قائل شده بود و آنها نوعاً از بردگان در جهت منافع شخصی خود بهره می بردند.
- ۴- طبق ادله قطعی قرآن و سنت، پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و جانشینان ایشان دارای حق امر و نهی بر همه مسلمانان در قلمرو گسترده ای هستند که از آن به «مولویت تشریحی» تعبیر می کنیم. این مقام به جعل الهی برای ایشان ثابت شده و آنها در دارا بودن این حق، هیچ استقلالی از پروردگار خود ندارند. همچنین از آنجا که این ذوات مقدسه همگی از خطا و گناه مصون هستند، اعمال این حق در هیچ موردی با احکام الهی در شرع تعارض و تنافی پیدا نمی کند. بنابراین قائل شدن به چنین حقی برای این

ص: ۱۵۸

معصومان هیچ ربطی به «غلو» - که محکوم و مطرود است - ندارد. حقیقت غلو این است که یکی از صفات و شؤون الهی را برای مخلوقی از مخلوقات خداوند قائل شویم که چنین چیزی در مورد مولویت ائمه علیهم السلام منتفی است.

۵- فواید و منافع جعل این حق به کسانی که زیر بار آن می روند، بر می گردد. خود ائمه علیهم السلام هیچ نیازی به افراد تحت ولایت خود ندارند و بنابراین بهره ای از آنها نمی خواهند. مؤمنان هستند که با قبول مولویت ائمه علیهم السلام از اعمال این حق توسط موالی خود، بهره ها می برند. بنابراین درست برخلاف آنچه برخی تصور می کنند، عبودیت انسانها نسبت به این پیشوایان، قابل مقایسه با گردن نهادن در پیشگاه هیچکس دیگر نیست. غیر از این ذوات معصوم، هیچ پیشوایی بی نیاز از افراد تحت ولایت خود نیست و آنچه مذموم می باشد، همین است که کسی از حق خود بر دیگران در جهت کسب منافع شخصی سوء استفاده کند و آنها را به استثمار و بردگی خود بکشانند.

رابطه مؤمنان نسبت به موالی خود درست عکس این است. اینجا بندگان هستند که از موالی خود بهره مند می گردند و اگر به خاطر نیاز این بندگان نبود، آنها خود را به اینان معرفی هم نمی کردند. خدای متعال به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و ائمه علیهم السلام امر فرموده تا خود را به مؤمنان معرفی کنند و ولایتشان را بر آنان عرضه کنند تا آنها با قبول این ولایت در دنیا و آخرت سعادت مند شوند. بنابراین پیشوایان ما نه حب مقام و ریاست دارند و نه به دنبال کسب مُرید هستند تا از آنها سودی ببرند، بلکه همه منافع دنیا و آخرت به واسطه همین امامان، نصیب اهل ولایتشان

ص: ۱۵۹

می شود. آنها به سان خورشید هستند که انسانها برای کسب نور و حرارت و ... محتاج به آن می باشند و گرنه خورشید چه بهره ای از آدمیانِ خاکی و تاریک می برد؟!

از احادیثی که در ارتباط با این موضوع وارد شده، به نقل یک نمونه اکتفا می کنیم. امام صادق علیه السلام فرمودند:

لَوْلَا أَنَّ اللَّهَ فَرَضَ طَاعَتَنَا وَوَلَايَتَنَا وَآمَرَ مَوَدَّتَنَا مَا أَوْفَقْنَاكُمْ عَلَىٰ أَيْوَابِنَا وَلَا أَدْخَلْنَاكُمْ بُيُوتَنَا. (۱)

اگر خداوند فرمانبری و قبول ولایت ما را واجب نکرده و به دوستی با ما فرمان نداده بود، به شما اجازه ایستادن بر درهای (خانه های) خود را نمی دادیم و به خانه همامان راهتان نمی دادیم.

آری اگر امامان بزرگوار ما اجازه عرض ارادت و خدمتگزاری و زیارت و ... به ما داده اند، به این جهت بوده که حفظ دین و ایمان ما به اطاعت و قبول ولایت ایشان وابسته است و اگر چنین نبود، ما را به آستان خویش نمی پذیرفتند؛ چون هیچ نیازی به ما ندارند. با این توضیحات روشن می شود که در نسبت میان مولویت امام علیه السلام و عبودیت عبد، آنچه نصیب عبد می گردد، چیزی جز سعادت و آقایی و بزرگی و رستگاری در دنیا و آخرت نمی باشد. در مقابل، این مولی برای بهره مندی عبد از او باید نادانی ها و اشتباهات و بسیاری از اعمال ناشایستش را تحمّل کند و به خاطر رضای خدا بر آنها صبر نماید، تا شاید عبد به خود بیاید و به ضرر خود، با مولایش مخالفت نرزد. رنجی که همین موالی کرام از عبید خود در امت اسلام دیده اند و

ص: ۱۶۰

می بینند، از رنج‌هایی که انبیای بزرگ الهی از امت‌های خود در گذشته متحمل می‌شدند، بسیار سخت‌تر و عمیق‌تر بوده است. اما آنها فقط به رضای خدا می‌اندیشند و جز کسب آن، چیزی برایشان اهمیتی ندارد. لذا بر اذیت و آزارهای شیعیان خود صبر می‌کنند تا شاید سر عقل بیایند و به خاطر مخالفت با امامان، خود را به هلاکت نیندازند. ائمه چه بکنند؟ اگر مردم را به حال خود رها کنند، سرگردان و بدبخت می‌شوند و اگر آنها را به اطاعت و قبول ولایت خود، بخوانند، زیر بار نمی‌روند و باز هم بدبخت و بیچاره می‌گردند!

حال می‌توانیم اعتراف کنیم که سر به آستان عبودیت ائمه علیهم السلام ساییدن و تن دادن به ولایت ایشان نه تنها ذلت و خواری نمی‌آورد، بلکه تحقق اصل ایمان و سعادت اخروی و بهره‌مند شدن از همه نعمت‌های الهی تنها و تنها به انجام همین واجب الهی وابسته است و جز از این طریق هیچ‌خیری به هیچ‌کس نمی‌رسد. بنابراین چه جای مقایسه است بین این آقای و سروری با ذلت‌بردگی که - حتی در دنیای معاصر توسط مدعیان حقوق بشر - به ناحق، مردمی را به اسارت و حقارت کشانده است؟!!

پرسش های مفهومی از درس های ۱۲ و ۱۳

- ۱- عهدی که خدای متعال به وفای به آن، امر می فرماید، چه عهدی است؟
- ۲- بیعت با پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و اهل بیت علیهم السلام چگونه حاصل می گردد و حکم آن چیست؟
- ۳- معانی کلمه «مولی» را بیان کرده، توضیح دهید که «مولی» و «عبد» متضایفین هستند؟
- ۴- مولویت اهل بیت علیهم السلام نسبت به ما از چه جهتی است؟
- ۵- عبودیت در برابر خدا چه تفاوتی با عبودیت در برابر اهل بیت علیهم السلام دارد؟
- ۶- آیا اعتقاد به رقیبت و عبودیت در پیشگاه ائمه علیهم السلام مصداق غلو در حق ایشان است؟ توضیح دهید.

درس چهاردهم: پیمان بندگی (۲)**مراتب عبودیت در برابر مولی**

اقرار به مولویت امام علیه السلام و عمل به لوازم آن، دارای مراتب مختلفی است که دقیقاً به ایمان شخص برمی گردد. پائین ترین درجه قبول مولویت امام علیه السلام این است که اگر ایشان به انسان امر و نهی کنند، او حتماً اطاعت نماید و برای ایشان حق دستور به کاری یا باز داشتن از عملی را قائل شود. از آنجا که ائمه علیهم السلام ولی الله هستند، این حق را از جانب خدای متعال دارند و اگر کسی اقرار به این حدّ اقلّ مولویت نداشته باشد، در حقیقت، قائل به ولایت ائمه علیهم السلام نیست و لذا از دایره ایمان خارج می گردد.

مرتبه بالاتر قبول مولویت، وقتی محقق می شود که عبد با توجه به معرفت و ارادتش به امام علیه السلام، خواسته ایشان را در هر مسأله جستجو کند؛ هر چند که در مورد آن، امر یا نهی الزام آور نداشته باشند. در این

ص: ۱۶۳

رتبه، عبد سعی می کند که قلب و اعضا و جوارح خویش را بیشتر به سمت رضای مولایش سوق دهد. پیداست کسی که خشنودی مولایش را بر خشنودی خود مقدم بدارد و در حقیقت، به هرچه مولایش می پسندد، رضا دهد و پسند خویش را در میان نیاورد، در اقرار و عمل به عبودیت در برابر مولایش، رتبه بالاتری دارد.

بالاترین درجه عبد بودن، عبارت است از اینکه عبد، همه هستی و امکاناتی را که در اختیارش می باشد، واقعاً و حقیقتاً ملک مولای خود بداند و هیچ کدام از آنها را جز در مسیری که مورد رضا و خشنودی ایشان است، به کار نبرد؛ و اصولاً همه دارایی ها را فقط برای ولی نعمت خود بخواهد و در این خواست، دیگران و حتی خودش را سهم نگیرد. البته این مقام بسیار بالایی است که هر مؤمنی به سادگی توفیق درک آن را پیدا نمی کند؛ ولی هر کس باید سعی کند خود را در اعتقاد و عمل، هرچه بیشتر به این درجه نزدیک نماید. اگر فرد در خواسته های قلبی خود فقط چند مورد را مطابق خشنودی امامش قرار دهد و میل و اراده خود را کنار گذارد و در آن موارد جز به آنچه مولایش می پسندد، فکر نکند و امکاناتش را جز در راه رضای ایشان بکار نبرد، قدمی به این مرتبه عالی نزدیک شده است. برداشتن این قدم، زمینه و مقدمه ای برای گام های بعدی خواهد بود.

اظهار عبودیت سیدبن طاووس در پیشگاه امام عصر علیه السلام

در اینجا به معرفی بعضی از این گونه افراد می پردازیم، تا اولاً روشن شود که انسانهای عادی - غیر معصوم - هم می توانند به چنین مقاماتی نائل شوند، ثانیاً بتوانیم این افراد را الگوی امام شناسی خود قرار دهیم و

ص: ۱۶۴

با عمل به سفارش های ایشان، رتبه معرفتی خود را ترقی دهیم و ثالثاً اگر خودمان از چنان درجه و معرفتی محروم هستیم، در صدد نفی فضیلت و شرافت آنها نباشیم، بلکه ایشان را به دیده احترام و بزرگی بنگریم.

یکی از این بزرگواران که مایه افتخار علمای بزرگ شیعه محسوب می گردد، جناب «سید علی بن موسی بن جعفر بن محمد بن طاووس» ملقب به «رضی الدین» و معروف به سید بن طاووس است. ایشان که در قرن هفتم هجری وفات یافته، در کتابی که برای فرزندش «محمد» باقی گذاشته، به مناسبت بحث درباره امام عصر علیه السلام چنین آورده است:

اگر پیش از ظهور آن حضرت، مرگ من فرا رسید و توفیق حضور در زمان او نصیبم نشد، به تو و به همه فرزندانم و فرزندان فرزندانم که به دیدار آن بزرگوار سرافراز می گردید، وصیت می کنم و خدای متعال و فرشتگانش را بر این وصیت شاهد می گیرم که هرگاه آن حضرت را زیارت کردید و به این سعادت عظمای الهی نائل شدید و در حضور مقام پیامبرانه ایشان اجازه سخن گفتن یافتید، به محضرش عرضه بدارید:

همانا پدر ما «علی» بنده سر به فرمان و مملوکی خاکسار بوده که اگر او را در درگاهت بپذیری، هر چه موجب خشنودی شماست، می پذیرد و استدعا دارد که با اجازه عرض سلام و درود به خودتان، او را مفتخر سازید. و با گریه و زاری به درگاه شما متوسل می شود، برای درخواست هر چه که درخواست آن، احتیاج به گریه و زاری دارد و از مرحمت و حسن اخلاق شما تمنا دارد که وصیت او را درباره این بنده - که آنکه اکنون در حضورتان

ص: ۱۶۵

ایستاده از جانب او ابلاغ می نماید - بپذیرید و او را در زمره عزیزان درگاه خود قرار دهید و مورد لطف و عنایتی که - از طرف خدای متعال و شما - به آن نیازمند است، قرار دهید، درود خدا و برکات و سلامها و توجه خاص او بر شما و پدران پاک شما (۱). نحوه ابلاغ وصیت و طرز سخن گفتن این بزرگوار با امام زمانش، نشانگر اوج معرفت او نسبت به مولویت و سروری مراد و محبوبش می باشد. کسی که در همین چند سطر پیامش، دوبار خود را عبد و بنده ذلیل ایشان خوانده و به درگاهش تضرع (گریه و زاری) سر می دهد، قطعاً دارای درجه بالایی از ارادت و محبت آن حضرت بوده است. این نوع عرض ارادت و بندگی باید سرمشق همه کسانی باشد که پیام رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را در غدیر با جان و دل در یافته اند و آرزوی عمل به آن را در سر می پروراند.

عبدالمهدی علیه السلام شدنِ فرزندِ سیدبن طاووس

ایشان نه تنها خود را بنده امام زمانش می دانست، بلکه در قسمت دیگری از کتابش خطاب به فرزند خود چنین آورده است: ای فرزندم، محمد... وقتی خبر ولادت تو به من رسید، من برای درک زیارت عاشورای امام حسین علیه السلام به کربلای معلی مشرف بودم. تو در روز سه شنبه تاسوعای سال ۶۴۳، دو ساعت و پنج دقیقه پس از طلوع آفتاب به دنیا آمدی. من بلافاصله به شکرانه

۱- ۱- کشف المحجّه، فصل ۱۵۲، با استفاده از ترجمه مرحوم مبشری در کتاب فانوس.

ص: ۱۶۶

این نعمت و احسان پروردگار با کمال ذلت و خاکساری در پیشگاه مقدّسش به پا خاستم و تو را به امر خداوند بنده مولایمان مهدی علیه السلام و متعلّق به آن بزرگوار قرار دادم. (۱)

پس از آن، چه بسیار حوادثی که برای تو اتفاق افتاد و در آنها به دستگیری آن حضرت نیاز پیدا کردیم و بارها آن بزرگوار را در خواب دیده ایم که نیازهای تو را با چنان لطف و عنایت خاصّ خود - در حقّ ما و تو - برآورده فرموده، که قابل وصف و بیان نیست. (۲)

اگر جناب سیدبن طاووس فرزند خود را در بدو تولّد، بنده و غلام امام زمان قرار داده اند، چنانکه خود به صراحت آورده اند، به خاطر امر خداوند در این خصوص بوده است. هر که معرفتی شایسته به مقام مولویّت امام علیه السلام داشته باشد، به روشنی درک می کند که هم خود و هم فرزندان او باید گردنبنده بندگی آن دُرّدانه هستی را با افتخار به سینه بیاویزند و در عمل، به فراگیری رسم بندگی او تلاش کنند. این همان عهد و پیمان الهی است که در قرآن و روایات بر عمل به آن تأکید شده است.

آقای مولا در حق بنده خود

از برکات التزام به این پیمان آن است که اگر کسی حقیقتاً خود را بنده آن بزرگوار بداند و به آئین بندگی اش ملتزم باشد، از مراجع و الطاف خاصّ مولای خود در هنگام گرفتاری ها و سختی ها بهره مند

۱ - ۱- عین عبارت اخیر سیدبن طاووس چنین است: «جَعَلْتِك بِأَمْرِ اللَّهِ حَيْلًا جَلَالُهُ عَبْدَ مَوْلَانَا الْمَهْدِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ مُتَعَلِّقًا عَلَيْهِ»
کشف المحجّه، ص ۲۰۹.

۲ - ۲- کشف المحجّه، فصل ۱۵۰.

ص: ۱۶۷

می شود و هیچگاه احساس بی پناهی و سرگردانی نمی کند؛ چون مولا، بنده وفادار و سر نهاده بر آستان خود را هرگز فراموش نمی کند و او را در ناملایمات زندگی تنها و بی کس رها نمی نماید؛ چنانکه جناب سیدبن طاووس در مورد فرزندش فرمود.

این رسم آقایی و سروروی است که اگر بنده ای خود را خالصانه وقف خدمتگزاری به مولایش کرد و هیچ هم و غمی جز کسب رضای سروروش نداشت و همه چیز خود را برای ولی نعمتش خواست، آنگاه مولا- به اندازه کرم و آقائی اش به بنده رسیدگی خواهد کرد و هیچگاه او را در مشکلاتش تنها نخواهد گذاشت.

بنده ای که خود را صاحب اختیار و مستقل از مولایش نمی داند، در همه لحظات زندگی به این می اندیشد که مولا از او چه می خواهد و اینگونه عمر خود را در راه انجام اوامر و خواسته های مولا، صرف می کند. او دیگر به فکر خود نیست و دغدغه امور شخصی اش را ندارد؛ چون می داند که اگر به وظایف بندگی اش درست عمل کند، زندگی شخصی اش به سامان نیکو می رسد و به صورتی که رضای مولایش در آن است، خواهد گذشت. بنابراین با اخلاص و صد در صد به قصد خدمتگزاری به مولایش تلاش می کند و چشمداشتی به اجر و مزد هم ندارد. دائماً با خود، حدیث نفس می کند:

تو بندگی چو گدایان به شرط مزد مکن

که خواجه خود روش بنده پروری داند

آری؛ هر قدر مولا آفاتر و کریم تر و بزرگوarter باشد، روش بنده پروری را بهتر می داند و بنده ای که مولای خود را با این صفات می شناسد، دیگر دغدغه اجر و مزد خدمتگزاری اش را ندارد و همه

ص: ۱۶۸

چیز را به خود مولا واگذار می نماید.

این مقام، منزلت بسیار والا و بلند مرتبه ای است که کمتر کسی می تواند ادعای درک آن را داشته باشد و در عمل از عهده این ادعا برآید. کسی که آرزوی رسیدن به چنین مقامی دارد، باید قبل از هر چیز به مسؤولیت ها و تعهداتی که لازمه آن است، به خوبی واقف شود تا به گزاف، ادعای نوکری یا کنیزی امام زمان علیه السلام نکند و از این طریق، خود و دیگران را نفریبد!

اظهار بندگی نسبت به امام عصر علیه السلام در کلام صدرالاسلام همدانی

یکی از بهترین راه ها برای آشنائی با رسم بندگی امام عصر علیه السلام، جستجو و دقت در سیره و سخنان افرادی است که به این مرتبه والا-مفتخر شده اند. از لابلای کلمات آنها و توجه به رفتارهای ایشان درس های زیادی در این خصوص می توان گرفت. مرحوم سیدبن طاووس یکی از بهترین الگوهای این راه مقدس به شمار می آید که می توان با تأمل در سفارش های ایشان به پسرش (کتاب کشف المحجّه) و عمل به آنها به مقصد نزدیکتر شد.

یکی دیگر از عالمان اهل عمل که او نیز الگوی شایسته ای در این مسیر به شمار می آید، مرحوم «صدرالاسلام علی اکبر همدانی» است. ایشان از تربیت شدگان خاص عالم بزرگوار مرحوم علامه حاج میرزا حسین طبرسی نوری به شمار می آید که از انفاس قدسیه استادش در این زمینه بهره ها برده است. یادگاری که در همین خصوص از خود باقی گذاشته، کتاب گرانقدر «تکالیف الانام فی غیبه الامام»^(۱) است که نشان

۱-۱- این کتاب شریف با عنوان «پیوند معنوی با ساحت قدس مهدوی» به طبع رسیده است.

ص: ۱۶۹

از معرفت و ارادت سطح بالای مؤلف به امام عصر علیه السلام دارد. در مقدمه آن، به مولای غائب خود چنین اظهار ارادت می نماید:

از دوری دیدارت نه روز، آرام دارم و نه شب، قرار؛ و از مهجوری رخسارت نه حالت صبر دارم و نه طاقت انتظار، چشمی نمناک و جسمی دردناک، نه رفیقی و نه انیسی و نه شفیقی و نه جلیسی، نه جرأت اظهار اشتیاق و نه قدرت کتمان آلم فراق:

نه همزبانی که من زمانی، بدو شمارم غمی که دارم

نه نیکخواهی که گاهگاهی ز من بپرسد، غم که داری؟ (۱)

ایشان در کتاب خود به بیان ۶۰ وظیفه ای که مردم در عصر غیبت امام زمان علیه السلام دارند، پرداخته است. در توضیح تکلیف هشتم چنین آورده است:

از جمله تکالیف انام (۲) در غیبت امام علیه السلام، همه روز تجدید عهد نمودن به وحدت خدای (عزّ و علا) و نبوت خاتم انبیاء و ولایت ائمه هدی علیهم السلام، بیعت خدا را تازه نمودن و عرض عقاید حقّه خود را به خدا و رسول و ائمه علیهم السلام نمودن و ایشان را به پاکی و طهارت ستودن و با کمال خضوع و خشوع، استدامت و استقامت عقائد خود را از خداوند تعالی مسألت کردن است...

بعد از آنی که دانستی و یقین کردی که شخص تو همیشه در محضر امام خود - ارواحنا فداه - اگر ظاهراً حضور نداری و تو امام خود را نمی بینی و از حال او اطلاع نداری، او - عَجَلُ اللَّهِ فَرَجَهُ -

۱-۱- پیوند معنوی با ساحت قدس مهدوی ص ۱۶.

۲-۲- انام به معنای مردم.

ص: ۱۷۰

همیشه تو را می بیند و در محضر او همیشه هستی و آنی و دقیقه ای، امورات ظاهره و باطنه تو از آن حضرت - ارواحنا فداه - غایب نیست.

پس تکلیف تو آن است، پس از معرفت چنین مولا - و آقائی هر روز و شب محاسن خدمتگزاری و مراتب جان نثاری خود را در پیشگاه حضرت او - ارواحنا فداه - مکشوف و معروض بداری و به وسایل و وسایط مختلفه، حُسن خدمت و اظهار فدویت (۱) و عبودیت خود را قلباً و لساناً و جاناً و مالاً (۲) بنمایی و این فقره به چندین قسم منقسم است که هر یک را در ذیل تکالیف عدیده، مبرهن و مبین می نمایم. (۳)

ضرورت معاهده بنده با مولای غایب خود

ایشان سپس به توضیح اقسام این خدمتگزاری و اظهار عبودیت پرداخته است که ما به تناسب بحث، اولین مرحله آن را مطرح می نمایم:

یکی از معانی مراقبه و معاهده آن است که غلام جان نثاری که بر حسب ظاهر از آقا و مولای خود دور باشد، فرضاً او را به سفری فرستاده باشد و از برای او دستورالعمل و تکالیفی معین و مقرر کرده باشد که: باید همه روزه در هر منزلی که وارد شدی لیلاً و نهاراً (شب و روز)، این دستورالعمل مرا باز کنی و ملاحظه

۱-۱- به معنای فدا شدن

۲-۲- یعنی با دل و زبان و جان و مال

۳-۳- پیوند معنوی، ص ۵۲ و ۵۳.

ص: ۱۷۱

نمایی و از قراری که مرقوم است، معمول و مسلوک و رفتار نمایی... .

پس چنین عبدی را نمی رسد که در این سفر پر خطر و غیبت از حضور مولای خود، تابع هوای خود گردیده، من عندی (۱) رفتار کند و دستورالعمل مولا و آقای خود را فراموش کند و بی اعتنایی یا بی مبالاتی به دستورالعمل مولای خود نماید... .

پس تکلیف چنین عبدی این است که رأی و سلیقه و اجتهاد و استنباط خود را به یکسو نهاده و از وادی پر خطر راجح و مرجوح و غیرها، حذر نموده و از قرار دستورالعمل مولای خود، حَذَوِ النَّعْلَ بِالنَّعْلِ (۲) در تمام منازل این سفر، معمول و رفتار نماید تا مقصی المرام (۳) به مقصد خود فایز و نایل شود. (۴)

خلاصه فرمایش صدرالاسلام این است که اگر کسی خود را واقعاً عبد و بنده امام زمانش بداند، باید بر وفا به عهد بندگی خود به خصوص در غیبت مولایش پایدار بماند و این پایداری، جز به این صورت محقق نمی شود که بنده، خود را موظف به انجام تک تک دستورالعمل های مولا بداند و در هر زمینه ای خواست و اراده او را مدنظر قرار دهد و با اجتهاد و سلیقه خود در هیچ قلمرویی وارد نشود، بلکه مو به مو به تکالیف خواسته شده از جانب مولا عمل نماید.

۱-۱- یعنی به رأی خود.

۲-۲- یعنی مو به مو.

۳-۳- یعنی کامروا.

۴-۴- پیوند معنوی، ص ۵۴.

درس پانزدهم: نقض پیمان و راه جبران آن

نقض پیمان بندگی با ارتکاب گناه

لازمه پیمان بندگی بستن با امام عصر علیه السلام، عمل به خواسته های ایشان است. هر نافرمانی از امر مولا در حقیقت، به نوعی نقض کننده آن پیمان خواهد بود. بدون اطاعت همه جانبه از امام علیه السلام، نمی توان ادعای عبد بودن نسبت به ایشان را داشت. «عبد» به کسی اطلاق می شود که از مولایش فرمان ببرد؛ بنابراین در صورت تخطی از امر مولا، پیوند عبودیت با ایشان سست می شود و اگر نافرمانی تکرار شود و ادامه یابد، کم کم به قطع پیوند می انجامد. به همین جهت وقتی انسان گناهی مرتکب می شود، به عنوان استغفار از آن و برای آنکه دوباره مشمول رحمت الهی قرار بگیرد، باید بیعت خود را با امامانش تجدید و تازه نماید. این مطلب در حدیث زیبایی که امام حسن عسکری علیه السلام از جدّ شریفشان امیرالمؤمنین علیه السلام نقل کرده اند، وارد شده است.

اصل حدیث

ص: ۱۷۳

در تفسیر آیه شریفه «مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ» آمده است که ابتدا امیرمؤمنان علیه السلام می فرمایند:
مقصود از «یوم الدین»، «یوم الحساب» است. سپس فرمایش مهمی را از رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ نقل می کنند که فرمودند:

أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَكْبَسِ الْكَيْسِينَ وَأَحْمَقِ الْحَمَقِي؟

قالوا: بلى يا رسول الله!

آیا شما را از زرنگترین زرنگها و نادان ترین نادان ها مطلع نسازم؟

گفتند: ای رسول خدا، بفرمائید. فرمودند:

أَكْبَسُ الْكَيْسِينَ مَنْ حَاسَبَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ وَإِنَّ أَحْمَقَ الْحَمَقِي مَنْ اتَّبَعَ نَفْسَهُ هَوَاهَا وَتَمَنَّى عَلَى اللَّهِ تَعَالَى الْأَمَانِيَّ.

زرنگ ترین زرنگها کسی است که خودش را حسابرسی کند و اعمالش برای بعد از مرگ باشد (نه دنیا) و نادان ترین نادان ها کسی است که دنبال خواهشهای نفسانی اش برود و از خدای متعال آرزوهای بی اساس را انتظار داشته باشد.

عقل، کسی است که قبل از کوتاه شدن دستش از دنیا به فکر آخرت خود باشد و به همین منظور دائماً خودش را حساب رسی کند. در مقابل، نادان ترین انسان، کسی است که به خواهش نفسانی اش جواب مثبت بدهد و فکر آباد کردن خانه آخرتش نباشد؛ به جای تلاش و کوشش برای سعادت اخروی، به گمان های بی اساس، دل خوش نماید و به خود وعده دهد که «با کریمان کارها دشوار نیست»؛ با این تصوّر که خداوند قطعاً با کرم خود، با او رفتار خواهد نمود؛ غافل از اینکه

ص: ۱۷۴

هیچکس نمی تواند با قطعیت، خود را مشمول فضل و مغفرت خدای متعال بداند و از عدل الهی در امان بینگارد.

چگونگی محاسبه و تطهیر نفس از گناهان

پس از نقل این فرمایش از رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، کسی از امیرالمؤمنین علیه السلام می پرسد:
یا امیرالمؤمنین! فَكَيْفَ يُحَاسِبُ الرَّجُلُ نَفْسَهُ؟

ای امیرالمؤمنین! چگونه انسان می تواند خود را حسابرسی کند؟ حضرت می فرمایند:

آنگاه که صبح را به شب رساند، به خودش خطاب کند و بگوید: ای نفس! این روز، بر تو گذشت و هرگز به تو باز نمی گردد و خدای متعال از تو درباره آن می پرسد که چگونه آنرا گذراندی و چه عملی در آن انجام دادی؟ آیا به یاد خداوند بودی؟ آیا حمد او را به جا آوردی؟ آیا حق برادر مؤمنی را ادا نمودی؟ آیا از او رفع گرفتاری کردی؟ آیا در غیاب او حقوقش را در مورد خانواده و فرزندان رعایت نمودی؟ آیا در مورد بازماندگان او پس از مرگ، احترامش را نگه داشتی؟ آیا با حسن آبروی خود از غیبت برادر مؤمنی جلوگیری کردی؟ آیا مسلمانی را یاری رساندی؟ چه کاری برای او انجام دادی؟

سپس فرمودند:

فَيَذْكُرُ مَا كَانَ مِنْهُ فَإِنْ ذَكَرَ أَنَّهُ جَرَى مِنْهُ خَيْرٌ حَمِدَ اللهُ تَعَالَى وَكَبَّرَهُ عَلَى تَوْفِيقِهِ وَإِنْ ذَكَرَ مَعْصِيَةً أَوْ تَقْصِيرًا، اسْتَغْفَرَ اللهُ

ص: ۱۷۵

تَعَالَى وَ عَزَمَ عَلَى تَرْكِ مُعَاوَدَتِهِ وَ مَحَى ذَلِكَ عَنْ نَفْسِهِ بِتَجْدِيدِ الصَّلَاةِ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّيِّبِينَ وَ عَرَضَ بِيَعَةِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامِ عَلَى نَفْسِهِ وَ قَبُولِهَا لَهَا وَ إِعَادَةَ لَعْنِ أَعْدَائِهِ وَ شَائِئِيهِ وَ دَافِعِيهِ عَنْ حَقِّهِ.

آنگاه همه کارهای خود را (در آن روز) به یاد آورد، پس اگر کار خیر خود را یاد کرد، خدای متعال را به خاطر توفیق بر انجام آن حمد کند و بزرگ بدارد و اگر گناهی یا کوتاهی در انجام وظیفه ای را یاد کرد، از خداوند متعال طلب مغفرت نماید و تصمیم بگیرد که آن را تکرار نکند. همچنین (آثار) آن گناه را از خود محو سازد به اینصورت که: صلوات بر محمد صلی الله علیه و آله و سلم و خاندان پاک او را تجدید کند و بیعت با امیرالمؤمنین علی علیه السلام را به خود (مجدداً) عرضه کند و آنرا (یکبار دیگر) بپذیرد و لعن بر دشمنان و مخالفان و بازدارندگان حق آن حضرت را اعاده نماید.

امیرالمؤمنین علیه السلام راه صحیح محو آثار گناه را در تجدید صلوات بر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و خاندان پاکش و نیز بیعت دوباره با امیرالمؤمنین علیه السلام و اعاده لعن بر دشمنان آن حضرت دانسته اند. روشن است که این بیعت، شامل بیعت با جانشینان امیرالمؤمنین علیه السلام تا حضرت حجه بن الحسن المهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف نیز می شود.

از اینجا می توان فهمید که انسان در اثر انجام گناه، به نوعی، بیعت خود را با امامانش نقض کرده و یک درجه آن را سست نموده است. لذا برای جبران این سستی، باید آن را تجدید و تازه نماید و با امام زمانش پیوند دوباره برقرار کند. اگر چنین نکند، جای نگرانی وجود دارد که

ص: ۱۷۶

خدای ناکرده در اثر بی توجهی و تکرار گناهان، آن پیوند به کلی قطع شود و شخص، به انکار اعتقادات صحیح قبلی اش مبتلا گردد. در پایان حدیث فرموده اند:

فَإِذَا فَعَلَ ذَلِكَ، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى عَزَّوَجَلَّ: لَسْتُ أَنْاقِشُكَ فِي شَيْءٍ مِنَ الذُّنُوبِ مَعَ مُوَالَاتِكَ أَوْلِيَائِكَ وَ مُعَادَاتِكَ أَعْدَائِكَ. (۱)

پس اگر چنین کند، خدای متعال می فرماید: به خاطر اینکه ولایت اولیاء مرا پذیرفته ای و با دشمنان من دشمنی داری، من در مورد هیچیک از گناهان تو مناقشه و سخت گیری نمی کنم.

مناقشه خداوند نسبت به گناهان

مناقشه در مورد گناهان به این است که در رسیدگی به آنها سخت گیری و دقت شود که در اینصورت پاک شدن از گناه به آسانی میسر نمی شود، بلکه مشروط به تحقق شرایط دشواری خواهد شد. خود امیرالمؤمنین علیه السلام، هنگامی که کسی در حضور ایشان جمله «أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ» را به زبان آورد، به او نهیب زدند و فرمودند:

أَتَدْرِي مَا الْإِسْتِغْفَارُ؟ الْإِسْتِغْفَارُ دَرَجَةُ الْعَلِيِّنَ وَ هُوَ اسْمٌ وَقَعَ عَلَى سِتَّةٍ مَعَانٍ.

آیا می دانی استغفار چیست؟ استغفار درجه عالی مقامان است و آن نامی است که بر شش معنی اطلاق می شود.

أَوَّلُهَا النَّدَمُ عَلَى مَا مَضَى.

نخستین مرحله، پشیمانی از گذشته است.

ص: ۱۷۷

وَ الثَّانِي أَلْعَزْمَ عَلَى تَرْكِ الْعُودِ إِلَيْهِ أَبَدًا.

دومین قدم، تصمیم جدی بر اینکه هیچگاه به آن کار باز نگردی.

وَ الثَّلَاثُ أَنْ تُؤَدِّيَ إِلَى الْمَخْلُوقِينَ حُقُوقَهُمْ حَتَّى تَلْقَى اللَّهَ أَمَلَسَ لَيْسَ عَلَيْكَ تَبِعُهُ.

سوم اینکه حقوق دیگران را [که به خاطر انجام گناه بر عهده ات آمده] ادا کنی، تا خداوند را ملاقات کنی در حالیکه پاک شده

باشی و چیزی از تبعات گناه بر تو باقی نمانده باشد.

وَ الرَّابِعُ أَنْ تَعْمِدَ إِلَى كُلِّ فَرِيضَةٍ عَلَيْكَ ضَيَعَتْهَا فَتُؤَدِّيَ حَقَّهَا.

چهارم این است که اگر حقّ برخی از واجبات را - چنانکه باید - ادا نکرده‌ای، بررسی نموده، آن را جبران کنی.

وَ الْخَامِسُ أَنْ تَعْمِدَ إِلَى اللَّحْمِ الَّذِي نَبَتَ عَلَى السُّحْتِ فَتُذَيِّبُهُ بِالْأَخْزَانِ حَتَّى تُلْصِقَ الْجِلْدَ بِالْعَظْمِ وَيَنْشَأَ بَيْنَهُمَا لَحْمٌ جَدِيدٌ.

شرط پنجم این است که به آن گوشت (بدنت) که از مال حرام روییده است، توجه کنی و آنها را با غصّه و اندوه خوردن آنها (در اثر

پشیمانی از گناه و خوف از عذاب الهی) آب کنی، تا اینکه پوست به استخوان بچسبد و بین آنها (پوست و استخوان) گوشت تازه

بروید.

وَ السَّادِسُ أَنْ تُذَيِّقَ الْجِسْمَ أَلْمَ الطَّاعَةِ كَمَا أَدَقَّتْهُ حَلَاوَةُ الْمَعْصِيَةِ، فَعِنْدَ ذَلِكَ تَقُولُ: أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ. (۱)

ص: ۱۷۸

و

ششم اینکه به بدن (خود) درد و رنج طاعت (خداوند) را بپشانی همانطور که شیرینی گناه را چشاندی. سپس در صورت تحقق این شش شرط می توان بگویی: استغفرالله!

طبق این فرمایش، پاک شدن از آلودگی گناه بسیار سخت و مشکل خواهد بود. تحقق این شش شرط، به خصوص شرط پنجم و ششم تنها با تحمیل سختی های زیاد امکان پذیر است. به عنوان مثال کسی که خمس اموال خود را نداده یا با پول دیگران که بدهکار بوده - و باید به آنها برگرداند - زندگی اش را اداره کرده است، تا همه گوشت های از حرام روئیده بدنش آن نشود، توبه اش پذیرفته نخواهد بود و نیز کسی که از انجام گناهان لذت برده - که معمولاً چنین است - باید به اندازه همه لذت های حرام، سختی و رنج عبادت خداوند را به خود بپشاند؛ مثلاً روزه بگیرد یا به تهجد شبانه و گریه و زاری در پیشگاه الهی پردازد، تا از آلودگی آن گناهان، پاک گردد. در اینصورت بسیاری از گناهکاران، هیچگاه آمرزیده نمی شوند؛ چون عمل به این شرایط کار دشواری است. همچنین بسیاری از اهل گناه - اگر بدانند که باید چنین کنند - چه بسا اصلاً به فکر توبه و استغفار هم نیفتند!

عدم مناقشه در مورد گناهان به سبب تجدید عهد با ائمه علیهم السلام

اینجاست که می توان معنای مناقشه خداوند در مورد گناهان را فهمید و آنگاه به فضیلت و عظمت راه توبه ای که امیرالمؤمنین علیه السلام در حدیث قبلی فرمودند، پی برد. تجدید بیعت با امام علیه السلام و تازه کردن عهد امامت، می تواند جبران همه آن سختی ها را بکند و این نیست مگر به خاطر عظمت مقام و محبوبیت فوق العاده اهل بیت علیهم السلام نزد خداوند؛

ص: ۱۷۹

چرا که همه این فضیلت‌ها فقط به برکت آن بزرگواران نصیب انسان می‌گردد.

البته ناگفته نماند که چنانکه از خود حدیث امیرالمؤمنین علیه السلام هم برمی‌آید، حال توبه و استغفار و تصمیم بر عدم بازگشت به گناه، باید همراه تجدید بیعت با ائمه علیهم السلام باشد. بنابراین به نظر می‌آید که وجود دو شرط اول از آن شش شرط و گاهی هم شرط سوم و چهارم، ضروری است.

به طور کلی باید توجه داشت که توبه و استغفار به پیشگاه الهی دارای مراتب و درجات مختلف است و پذیرفته شدن آن در درگاه خداوند نیز بستگی به میزان فضل و کرم او دارد. اگر در مورد گناهی که از فردی سرزده، مناقشه و سخت‌گیری زیاد اعمال شود، جز با تحقق هر شش شرط از آلودگی آن گناه پاک نخواهد شد.

ممکن است در مورد گناه دیگر یا فرد دیگری که همان گناه را مرتکب شده، مناقشه کمتری صورت پذیرد؛ در آنصورت یکی یا دو تا از آن شرایط به او تخفیف داده می‌شود و بدون تحقق آنها پاک می‌گردد.

اگر این مناقشه باز هم کمتر شود، برخی دیگر از شرایط استغفار هم از او مطالبه نمی‌شود و ساده‌تر آمرزیده خواهد شد. بنابراین مناقشه در مورد گناهان هم مراتب مختلف پیدا می‌کند و کم و زیاد برمی‌دارد، ولی در مجموع، می‌توان گفت که شرط اول و دوم، نوعاً لازم هستند و شرط سوم و چهارم هم در صورتی که گناه شخص، مربوط به ضایع نمودن «حَقِّ النَّاسِ» یا «حَقِّ اللَّهِ» (همچون نماز و روزه) بوده - علی القاعده - ضرورت پیدا می‌کند.

ص: ۱۸۰

بحث کاملتر و دقیقتر در این موضوع حساس را به مجال دیگری واگذار می‌کنیم و به همین مقدار که سختی توبه و نیز ارزش بیعت با ائمه علیهم السلام روشن شود، اکتفا می‌نماییم. با توجه دقیق به نکات پیش گفته، می‌توانیم قدر و منزلت پیمان بندگی بستن با امام عصر علیه السلام را بیش از گذشته بفهمیم و خیرات و برکات عبودیت در پیشگاه حضرتش را با همه وجود وجدان نمائیم.

طلب مغفرت از مولا برای پاکی از گناهان

برای تکمیل این بحث، خوب است سفارش دیگری را که عالم بزرگوار، جناب سیدبن طاووس، در خصوص عرض نیاز به پیشگاه مقدس امام عصر علیه السلام خطاب به فرزندش، بیان کرده، نقل کنیم تا در مقام تجدید بیعت با امام علیه السلام برای خارج شدن از گناهان روش دیگری را بیاموزیم. ایشان می‌فرماید:

نیازهای خود را به خاطر رعایت ادب خضوع در مقابل امام علیه السلام در روزهای دوشنبه و پنج‌شنبه هر هفته به خود آن حضرت عرضه کن و مقام خطاب آن بزرگوار ابتدا با زیارتی که با عبارت سلام الله الکامل^(۱) آغاز می‌شود، به ایشان سلام کن و سپس بگو:

«يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ.»^(۲)

۱-۱- این زیارت را مرحوم علامه مجلسی در بحارالانوار، ج ۱۰۲، ص ۹۷ ص ۹۸ از سیدبن طاووس در مصباح الزائر نقل فرموده و در مفاتیح الجنان نیز تحت عنوان استغاثه به امام زمان علیه السلام آمده است.

۲-۲- یوسف / ۸۸.

ص: ۱۸۱

«تَاللّٰهِ لَقَدْ آتَرَكَ اللهُ عَلَيْنَا وَان كُنَّا لَخٰطِئِيْنَ» (۱)

یا مولا! «استغفر لنا ذُنُوبَنَا اِنَّا كُنَّا خٰطِئِيْنَ» (۲)

- و بگو: ای مولای ما! اینها بیان موقعیت برادران یوسف است با برادر و پدر خود، که پس از آن همه جنایت، به آنان رحم آوردند و از گناهانشان چشم پوشیدند، پس اگر خداوند - جلّ جلاله - و رسول او و پدران بزرگوارتان و خود شما - که بهترین درودها بر شما باد - [از من] راضی و خشنود نیستید، ولی شما از حضرت یوسف علیه السلام که برادرانش را بخشود و به آنها مهربانی و احسان نمود، سزاوارتر و شایسته‌ترید برای اینکه به ما مهربانی و بردباری و کرم و بزرگواری ابراز فرمائید...

- همچنین به ایشان بگو: من در حدیث دیده‌ام که وقتی حضرت موسی علیه السلام قارون را نفرین کرد و زمین برای فرو بردن او دهان باز کرد، فریاد زد: «وَارِحْمَاهُ» در حالی این را گفت که بین او و حضرت موسی خویشاوندی بود، آنگاه طبق روایت، خداوند به زمین فرمان داد که او را فرو نبرد و این استغاثه اش را محترم شمرد و اکنون من هم می‌گویم: «وَارِحْمَاهُ».

و غیر از این سخنان، هر چه خداوند جلّ جلاله به ضمیر و قلب تو جاری می‌سازد، به زبان آور و به آن حضرت عرضه بدار که پدرت به تو گفته است که تو را به ایشان سپرده و به اذن خداوند تو را بنده حضرتش و متعلق به آن سرور قرار داده است. در این صورت حضرت به تو پاسخ خواهند فرمود. (۳)

۱-۱- یوسف / ۹۱.

۲-۲- یوسف / ۹۷.

۳-۳- کشف المحجّه، فصل ۱۵۰ با استفاده از ترجمه مرحوم دکتر مبشری در «فانوس».

ص: ۱۸۲

در این سفارش های مرحوم سید، نکته مهم و قابل توجهی وجود دارد که باید مدنظر گناهکاران در تجدید بیعت با مولایشان قرار گیرد:

توبه از گناه در هنگام عرض اعمال

در هر هفته روزهای دوشنبه و پنجشنبه، پرونده اعمال انسان به خدای متعال و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم و ائمه هدی علیهم السلام عرضه می شود. (۱) وقتی گناهان انسان به امام زمان علیه السلام عرضه شود، طبیعتاً باعث شرمندگی و خجالت او در پیشگاه مولایش می گردد.

به همین جهت، سفارش کرده اند که در این دو روز با توجه خاص به ناحیه مقدسه امام عصر علیه السلام از ایشان طلب عفو و مرحمت شود و اهل ایمان، آقائی و بزرگواری آن حضرت را واسطه جلب عنایت و لطف ایشان قرار دهند. این توصیه مرحوم سیدبن طاووس نشان می دهد که چون انسان مؤمن با ارتکاب گناه از امام خود فاصله می گیرد و پیوند ولایت او با امامش سست می شود، لذا باید با تضرع و اظهار پشیمانی و اقرار به خطاکاری، از ایشان طلب مغفرت نماید و این خود، نوعی تجدید عهد و پیمان با امام زمان علیه السلام به شمار می آید.

در این روش، فرد سعی می کند تا امامش را از خود راضی و خشنود کند و معتقد است که اگر ایشان از او راضی شوند - چون رضایت حضرت عین خشنودی خداوند است - رضایت خداوند هم جلب

۱-۱- احادیث مربوط به این موضوع را مرحوم سیدبن طاووس در رساله «محاسبه النفس» ص ۱۹ و ۲۰ نقل فرموده است.

ص: ۱۸۳

می شود. پس کسی که گناهی مرتکب شده و به همین خاطر، در پیوندش با امام زمان علیه السلام خَلَل و سستی بوجود آمده، می تواند پس از توبه و تصمیم بر ترک گناه، برای تجدید بیعت با مولایش از استغاثه و توسّلی که مرحوم سیدبن طاووس به پسرش سفارش فرموده، استفاده کند و از این طریق، بهتر و سریعتر به مقصود برسد. همانطور که پیشتر بیان شد، سفارش ها و تأکیدات بندگان و خدمتگزاران واقعی امام زمان علیه السلام، باید با دیده احترام و قبول نگرسته شوند و مبنای عمل قرار بگیرند.

در همین خصوص سفارشی را از مرحوم صدرالاسلام همدانی نقل می کنیم که در آن راه چاره دیگری برای جبران گناهان در هنگام عرض اعمال مطرح شده است. ایشان تکلیف ۲۶ در کتاب «پیوند معنوی» را به بیان وظیفه شیعیان در عصر روز دوشنبه و پنج شنبه هر هفته اختصاص داده اند و به همین مناسبت می گویند:

نمی دانم از برای تو که فعلاً در غیبت امام عصر (ارواحنا فداه) واقع شده ای، یقین حاصل شده که امام تو - علیه الصّیّلاه و السّیّلام - قبل از عرض اعمال تو به آن حضرت (ارواحنا فداه) از تمام حرکات و سکنات و اقوال و افعال و افکار تو مطلع است یا نه؟ به خدا قسم اگر درجه یقین را حاصل کرده باشی و حالت مراقبه را داشته باشی، فوراً تأثیرات و بروزات و ظهورات آن در ظاهر و باطن تو بروز خواهد کرد.

و گمان ندارم که به این درجه، بی حیا و بی شرم باشی که اعتنا نمایی به اینکه خدا و رسول و ائمه - علیهم الصّیّلاه و السّیّلام - بر قباحات افعال و شناعت اعمال و ردائت افکار و احوال تو مطلع

ص: ۱۸۴

باشند و تو باز اصرار و ابرام داشته باشی و متنبه و متذکر نشوی. (۱) ایشان سپس در مقام تذکر و تنبه می گویند: از ابتدای عمر تاکنون که قریب به مرگ رسیده‌ای، یک روز هنگام عرض اعمال تو، عمل خالص بی ریایی، که مرضی خدا و رسول و ائمه علیهم السلام باشد، در صحیفه اعمال تو ثبت نشده و آن به آن، لحظه به لحظه، باری دیگر به روی بارهای گران معاصی خود می گذاری و فریب شیطان را خورده، می گویی «خدا کریم است!» ولی باید بدانی خدا عادل هم هست، حکیم و لطیف و خبیر هم هست....

باری، فکری کن برای خودت قبل از آنکه کار به جایی رسد که مقام فکر هم برای تو نماند و مهلت فکر هم به تو ندهند. اکنون حقیر را فکری به خاطر رسیده، اگر گوش دهی و عمل کنی....

امروز که دوشنبه است، وقت غروب، صحیفه اعمال تو را می برند حضور مبارک امام عصر و ناموس دهر (ارواحنا فداه) و اسباب هم و غم یا خدای نکرده سخط و غضب آن حضرت خواهد شد و چاره‌ای هم نداری و کتبه کرام را هم نمی بینی که بگویی صحیفه تو را نبرند، یا از آنها بگیری و آنها هم مأمور نیستند که اطاعت تو را نمایند یا صحیفه تو را پنهان کنند یا به تو پس بدهند...

چاره و تدبیر و فکر و علاجی که حقیر برای تو از این به بعد پیدا کرده‌ام، این است که بعد از نماز عصر روز دوشنبه یا پنجشنبه،

ص: ۱۸۵

بخوانیم این استغفار را که شیخ طوسی (علیه الرّحمه والرّضوان) و سیدبن طاووس (قدّس سرّه) و جمعی از اعیان و اساطین علماء و فقهاء و محدّثین از متقدّمین و متأخّریں، به سندهای معتبره از حضرت صادق علیه السلام روایت کرده اند از حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلّم که فرمودند:

هر که هر روز بعد از نماز عصر یک مرتبه این استغفار را بخواند، خدای تعالی دو ملک او را امر فرماید که صحیفه گناهان او را بدرند، هر چند بسیار باشد. استغفار مزبور این است:

اَسْتَغْفِرُ اللهَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ وَأَسْأَلُهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيَّ تَوْبَةً عَبْدٍ ذَلِيلٍ خَاضِعٍ فَقِيرٍ بَائِسٍ مِسْكِينٍ مُسْتَكِيرٍ مُسْتَجِيرٍ لَا يَمْلِكُ لِنَفْسِهِ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا وَلَا مَوْتًا وَلَا حَيَاةً وَلَا نُشُورًا. (۱)

فراموش نشود که وعده پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلّم وقتی تحقّق پیدا می کند که این توبه مقبول در گاه حقّ متعال قرار بگیرد و هیچکس به قبول شدن استغفار خود - به صرف خواندن عبارات فوق - یقین ندارد. بنابراین، حدیث امام صادق علیه السلام نباید باعث جرأت و جسارت انجام گناه، به این امید واهی، گردد که صحیفه گناهان با خواندن صیغه استغفار پاره خواهد شد! فریب شیطان را نباید خورد!

درس شانزدهم: وظیفه بندگی**خشوع بنده در برابر مولا**

پس از مباحثی که در درس‌های گذشته در مورد پیمان بندگی مطرح کردیم، در اینجا مناسب است به سخنان یکی دیگر از ارادتمندان خالص امام علیه السلام رجوع کنیم و در جهت آشنایی بیشتر با وظیفه بندگی خود از آن بهره ببریم. ایشان از کسانی بوده است که مورد عنایت خاص حضرت بقیة الله ارواحنا فداه قرار گرفته و به امر خود آن حضرت، کتاب مفصل و جامعی در موضوع فوائد دعا برای امام زمان علیه السلام به نام «مکیال المکارم فی فوائد الدعاء للقائم علیه السلام» تألیف کرده است. (۱) باب هشتم این کتاب به بیان وظایف بندگان نسبت به امام زمان علیه السلام و آنچه موجب تقرب بیشتر به آن حضرت است، اختصاص دارد. در این باب ۸۰ تکلیف مطرح شده که عنوان تکلیف شصت و پنجم آن چنین است:

۱-۱- رجوع شود به مقدمه جلد اول کتاب، ص ۴.

ص: ۱۸۷

«أَنْ يَكُونَ بَدَنُكَ خَاشِعًا لَهُ» (۱)

اینکه بدنت نسبت به ایشان خاشع باشد.

ایشان در بیان دلیل خشوع بدنی در مقابل امام علیه السلام به دعای امام صادق علیه السلام در روز جمعه استناد کرده اند:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَتَقَرَّبُ إِلَيْكَ بِالْقَلْبِ خَاضِعٍ وَإِلَى وَلِيِّكَ بِبَدَنِ خَاشِعٍ وَإِلَى الْأَئِمَّةِ الرَّاشِدِينَ بِفُؤَادٍ مُتَوَاضِعٍ (۲)

خدایا من با قلب خاضع به تو تقرب می جویم و به ولی تو با بدن خاشع و و به ائمه راشدین با قلب متواضع تقرب می جویم.

سپس توضیح فرموده اند که منظور از «ولی خدا» هم اکنون حجة بن الحسن ارواحنا الفداء است و اضافه کرده اند:

مراد از خشوع بدن، بنابر آنچه از تأمل در کتابهای لغت و موارد استعمال آن به دست می آید و برای اهل تتبع و تدبیر در آیات و روایات مأنوس می باشد، این است که اعضای بدن خود را با حال بیچارگی و خواری در جهت خدمت کردن به مولای خود و انجام کارهایش بکار بگیری، در حالی که بزرگی و برتری ایشان را بر خود بشناسی و خود را نسبت به ایشان کوچک و پست بینی و حق ایشان را بر خود فرض بدانی و به لزوم فرمانبرداری از ایشان معتقد باشی؛ همانطور که غلام نسبت به آقا و ارباب خود چنین است.

البته لازمه اینکه شخص، اینگونه در بارگاه مولای خویش غلامی

۱-۱- مکیال المکارم، ج ۲، ص ۳۱۱.

۲-۲- جمال الاسبوع، ص ۲۳۰.

ص: ۱۸۸

کند، آن است که وظایفش را بشناسد، تا بتواند به آنها ملتزم گردد.

روشن است که اگر کسی بخواهد به معنای کامل کلمه، بنده باشد باید همه کارهایش برای مولایش باشد. در اینصورت خواب و بیداری، نشست و برخاست، سفر و حضر و حتی خوشحالی و ناراحتی ما باید مطابق خواست مولایمان حَجَّهٔ بن الحسن علیهما السلام باشد و این شیوه باید در همه زندگی مان جریان یابد.

بنده باید همه توانایی های خویش را در جهت رضای مولایش بکار بندد و به میل خودش زندگی نکند؛ بلکه مولایش سمت و سوی زندگی اش را رقم زند.

مرحوم سید محمد تقی موسوی اصفهانی - صاحب مکیال - در ادامه فرموده اند:

فَإِنَّ الْعَبْدَ الْعَارِفَ بِمَعْنَى الْعُبُودِيَّةِ وَالْمَوْلِيَّةِ يَعْلَمُ أَنَّ مِنْ لَوَازِمِ عَبْدِيَّتِهِ اسْتِعْمَالَ جَوَارِحِهِ فِي خِدْمَةِ مَوْلَاهُ وَإِطَاعَتِهِ.

بنده ای که معنای عبودیت و مولویت را می شناسد، می داند از لوازم عبد بودنش این است که اعضا و جوارح خود را در خدمت و اطاعت مولایش بکار گیرد.

البته عبد، با اینکه با همه توان در خدمت مولایش قرار می گیرد، در قبال عمل خویش، هیچ حقی را مطالبه نمی کند و هیچ منتی هم نمی گذارد؛ چرا که همه اعمال خویش را نوعی انجام وظیفه می داند و در صورت کوتاهی در این امر، خود را مستحق سرزنش می شمارد:

و وقتی جوارحش را در خدمت مولایش قرار می دهد، هیچ فکر نمی کند که بر مولایش منتی یا حقی دارد بلکه یقین دارد که اگر

ص: ۱۸۹

در خدمتگزاری و یا اطاعت امرش کوتاهی و سستی کند، مقصّر است و اگر بر مولای خود گردنکشی کند یا از خدمت به او سر باز زند، نزد عقلا مطرود و مذموم می باشد.

بنابراین کسانی که حضرت مهدی - عجل الله تعالی فرجه الشریف - را مولای خود می دانند، همواره باید اعمال خویش را مورد بررسی قرار دهند، تا یکوقت مرتکب کوتاهی در ایفای وظیفه غلامی نگردند و چیزی از حقوق ایشان را پایمال نمایند. این، کمترین حقی است که برای مولا- در قبال غلامش ثابت است و به طریق اولی برای کسی صادق خواهد بود که خداوند متعال مولویت تامه او را مقرر داشته است.

پس وقتی حال غلامی که یکی از مردم او را با چند درهم معدود خریده، اینگونه باشد و چنین مولایی، این مقدار حق و مولویت نسبت به غلامش پیدا کند، آنوقت چگونه است حال مولایی که خداوند متعال برایش مولویت تامه قرار داده و این معنی را در کتاب عزیز خود چنین روشن بیان فرموده است: «النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ»^(۱) و این مقام را بعد از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم برای امام علیه السلام مقرر فرموده است.^(۲)

این مطلب باید همواره مورد توجه باشد که مالکیت امام زمان علیه السلام بر مردم از طریق خرید و فروش صورت نگرفته است؛ بلکه پروردگار ربّ العالمین، ایشان را مالک همه مخلوقات زمین و آسمان قرار داده است و اصلاً خود آسمان و زمین را هم به برکت ایشان برپا کرده و همه

۱-۱- احزاب/۶.

۲-۲- مکیال المکارم، ج ۲، ص ۳۱۲.

ص: ۱۹۰

دنیا و آخرت را برای ایشان آفریده است. (۱) بنابراین شایسته است که طبق امر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم در روز غدیر، همواره متوجه اولویت ایشان بر همه و بر نفس خویش باشیم و به لوازم این مولویت پایبند گردیم.

اولویت مولا نسبت به بنده در همه امور

لازمه اعتقاد به ولایت و مولویت امام علیه السلام، این است که مؤمن برای ایشان در همه امور مربوط به خود، اولویت قائل باشد. مثلاً وقت و عمر خود را بیش از آنکه از آن خود می‌داند، متعلق به امام علیه السلام بداند و برای اراده و خواست ایشان در راه و رسم زیستن خود، اولویت قائل باشد. در دارایی‌ها و اموال خود، حق امام علیه السلام را بر حق شخصی اش مقدم بدارد (به این معنا که بیش از خود برای امامش قائل به حق تصرف در اموالش باشد)؛ اگر آبرویی نزد مردم دارد، بهره برداری از این آبرو را در درجه اول، حق امام علیه السلام و از آن ایشان بداند؛ قوای بدنی و روحی خود را بیش از آنکه از آن خود می‌شمارد، از برای امامش بداند و برای ایشان در چگونگی استفاده از این قوا، نسبت به خود، اولویت قائل باشد. اگر فرزند یا فرزندی دارد، آنها را در حقیقت، فرزندان امام علیه السلام و امانت ایشان در دست خود بداند و بنابراین خود را موظف کند که آنها را مطابق میل آن حضرت تربیت نماید و در این امر، خواست امام علیه السلام را بر خواست خود مقدم بدارد.

ولی بودن امام علیه السلام به معنای اولی به تصرف بودن ایشان در همه امور

۱-۱- این مطلب در حلقه‌های بعدی این سلسله درس‌ها در بحث «غربت» بیشتر تبیین خواهد شد.

ص: ۱۹۱

مربوط به مؤمنان است و لذا پیروان ایشان باید نسبت به هر چه مالک هستند، امامشان را املک - اختیاردارتر - از خود بدانند؛ به این معنا که در مورد آنها حق ایشان را مقدم بر حق خود بشمارند؛ تا آنجا که هر یک از ایشان، امکانات خود - اعم از دست و زبان و مال و حتی قلب خویش - را بیش از آنکه دارایی خود بشمارد، از آن امامش بداند و در مورد همه دارایی هایش - اعم از مادی و معنوی - امام را اولی از خودش بشناسد.

در کتاب شریف مکیال المکارم به مناسبت بحث درباره «ولایت» امام زمان علیه السلام که مؤلف، آن را «سلطنت» و «استیلا» معنا کرده است، می فرماید:

وَمُقْتَضَى إِذْعَانِكَ بِأَنَّهُ أَوْلَى بِكَ مِنْ نَفْسِكَ فِي جَمِيعِ مَا يَتَعَلَّقُ بِكَ أَنْ تَجْعَلَهُ أَوْلَى مِنْكَ فِي جَمِيعِ مَا تُجِبُّ لِنَفْسِكَ وَتَجْعَلَ السَّعَى فِي حَاجَتِهِ مُقَدِّمًا عَلَى حَاجَتِكَ. (۱)

لازمه اقرار تو به اینکه امام علیه السلام در همه امور مربوط به تو از خودت نسبت به خودت اولویت دارد، این است که ایشان را در همه آنچه برای خودت دوست می داری، بر خود اولی و سزاوارتر قرار دهی و کوشش برای تحقق خواسته ایشان را بر [تکاپو برای] خواسته خود، مقدم بداری.

سپس برای تأیید این معنا به عبارتی از زیارت جامعه کبیره استناد کرده اند که می فرماید:

ص: ۱۹۲

وَمُقَدَّمُكُمْ أَمَامَ طَلِبَتِي وَحَوَائِجِي وَإِرَادَتِي فِي كُلِّ أَحْوَالِي وَأُمُورِي. (۱)

خلاصه، لازمه قبول ولایت امام علیه السلام این است که در همه حالات و امور شخصی، خواست و میل ایشان بر خواست و میل فرد، مقدم باشد و مؤمن، امامش را نسبت به همه امورش بیش از خود، صاحب حق بداند.

بدین ترتیب، بنده نمی تواند در تمام طول شبانه روز فقط در پی انجام کار خود باشد، بلکه باید ببیند مولایش به او چه امر می کند و به دنبال این، پیگیر انجام اوامر مولایش شود.

برای روشن شدن این مطلب، می توان مثال شخصی را مطرح کرد که کارمند اداره ای شده و در ازای دریافت حقوقی، ساعاتی را به کار متعهد گذشته؛ این کارمند نمی تواند هر کاری خودش می خواهد انجام دهد، بلکه توان و وقت او متعلق به صاحب کارش می باشد.

وظایفی که شرع مقدس، در مورد همسر و فرزند و همسایگان و نیازمندان و ... بر انسان معین فرموده، همگی خواست مولای غایب - حضرت بقیه الله ارواحنا فداه - است و مؤمن، هر قدر در اعتقاد به مولویت ایشان عمیق تر و محکم تر باشد، به این تکالیف شرعی مقتیدتر خواهد بود. نکته مهم این است که مؤمن، با چه اعتقادی به انجام وظایف شرعی خویش می پردازد. نیت شخص، تعیین کننده ارزش عمل اوست و اینگونه، آشکار است کسی که به نیت غلامی امام عصر، به تکالیف شرعی اقدام می کند، چه مقام والایی دارد.

مؤمنان در زمان غیبت، اگر بخواهند پایبند به بیعتی باشند که

ص: ۱۹۳

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از ایشان خواسته اند، باید نسبت به امام زمان علیه السلام اینگونه باشند و ایشان را ولی الله در زمین بدانند. پس همه مردم اعم از زن و مرد، شاغل و غیر شاغل، باسواد و بی سواد، ثروتمند و فقیر ... باید همه امورشان در جهت کسب رضای حضرت حجّه بن الحسن علیهما السلام باشد و در این طریق هیچ گونه استقلالی برای خود قائل نباشند. بنده امام عصر علیه السلام همه توانایی ها و اعضا و جوارح خود را در خدمت ایشان بکار می بندد؛ هر عملی که می خواهد انجام دهد، بررسی می کند که آیا مولای ما چنین کاری از بنده اش خواسته یا نه؟ و یا حداقل به انجام این عمل راضی است یا خیر؟ مسلماً اگر کسی خود را عبد بدانند، نمی تواند ادعا کند که مجاز است، هر طور می خواهد زندگی کند.

عبد در تمام زندگی، برای مولایش اولویت قائل است و معاش خود را در جهت رضای او سامان می بخشد. لذا مثلاً اگر می خواهد کاسبی کند و درآمدی بدست آورد، آنگونه عمل می کند که مولی می پسندد و گرنه، در آمدش حلال نخواهد بود. در یک کلام اگر امکانات و فعالیت ها و توانمندی های فرد در راستای رضای مولایش صرف نشود، دیگر نمی توان او را به معنای کامل کلمه «عبد» دانست.

کسی که به ولایت امام زمان علیه السلام اقرار دارد، در دینداری خود نیز رضای ایشان را جلب می نماید و در این امر خطیر به میل و سلیقه خود عمل نمی کند. حتی اگر احتمال دهد که ولی نعمتش از امری کراهت دارد، هرگز به آن مبادرت نمی ورزد و از نزدیک شدن به موارد مشکوک نیز خودداری می کند. اینجاست که «تقوی» و «ورع» در متن زندگی قرار می گیرد و بدینگونه فرد برای کسب خشنودی مولایش قبل

ص: ۱۹۴

از نزدیک شدن به مرز حرام قطعی، توقف می نماید. بنابراین کسی که خود را عبد امام می داند، اهل تقوا و پرهیز از مشتهات می گردد.

اگر کسی با معرفت به مقام امام علیه السلام مولویت ایشان را پذیرفته، برایش دشوار نیست که از برخی امیال خود بگذرد و مطابق پسند امامش زندگی کند. لذا هیچگاه درصدد پیدا کردن توجیهاات مختلف برای رسیدن به خواسته های نفسانی خود نمی باشد و بی جهت به هرچه خود می پسندد، رنگ و لعاب دینی نمی زند؛ بلکه خالصانه رضای مولایش را جستجو می کند.

پرسش های مفهومی از درس های ۱۴ تا ۱۶

- ۱- مراتب عبودیت در برابر مولی را تشریح کنید.
- ۲- پایداری بر وفا به عهد بندگی با امام زمان علیه السلام چگونه محقق می شود؟
- ۳- پیمان بندگی با امام عصر علیه السلام چگونه نقض می شود و راه جبران آن چیست؟
- ۴- مناقشه در مورد گناهان به چه معناست و راه رهایی از آن چیست؟
- ۵- مراحل استغفار در فرمایش امیرالمؤمنین علیه السلام را بیان کرده، توضیح دهید هر یک از این مراحل چه جایگاهی دارد؟
- ۶- اولویت مولی نسبت به بنده به چه معناست؟

فصل یازدهم: خدمتگزاری به امام عصر علیه السلام

درس هفدهم: وظیفه خدمتگزاری

آرزوی خدمت به حضرت ولی عصر علیه السلام از زبان امام صادق علیه السلام

امام صادق علیه السلام با اینکه خود، حجت برگزیده الهی و از گلهای سر سبد خلقت به شمار می روند، خدمت فرزند قیام کننده خود را آرزو کرده اند.

وقتی از ایشان پرسیدند:

«هل وُلِدَ الْقَائِمُ؟»

آیا قائم علیه السلام متولد شده اند؟

ایشان در پاسخ فرمودند:

لا، و لو أَدْرَكْتُهُ لَخَدَمْتُهُ أَيَّامَ حَيَاتِي.

خیر، و اگر او (حضرت مهدی علیه السلام) را درک می کردم، تمام عمر

ص: ۱۹۷

خود را به او خدمت می کردم. (۱)

مؤلف کتاب ارزشمند «مکیال المکارم» پس از نقل این حدیث شریف می فرماید:

ای دوستدار عاقل در این کلام بیندیش، آیا در آن مبالغه یا چیزی بر خلاف واقع می پنداری؟! هرگز چنین نیست بلکه این کلام عین حقیقت است و نکات دقیقی را روشن می کند. یکی از نکات، فضیلت و شرافت امام قائم علیه السلام است و نکته دیگر، اشاره به اینکه خدمت کردن به ایشان بالاترین عبادتها و مقرب ترین طاعتهاست. زیرا امام صادق علیه السلام که عمر شریفشان - چه شب و چه روز - را فقط در انجام انواع طاعات و عبادتها گذراندند، فرموده اند که اگر حضرت قائم علیه السلام را درک می نمودند، همه عمر خود را در خدمت به ایشان سپری می کردند.

از این کلام روشن می شود که تلاش در مسیر خدمتگزاری به حضرت قائم علیه السلام بافضیلت ترین و شریفترین عملی است که وسیله قرب انسان به درگاه الهی می شود؛ چون امام صادق علیه السلام آن را بر سایر اقسام بندگی ترجیح داده اند. (۲)

سبب لزوم خدمت به امام عصر علیه السلام

ایشان در ادامه بحث خود، در بیان فضیلت خدمتگزاری به آستان مقدس مهدوی، به توضیح اسباب و موجبات این عبادت بزرگ پرداخته اند و در این زمینه به شش علت و سبب مختلف اشاره کرده اند

۱- ۱- بحار الانوار، ج ۵۱، ص ۱۴۸.

۲- ۲- مکیال المکارم، ج ۲، ص ۲۲۱ تا ۲۲۲.

ص: ۱۹۸

که هر کدام به تنهایی می‌تواند انگیزه کافی برای سعی و تلاش در مسیر خدمتگزاری به این امام عزیز باشد. پنجمین علتی که بیان کرده‌اند، چنین است:

أَنَّ مَنَرَلْتَنَا بِالنَّسَبِ إِلَيْهِ مَنَرَلَهُ الْعَبْدُ بِالنَّسَبِ إِلَى مَوْلَاهُ فَإِنَّ النَّاسَ عِبِيدُ الْأَيْمَةِ فِي الطَّاعَةِ. (۱)

نسبت ما با ایشان نسبت عبد به مولای خود است چون مردم بندگان ائمه از جهت لزوم اطاعت هستند.

یعنی عبد بودن نسبت به امام علیه السلام مقتضی خدمتگزاری به ایشان است و هر کس در این اعتقاد راسختر و عمیق‌تر باشد، در خدمتگزاری اش سعی بیشتری مبذول می‌دارد.

تفاوت بین نصرت و خدمت

صاحب مکیال در ادامه بحث خود، نکته ظریفی را در بیان تفاوت میان «نصرت» و «خدمت» مطرح کرده‌اند. می‌گویند: خدمت از دو جهت اخص از نصرت است: اول اینکه در خدمت، مباشرت خادم (و کارگزاری مستقیم او) نسبت به آنچه انجام می‌دهد، لازم است ولی نصرت بدون مباشرت هم حاصل می‌شود. دوم اینکه خدمت از روی تواضع و تذلل نسبت به مخدوم صورت می‌گیرد، اما در نصرت چنین شرطی لازم نیست. بنابراین هر خدمتی نصرت هست، ولی هر نصرتی خدمت نیست. (۲)

۱-۱- مکیال المکارم، ج ۲، ص ۲۲۳ و ۲۲۴.

۲-۲- مکیال المکارم، ج ۲، ص ۲۲۴.

ص: ۱۹۹

توضیح فرمایش ایشان چنین است که در تحقق «خدمتگزاری» دو شرط لازم وجود دارد که هیچکدام برای صرف «یاری کردن» ضرورت ندارد. شرط اول اینکه انسان شخصاً کاری را انجام دهد، به جای اینکه به واسطه دیگری عمل کند و شرط دوم اینکه عملش همراه با اظهار فروتنی و کوچکی در مقابل کسی باشد که برایش کار می‌کند.

مثلاً کسی که به دیگری کمک مالی می‌کند، ممکن است شخصاً سراغ او برود و با اظهار کمال تواضع و کوچکی نزد او، پولی را تقدیم کند؛ در آنصورت، این کمک کردن، نوعی خدمتگزاری به او محسوب می‌شود و به این خاطر که فرد بی واسطه دست به کار شده، می‌تواند - به معنای واقعی کلمه - ادعا کند به او خدمت کرده یا در این کار خدمتگزار او بوده است. اما اگر همین پول را توسط دیگری به طرف مقابل ارسال کند و در این کار هیچگونه اظهار تواضع و کوچکی ننماید، در این صورت او را یاری کرده و کارش «نُصرت» نامیده می‌شود، اما «خدمت» محسوب نمی‌گردد.

به این جهت است که می‌گویند: هر خدمتی نصرت هست، ولی هر نصرتی خدمت نیست. در واقع خدمت نوع خاصی از نصرت است و خدمتگزاری زیر مجموعه یاری کردن به شمار می‌آید.

مباشرت در خدمت به امام زمان علیه السلام

با توجه به این نکته لطیف می‌توان گفت که هرچه انسان در انجام خدمت، مباشرت بیشتر داشته باشد یا خدمتگزاری اش با اظهار تواضع و خواری بیشتر همراه باشد، خدمتگزار بهتری برای مخدوم خویش به شمار می‌رود. بنابراین هرکس در یاری امامش بیشتر مباشرت کند و

ص: ۲۰۰

کاری را که انجام می دهد با احساس کوچکی و خواری بیشتری به محضر آن حضرت تقدیم نماید، در خدمتگزاری موفق تر خواهد بود.

لازمه مباشرت انسان این است که در مسیر انجام خدمت از بذل هر چه لازمه بهتر شدن آن است دریغ نکند. در این مسیر، وقت گذاشتن (صرف عمر)، پول خرج کردن، تحمّل رنج بدنی، فدا کردن همه دارائی ها، اهتمام و جدّیت به خرج دادن از جهت فکری و روحی، همگی مصادیق مباشرت انسان به شمار می آیند.

خدمتگزار امام عصر علیه السلام می کوشد تا در جهت خدمت به ایشان بر دیگران سبقت بگیرد و در صورتی که بتواند خودش از عهده انجام کاری - به نحو احسن - برآید، این توفیق را به هیچ وجه از دست نمی دهد. البته منظور این نیست که دیگران را از توفیق خدمتگزاری به مولایشان محروم می کند - چنین نیست؛ او حتی دیگران را به این کار تشویق هم می نماید - اما در موردی که باید خدمتی در حقّ مولا - انجام شود، تلاش می کند که در انجام آن سبقت بگیرد و به این وسیله عملاً دیگران را هم برای خدمتگزاری ترغیب نماید. راه های خدمت به امام عصر علیه السلام - به خصوص در زمان غیبت ایشان - برای همه شیعیان حضرت باز است و خدمتگزاری هیچکس راه را بر دیگری نمی بندد. آنچه مهمّ است، مباشرت به این وظیفه مقدّس و عبادت برتر می باشد.

اظهار فروتنی در خدمت به حضرت مهدی علیه السلام

مطلب دیگری که در پی توجّه به معنای دقیق «خدمتگزاری» روشن می شود، این است که هرکس در خدمت به مولایش خود را در مقابل ایشان کوچکتر و ذلیل تر ببیند و خدمتش را با اظهار فروتنی بیشتری به

ص: ۲۰۱

حضرتش تقدیم نماید، خدمتگزاری موقتر برای آن امام علیه السلام خواهد بود. احترامی که انسان برای امامش قائل است، ریشه های مختلفی دارد که به نوع و درجه معرفت او برمی گردد.

ممکن است احترام گذاشتن کسی به امام علیه السلام در حدّ احترام به یک عالم و فقیه کامل در دین باشد یا از جهت حقّ پدری امام علیه السلام بر امت، در حدّ احترام به یک پدر دلسوز (الوالد الشفیق) برای ایشان احترام قائل شود. همچنین ممکن است کسی امام زمان علیه السلام را از جهت نسبت خویشاوندی با پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و اینکه ایشان نزدیکترین نواده رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در زمان حاضر هستند، شایسته تواضع و احترام بشمارد. کمالات و حقوقی که امام عصر علیه السلام دارند، بسیار بیش از این مواردی است که به عنوان مثال بیان کردیم. هریک از این کمالات یا حقوق ایشان، احترام و ادب و تواضع خاصی را نسبت به حضرتش اقتضا می کند و هرکس به درجه و اندازه معرفتی که به عظمت این کمالات و حقوق دارد، در برابر آن حضرت احساس کوچکی و فروتنی می کند.

یکی از کمالات امام زمان علیه السلام که باعث پیدایش حقّی برای ایشان بر گردن همه مؤمنان می شود، مسلمان و مؤمن بودن آن حضرت است. از آنجا که هر مؤمنی حقوقی بر سایر اهل ایمان دارد، امام عصر علیه السلام نیز از این جهت دارای همان حقوق - به طریقی اولی و اکمل - هستند. خدمتگزاری به هر مسلمان مؤمن دارای فضیلت و ثواب زیادی است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند:

أَيُّمَا مُسْلِمٍ خَدَمَ قَوْمًا مِنَ الْمُسْلِمِينَ إِلَّا أَعْطَاهُ اللَّهُ مِثْلَ عَدَدِهِمْ خُدَامًا فِي الْجَنَّةِ. (۱)

۱-۱- اصول کافی، کتاب الایمان والکفر، باب فی خدمته، ح ۱.

ص: ۲۰۲

هر مسلمانی که به گروهی از مسلمانان خدمت بکند، (او را نشاید) جز اینکه خداوند به تعداد آن مسلمانان در بهشت، به او خدمتگزار عطا کند.

طبق این حدیث شریف اگر کسی امام زمان خود را به انگیزه خدمت به یک مؤمن مسلمان، خدمت نماید، همین پاداشی که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم وعده فرموده اند، نصیبش می گردد. البته چون ایمان آن حضرت در مقایسه با ایمان همه مؤمنان، افضل و اشرف است، خدمت به ایشان با خدمت به سایر مسلمانان قابل مقایسه نمی باشد. نکته مهم بحث در اینجاست که نیت خدمت به امام علیه السلام، با این رویکرد که ایشان پدر دلسوز امتند، با هنگامی که این رویکرد در نظر نمی آید، درجه ای کاملاً متفاوت دارد؛ چرا که تواضع شخص در این دو گونه نیت خدمتگزاری یکسان نمی باشد. قطعاً یک مؤمن، پدر دلسوز و مؤمن خود را بیشتر از یک مؤمن دیگر شایسته احترام و تواضع می داند و خدمتگزاری اش به آندو به یک صورت نیست. بنابراین اگر انسان به کمالات و حقوق امامش معرفت بیشتر پیدا کند، قطعاً تواضع و فروتنی اش در مقابل ایشان عمیق تر می شود و در نتیجه خدمتگزاری اش به آن حضرت ارزش و فضیلت بیشتری پیدا می کند.

مراتب خدمتگزاری به مولا

با این مقدمات می توان گفت که اگر کسی قلباً مولوبت امام زمان خود را پذیرفته باشد، آنگاه نوع خدمتگزاری اش به ایشان با کسی که چنین التزامی در دل ندارد، بسیار متفاوت خواهد بود.

ص: ۲۰۳

قبول مولویتی امام علیه السلام دارای سه مرتبه است (۱) که هر مرتبه آن، عبودیت خاصی را در قبال ایشان لازم می‌آورد. مرتبه اول آن شرط تحقق ایمان است. هر مؤمنی ناچار باید درجه اول عبودیت را نسبت به امامش داشته باشد. مؤمن در این رتبه برای امام علیه السلام از طرف خدا حق امر و نهی قائل است و ایشان را بر خود «مفترض الطاعة» می‌شمارد و اگر چنین معرفتی را نداشته باشد، از جرگه مؤمنان خارج خواهد شد.

اما همه مؤمنان از این جهت در یک مرتبه قرار نمی‌گیرند. برخی در مرتبه اول توقف کرده‌اند، گروهی به مرتبه دوم و کسانی هم به مرتبه سوم نائل شده‌اند. کمال معرفت امام علیه السلام به تحقق مرتبه سوم آن است که شاید بسیاری از مؤمنان از چشیدن طعم و قبول آن بی بهره باشند. لازمه این رتبه، اعتقاد به این حقیقت است که امام علیه السلام مالک واقعی و صاحب اختیار حقیقی انسان و همه دارائی‌هایش - از جهت تشریحی - می‌باشد. این اعتقاد، کمال عبودیت انسان را در برابر آن مولای واقعی لازم می‌آورد و تا آنجا ترقی می‌کند که هیچ چیز و هیچ کس را جز به خاطر مولایش و برای جلب رضایت ایشان نمی‌خواهد و نمی‌پسندد و حتی هیچ میل و اراده‌ای جز آنچه امامش اراده کرده و هیچ کراهتی جز از آنچه برای مولایش مکروه است، نخواهد داشت. چنین کسی قهراً خود را در پیشگاه مولای عالمیان، بسیار بسیار خوار و ذلیل می‌یابد و کمال تواضع را در حق آن حضرت اظهار می‌نماید. اینگونه امور قلبی - مانند تواضع - چیزهایی نیستند که به طور مصنوعی در انسان بوجود آیند. علت پیدایش آنها چیزی جز معرفت انسان نیست.

ص: ۲۰۴

پس قطعاً تواضع مؤمنان برابر امام علیه السلام - در مرتبه سوم - با تواضع کسانی که در مرتبه اول ایمان هستند، متفاوت خواهد بود و در نتیجه خدمتگزاری این دو گروه نسبت به امامشان هم متفاوت است. ممکن است هر دو به لحاظ ظاهری یک کار انجام دهند، مثلاً هر دو برای تعجیل فرج یا رفع گرفتاری های مولایشان دعا کنند، اما این دو دعا از جهت خدمتگزاری به آستان مقدس امام علیه السلام، در دو رتبه قرار می گیرند و همچنین است سایر مصادیق خدمتگزاری.

با این توضیحات روشن است که شرط خدمتگزاری به امام علیه السلام، بودن شخص در مرتبه بالای ایمان نیست و هر کس امامش را «واجب الاطاعه» بداند، می تواند با رعایت دو شرطی که در معنای «خدمت» از قول صاحب کتاب مکیال المکارم نقل کردیم، به ایشان خدمت کند. یا در صورت عدم رعایت آنها امامش را یاری نماید (نصرت)، ولی در عین حال، قرار گرفتن در مراتب بالاتر ایمان، خدمتگزاری انسان را خالصانه تر و باارزش تر می سازد.

اکنون می توانیم تأثیر پذیرش این پیمان الهی را در نوع و عمق خدمتگزاری به امام عصر علیه السلام به خوبی تصدیق کنیم. ما همگی به توصیه نایب اول امام عصر علیه السلام در زمان غیبت ایشان خداوند را با این دعا می خوانیم:

أَقِمْنَا بِخِدْمَتِهِ (۱)

ما را برای خدمتگزاری به امام زمان علیه السلام به پا دار.

اما ادعای هر کس به اندازه معرفتی که نسبت به امامش دارد، با دعای

ص: ۲۰۵

دیگری متفاوت است و طبیعتاً اجابت این دعاها نیز تفاوت دارد. به همین جهت می توان گفت که وقتی امام صادق علیه السلام از خدمت به امام عصر علیه السلام سخن می گویند، قطعاً سطح و رتبه این خدمتگزاری، برای ما قابل درک نیست؛ چون معرفت امام ششم علیه السلام نسبت به حضرت مهدی علیه السلام با معرفت دیگران قابل مقایسه نمی باشد.

امّا صرفنظر از این درجه غیر قابل درک از خدمت به امام علیه السلام که خاصّ خود امامان است، در میان شیعیان هم اختلاف زیادی از این جهت وجود دارد. برخی با اینکه واقعاً مؤمن هستند و امام علیه السلام را به امامت قبول دارند، امّا درجه عالی و مرتبه بالای مولویت امام علیه السلام را نمی پذیرند. این عدم پذیرش به جهت عدم معرفت به کمالات امام علیه السلام است و کسی که آن سطح بالای معرفت را ندارد - چه جاهل قاصر باشد، چه مقصّر - تحمّل قبول آن درجه از مولویت امام علیه السلام را هم دارا نیست. طبعاً عبودیت نسبت به امام علیه السلام نیز برایش فقط در همان مرتبه اول قابل هضم و پذیرفتنی است. از چنین فردی نمی توان انتظار داشت که همچون مؤمنان درجه بالاتر، خود را عبد خالص امام علیه السلام بداند و همه هستی خود را فدای ایشان کند. خدمتگزاری او هم محدود به همان درجه از معرفتش نسبت به مولویت امام علیه السلام خواهد بود.

درس هجدهم: چگونه خدمت مقبول به مولا

اشاره

در درس های گذشته با کیفیت وفا به پیمان بندگی نسبت به مولای خود آشنا شدیم و دانستیم که از بهترین راه های اظهار عبودیت به ایشان، خدمتگزاری به آستان مقدس آن بزرگوار است. همچنین معنای خدمت به ایشان و تفاوت آن با نصرت آن حضرت بیان گردید. اکنون به بیان چگونگی خدمتگزاری صحیح به آستان مقدس مهدوی، در زمان غیبت ایشان می پردازیم؛ با این امید که این توفیق به همه دوستان آن عزیز ارزانی شود.

مصادیق خدمتگزاری به امام غایب علیه السلام

مرحوم صاحب مکمال، در بحث از خدمتگزاری به امام عصر علیه السلام می فرماید:
خدمت به مولای ما، صاحب الزمان علیه السلام، با مباشرت به انجام هر کاری حاصل می شود که مطابق امر ایشان است یا به نوعی

ص: ۲۰۷

بزرگداشت و تجلیل از حضرتش به شمار می آید یا هر عملی که مصداق یاری و احسان به ایشان باشد. هر چند که امری در خصوص انجام آن وارد نشده باشد. گاهی همه این عناوین در برخی از اعمال نیک جمع می شود نظیر دعا بر تعجیل فرج حضرت و برپا کردن مجالسی که یاد ایشان در آنها زنده می شود و تألیف کتابهای مربوط به امام علیه السلام و همچنین انتشار و تعلیم و تعلم آنها و درود و سلام دادن به حضرت و نیکی کردن به شیعیان و دوستان امام علیه السلام، به شرطی که این کار به قصد خدمت به ایشان انجام شود. (۱)

ایشان برای تأیید مورد آخر از مصادیق خدمتگزاری به حضرت، دو حدیث به عنوان شاهد ذکر کرده اند. قسمتی از حدیث اول مورد استناد ایشان که از دو امام - حضرت موسی بن جعفر و حضرت رضا علیهما السلام - نقل شده، چنین است:

مَنْ لَمْ يَقْدِرْ عَلَى صَلَاتِنَا فَلْيَصِلْ صَالِحِي مَوَالِينَا يُكْتَبَ لَهُ ثَوَابٌ صَلَاتِنَا. (۲)

هر کس نمی تواند با ما صله (ارتباط و رسیدگی) داشته باشد، پس با نیکان از اهل ولایت ما صله نماید تا پاداش صله ما برای او نوشته شود.

حدیث دوم از ابوهارون است که می گوید: امام صادق علیه السلام در حضور من به چند نفر که نزد ایشان بودند، فرمودند:

۱-۱- مکیال المکارم، ج ۲، ص ۲۲۴.

۲-۲- کامل الزیارات، باب ۱۰۵، ح ۲۱.

ص: ۲۰۸

مَالِكُمْ تَسْتَخْفُونَ بِنَا؟

چرا شما ما را خوار می‌شمردید؟!

در این وقت یکی از حصار که اهل خراسان بود، برخاست و گفت: به خدا پناه می‌برم از اینکه شما را خوار بشمارم یا به چیزی از دستورات شما بی‌اعتنایی کنم! حضرت فرمودند:

بَلَىٰ إِنَّكَ أَحَدٌ مِّنْ اسْتَخَفِّ بِي!

آری تو یکی از کسانی هستی که مرا خوار شمرده‌اند!

عرض کرد: به خدا پناه می‌برم از اینکه شما را خوار شمرده باشم. حضرت به او فرمودند:

وَيَحِيكَ أَوْلَم تَسْمَعُ فُلَانًا وَنَحْنُ بِقُرْبِ الْحُجَفَةِ وَهُوَ يَقُولُ لِمَكَ: إِحْمِلْنِي قَدْرَ مَيْلٍ فَقَدْ وَاللَّهِ أَعْيَيْتُ! وَاللَّهُ مَا رَفَعَتْ بِهِ رَأْسًا وَلَقَدْ اسْتَخَفَّتْ بِهِ وَمِنْ اسْتَخَفَّ بِمُؤْمِنٍ فَبِنَا اسْتَخَفَّ وَضَيَّعَ حَرَمَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ. (۱)

وای بر تو، آیا در زمانی که نزدیک جُحفه بودیم، نشنیدی که فلان شخص به تو می‌گفت: «به اندازه یک میل (۲) راه مرا سوار کن بخدا قسم خسته و ناتوان شده‌ام؟» به خدا قسم سرت را هم بلند نکردی (به روی خودت نیاوردی) و (با این کار) او را خوار و سبک شمردی و هر کس مؤمنی را خوار شمارد، ما را خوار شمرده و حرمت خدای عزوجل را پایمال نموده است.

۱-۱- مکیال المکارم، ج ۲، ص ۲۲۵ به نقل از روضه کافی، ص ۱۰۲، ح ۷۳.

۲-۲- هر میل در خشکی به اندازه ۴۰۰۰ ذراع است که معادل ۱۶۰۹ متر می‌شود فرهنگ نوین، ص ۶۸۱.

گستره خدمت به حضرت ولی عصر علیه السلام

با این ترتیب حوزه خدمتگزاری به امام عصر علیه السلام بسیار گسترده می شود. اگر انسان از جهت معرفت و نیت بتواند خود را به سطحی شایسته ترقی دهد، آنگاه زمینه خدمت به مولای خود را در موارد متعددی پیدا خواهد کرد. انواع مساعدت ها و کارگشایی هایی که انسان می تواند در حق افراد مؤمن، انجام دهد، در صورت وجود معرفت و نیت صحیح، همگی مصادیق خدمت به مولای غایب علیه السلام محسوب می شود و انجام آنها نوعی اظهار عبودیت و بندگی به پیشگاه امام عصر علیه السلام خواهد بود. همه شیعیان - اعم از افراد صالح و متقی یا غیر متقی - موالی آن حضرت هستند و انسان می تواند با احسان و محبت کردن و رسیدگی به آنها حقیقتاً وظیفه بندگی نسبت به مولایش را جامه عمل بپوشاند. البته هر چه فرد متقی تر و مؤمن تر باشد، قطعاً بر آوردن نیازهایش سزاوارتر از دیگران و نیکی به او خدمت بزرگتری به امام علیه السلام خواهد بود. معرفت به این حقیقت، یک شرط لازم برای چنین خدمتگزاری به امام علیه السلام است و شرط دیگر این است که انسان با همین نیت، کاری را برای مؤمنی انجام دهد و قصد دیگری، نیتش را تحت الشعاع قرار ندهد. بنابراین به نیت سود مادی یا با انگیزه چشم هم چشمی و امثال این انگیزه های دنیوی، نمی توان انجام عملی را مصداق خدمتگزاری به امام عصر علیه السلام دانست. کسی که نیت صحیحی برای این کار دارد، هدفش رسیدن به منابع دنیوی آن نیست و اگر نفعی هم برایش داشته باشد، در نیت او تأثیر ندارد. پس اگر انگیزه کسی از انجام بعضی خدمات در حق مؤمنان، کسب عزت و احترام باشد یا برای اینکه نزد مردم به عنوان غلام و خدمتگزار اهل بیت علیهم السلام شناخته شود،

ص: ۲۱۰

دست به خیراتی بزنند، نمی توان کارهایش را خدمت به امام زمان علیه السلام تلقی کرد؛ هر چند نزد دیگران به این عنوان شناخته شود. همچنین است کسی که کتابی در معرفی امام زمانش تألیف یا ترجمه می کند یا آنرا نشر می دهد یا مجلسی برای احیاء یاد و نام ایشان برپا می کند، یا در آن مجلس به سخنرانی یا مدّاحی می پردازد و یا تدارکات مادی آن را به عهده می گیرد؛ در همه اینها اگر فرد، انگیزه و نیت خالص برای خدمتگزاری به امام زمانش نداشته باشد، هیچیک از اعمالش خدمت به حضرت به شمار نمی آید؛ هر چند که دیگران او را نوکر یا کنیز امام علیه السلام بخوانند و به احوالش غبطه بخورند. نکته مهمی که مرحوم صاحب مکیال تذکر فرمودند، همین بود که: شرط خدمت بودن اینگونه کارها آن است که به قصد و انگیزه خدمت به امام عصر علیه السلام انجام پذیرند و هواهای نفسانی، نیت شخص را آلوده و ناخالص نکند.

شرط دیگر هم این است که آن کار، عملی مخالف شرع مطهر نباشد. بنابراین اگر احیاء یاد امام زمان علیه السلام در مجلسی همراه با نواختن موسیقی یا خوانندگی به صورت لهوی و مطرب باشد، قطعاً خدمت به ایشان محسوب نمی گردد. با این تفصیل، ظاهر جدّاب و با حال اعمال، نمی تواند نشان آن باشد که آیا این عمل خاص، مصداق خدمت به امام علیه السلام هست یا نه؛ و باید حتماً به معرفت و نیت و موافقت یا مخالفت کاری با شرع، آگاه بود، تا خدمت بودن یا نبودن آن را بتوان محک زد.

حال اگر انسان با چنین نیتی، بتواند به اهل ایمان و در واقع به مولایش خدمت کند، آنگاه می تواند سراسر زندگی خود را زیر چتر این خدمتگزاری قرار دهد. انسان مؤمن به فرزند و همسر خود نیز می تواند

ص: ۲۱۱

با همین نیت، خدمت بکند؛ چون آنها نیز اهل ایمان و جزء موالی امام عصر علیه السلام به شمار می آیند. همچنین انسان می تواند به خویشان و بستگان خود نیز با همین نیت، رسیدگی نماید. آنها هم علاوه بر اینکه جزء مؤمنان هستند، مورد سفارش اکید - از جهت صله ارحام - قرار گرفته اند. بنابراین انسان آگاه با نیت صحیح و عمل شایسته خود می تواند انجام وظایف شرعی خویش نسبت به اطرافیان را خدمتگزاری به مولایش قرار دهد.

امّا باید توجه داشت که اختلاف در سلیقه و برداشت در مسائل دینی و وجود مشربها و افکار متعارض، اگر همگی در اعتقاد به ولایت ائمه علیهم السلام مشترک باشند، دلیل موجهی برای خارج دانستن کسی از زمره اهل ایمان نیست. همچنین، گناهکار بودن انسان، علت بی ایمانی او نمی شود. بنابراین وجود هیچکدام از این شرایط بهانه ای برای اینکه انسان نتواند به اهل ولایت خدمت بکند، نیست.

در مورد ارحام و خویشاوندان هم به طریق اولی چنین است؛ علاوه بر اینکه اگر به فرض، برخی از آن ها جزء مؤمنان هم نباشند - مثلاً کافر باشند - وظیفه صله رحم نسبت به ایشان ساقط نمی شود. همچنین است حسن خلق و معاشرت نیکو با همه مردم اعم از مؤمن و کافر.

اهمیت صداقت و ادای امانت در خدمت به امام عصر علیه السلام

یک دین شناس آگاه، به خوبی متوجه است که بهترین راه برای جلب محبت و معرفت عموم انسانها به سوی ائمه علیهم السلام و ترغیب و تشویق آنها به ایمان، همانا رعایت صداقت و امانتداری و حسن معاشرت با آنان است.

ص: ۲۱۲

همه مردم بیش از آنکه به سخنان و ادعاهای انسان توجه کنند، اعمال نیک یا بد او را ملاک حقیقت یا بطلان عقیده اش می دانند. اگر اعتقادات شخص بسیار صحیح و مطابق قرآن و سنت باشد و خود را همه جا شیعه خالص ائمه علیهم السلام معرفی کند، آنچه ملاک قضاوت عمومی در حق او خواهد بود، بیش از هر چیز، رفتار او با دیگران است؛ به خصوص نحوه برخوردش با غیر هم کیشان خود. با این حساب، حسن سلوک یک فرد با ایمان با عموم مردم - چه مؤمن و چه غیر مؤمن - از مصادیق مهم خدمتگزاری به پیشگاه مقدس امام زمان علیه السلام می باشد. بر عکس، بی توجهی به این امر یا خدای ناکرده سبک شمردن آن، نوعی خیانت به ساحت قدس مهدوی و در بعضی موارد، گناه قطعی و مسلم است. به این فرمایش امام صادق علیه السلام با دقت توجه کنیم:

لَا تَنْظُرُوا إِلَى طُولِ رُكُوعِ الرَّجُلِ وَ سَيْجُودِهِ فَإِنَّ ذَلِكَ شَيْءٌ اِعْتَادَهُ فَلَوْ تَرَكَهُ اسْتَوْحَشَ لِتَدْلِكَ وَ لَكِنْ اِنْظُرُوا إِلَى صِدْقِ حَدِيثِهِ وَ اَدَاءِ اَمَانَتِهِ. (۱)

به رکوع و سجود طولانی شخص (در مقام قضاوت درباره او) نگاه نکنید، زیرا این چیزی است که عادت او شده و اگر آنرا ترک نماید، به وحشت می افتد، ولی به راستی گفتار و امانتداری او بنگرید.

حدیث دیگر در همین زمینه از همان امام بزرگوار وارد شده است:

لَا تَعْتَزُّوا بِصَلَاتِهِمْ وَ لَا بِصِيَامِهِمْ فَإِنَّ الرَّجُلَ رُبَّمَا لَهَجَ بِالصَّلَاةِ

ص: ۲۱۳

وَ الصَّوْمِ حَتَّى لَوْ تَرَكَهُ اسْتَوْحَشَ وَ لَكِنْ اخْتَبَرُوهُمْ عِنْدَ صِدْقِ الْحَدِيثِ وَ آدَاءِ الْأَمَانَةِ. (۱)

فرب نماز و روزه مردم را نخورید، زیرا چه بسا کسی شیفته نماز و روزه می شود، تا آن حد که اگر یکی از آنها را ترک کند، به وحشت و هراس می افتد. ولی آنها را در هنگام راستگویی و ادای امانت امتحان کنید.

نماز و روزه در صدر عبادات و واجبات فرعی قرار دارند و چنان مهم هستند که ضروری دین به شمار می آیند و اگر کسی وجوب آنها را انکار کند، ضروری دین را منکر شده است.

با همه اینها به صراحت فرموده اند که هیچکدام از اینها ملاک ایمان کامل انسان نیست. حتی اگر سجده و رکوع شخص، طولانی باشد، باز هم این معیار ایمان او نمی شود. البته اینها اگر بدون ریا و از روی اخلاص و به نحو صحیح ادا شوند، فضیلت محسوب می گردند، ولی هیچکدام محک سنجش ایمان فرد نیستند. وقتی نماز و روزه ملاک نباشند، سایر عبادت‌های جوارحی نظیر حج و عمره و انفاق‌های مالی و ... نیز به خودی خود چنین اند. آنچه وسیله امتحان انسان است، هیچ یک از اینها نیست؛ در عین آنکه همه اینها خوبند و باید نسبت به انجامشان اهمیت داده شود. معیار شناخت ایمان کامل انسان، راستی گفتار و امانتداری او می باشد. (۲) پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم هم در سفارشی به

۱-۱- اصول کافی، کتاب الایمان و الکفر، باب الصّدق و اداء الامانة، ح ۱.

۲-۲- این دو ویژگی بسیار عامّ و فراگیر هستند، به خصوص «امانتداری» شامل هر نوع مسؤولیتی که انسان در برابر دیگران بر عهده دارد، هرکس متناسب با شغل و زندگی اش تعهداتی دارد که حسن انجام آنها مصداق ادای امانت می باشد و کوتاهی در کمّ و کیف آنها به نوعی خیانت در امانت محسوب می گردد.

ص: ۲۱۴

ابوذر رحمه الله فرمودند:

إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لَا يَنْظُرُ إِلَى صُورِكُمْ وَلَا إِلَى أَمْوَالِكُمْ وَأَقْوَالِكُمْ وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ. (۱)

خدای متعال نه به ظاهر شما توجه می کند و نه به دارایی ها و سخنانتان بلکه به دلها و اعمال شما توجه می فرماید.

بنابراین برای خداوند هم ادعاها و ظواهر اشخاص مهم نیست، بلکه اعتقادات و انگیزه های قلبی و اعمال و رفتار افراد ملاک است. بر این اساس، جایی که پیشوایان ما با چنین لحنی بر اهمیت این امور تأکید می کنند، باید به مردم حق بدهیم که ملاک قضاوتشان در مورد خوبی یا بدی شیعیان، خوبی یا بدی رفتار و سلوک آنها با دیگران باشد. نمی توان از عموم انسانها انتظار داشت که وجود یا عدم اعتقادات حقه تشیع را در افراد بررسی کنند و آنگاه درباره خوبی یا بدی آنها به قضاوت بنشینند. این انتظار بی جاست؛ چون عموم مردم صلاحیت لازم برای اعمال چنین بررسی و دقتی را ندارند و اگر کسانی هم چنین صلاحیتی داشته باشند، نحوه رفتار انسان، چنان تأثیر عمیقی روی آنها می گذارد که به ایشان اجازه تأمل کردن و بررسی بیشتر را نمی دهد. لذا همگان به قضاوت می نشینند که: اگر واقعاً این فرد، مؤمن است، چرا دروغ می گوید؟ چرا در معاملات خیانت می کند؟ چرا اطمینانی به سخن و قول او نیست؟ و ... این روالی است که همه جا و در مورد همه کس جریان دارد.

تعهد آور بودن انتساب به ائمه عليهم السلام

علاوه بر این، انتظار عمومی از کسانی که انتساب بیشتری به ائمه عليهم السلام دارند، بالاتر از دیگران است. اگر کسی به عنوان خدمتگزار امام زمان علیه السلام شناخته شود، انتسابش به ائمه عليهم السلام بیش از شیعیان عادی و مؤمنان معمولی است؛ اعم از اینکه سخنران و اهل منبر یا دارای تألیفهایی درباره آن حضرات باشد، مدّاح و بانی مجالس ایشان گردد، یا او را به دعا و توسّل بر در خانه معصومین بشناسند. کارهایی شبیه اینها طبیعتاً مایه انتساب افزونتر انسان به ائمه عليهم السلام است و این انتساب بیشتر، وظایف سنگین تری بر دوش انسان می گذارد؛ به طوری که میل و سلیقه شخصی اش تأثیری در اهمّیت آنها ندارد. او همانطور که قلباً و لساناً و عملاً به خدمتگزاری اهل بیت عليهم السلام افتخار می کند، باید بپذیرد که خود را در جایگاهی خطیر و حسّاس قرار داده و به همین جهت باید بیش از دیگر مؤمنان رعایت حسن سلوک با مردم را بکند. چنین کسی باید باور کند که اهمال نسبت به رعایت کامل این امر ضررهای جبران ناپذیری به دین و ایمان مردم و حیثیت و آبروی امامان عليهم السلام نزد آنها می زند؛ ضررهایی که بسیار عمیق تر است از آثار مخرب رفتار کسانی که چنین انتسابی به اهل بیت عليهم السلام ندارند. امام صادق علیه السلام به یکی از منسوبان خود به نام «شقرانی» چنین فرمودند:

يَا شَقْرَانِي إِنَّ الْحَسَنَ مِنْ كُلِّ أَحَدٍ حَسَنٌ وَإِنَّهُ مِنْكَ أَحْسَنُ لِمَكَانِكَ مِنَّا وَإِنَّ الْقَبِيحَ مِنْ كُلِّ أَحَدٍ قَبِيحٌ وَإِنَّهُ مِنْكَ أَقْبَحُ. (۱)

ص: ۲۱۶

ای شقرانی، خوبی از هرکس نیکوست ولی از تو نیکوتر است به خاطر انتساب تو به ما و بدی نیز از هرکس بد است و از تو بدتر (به همان دلیل).

این یک قاعده کلی است که امام صادق علیه السلام بر اعتبارش صحه گذاشته اند. خوب است بدانیم که انتساب شقرانی به امام علیه السلام در چه حد بوده، نسبت او با امام علیه السلام در این خلاصه می شده که او از فرزندان یکی از آزادشده های پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بوده است. (۱)

همین اندازه انتساب، کافی بوده که حضرت، با او چنان سحنی بگویند. وقتی از مثل شقرانی چنین انتظاری دارند، از کسانی که انتسابشان به ائمه عليهم السلام بسیار بیش از این مقدار است، چه توقعی می رود؟!

شکر نعمت انتساب به ائمه عليهم السلام

اگر کسی توفیق انتساب به ائمه عليهم السلام را پیدا کرد، باید از این بابت، شکر گزار خدای مٔان و امام زمانش باشد و به شکرانه این نعمت بزرگ، رفتارش را با همه مردم - اعم از خوب یا بد - نیک و شایسته قرار دهد و بداند که بد بودن اعمال بعضی افراد، ملاک جواز بد رفتاری با ایشان نیست. امام صادق علیه السلام چنین فرموده اند:

إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ لَمْ يَبْعَثْ نَبِيًّا إِلَّا بِصِدْقِ الْحَدِيثِ وَ آدَاءِ الْأَمَانَةِ إِلَى الْبَرِّ وَ الْفَاجِرِ. (۲)

۱- ۱- منتهی الآمال، ج ۲، ص ۱۴۲.

۲- ۲- اصول کافی، کتاب الایمان و الکفر، باب الصدق و اداء الامانه، ح ۱.

ص: ۲۱۷

همانا خدای عزوجل هیچ پیامبری را نفرستاد جز به راستگویی و امانتداری نسبت به نیکوکار و بدکار. ظاهراً مراد حضرت این است که این امر، در شریعت همه پیامبران الهی، به عنوان یک وظیفه عمومی وجود داشته است؛ چنانکه مرحوم علامه مجلسی فرموده اند: تعبیر «فاجر» در این حدیث شریف، شامل کافر هم می شود و به همین دلیل، خیانت در ودایع و امانت های کفار نیز روا نیست. (۱)

جایی که خیانت در اموال کفار و فجار جایز نباشد، چگونه می توان پذیرفت که یک فرد منسوب به امام زمان علیه السلام در نحوه سلوک خود با مؤمنان - به خصوص در معاملات - رعایت صداقت و امانت را نکند، اما همچنان خود را خدمتگزار و مولایش بدانند؟!!

نتیجه بسیار مهمی که از این بحث بدست می آید، این است که شیفتگان خدمتگزاری به امام عصر علیه السلام لازم نیست، راه دوری بروند و طریق خدمتگزاری را از این طرف و آن طرف جستجو نمایند. هر مؤمنی می تواند از راه های متعددی به انجام این عبادت مهم، موفق شود. کافی است در زندگی خود، نوع رفتارش را با دیگران با صداقت و امانتداری کامل همراه کند و وظایف شرعی خود را نسبت به دوست و همسایه و پدر و مادر و همسر و فرزند و خویشان و ... به نیت خدمت به امامش انجام دهد. این نیت، یک امر ساختگی و عبث نیست، بلکه اگر شخص مؤمن، معرفت و تفقه کافی در دین خود داشته باشد، می تواند کوچکترین کارهایش را حقیقتاً در قالب خدمتگزاری به امامش انجام دهد که نمونه آنرا در فرمایش امام صادق علیه السلام به ابوهارون نقل کردیم.

درس نوزدهم: دعوت مردم به سوی امام علیه السلام**راه های مختلف دعوت به امام زمان علیه السلام**

چنانکه در درس پیشین آمد، رفتار نیکو داشتن با مردم و به خصوص اطرافیان، یکی از بهترین راه های دعوت مردم به سوی امام زمان علیه السلام به شمار می آید و این خود از بزرگترین عبادتها و برترین خدمتها و طاعت های الهی است. مؤلف کتاب «مکیال المکارم» در بیان وظایف بندگان نسبت به امامشان بر این تأکید بسیار نموده اند. ایشان وظیفه چهل و هشتم را «دعوت مردم به سوی امام» دانسته و آن را «اعظم طاعات» و «اوجب عبادات» خوانده اند.^(۱)

سپس تحقق این مهم را از چهار طریق، ممکن دانسته اند که یکی از آنها «دعوت از طریق حکمت عملی» است.^(۲) آنچه در اهتمام به حسن

۱-۱- مکیال المکارم، ج ۲، ص ۲۷۴.

۲-۲- مکیال المکارم، ج ۲، ص ۲۸۱.

ص: ۲۱۹

رفتار با دیگران بیان شد، همگی از مصادیق این دعوت به شمار می آیند. راه دیگر را «دعوت از طریق حکمت علمی» دانسته اند که طی کردن آن فقط برای عالمان به این راه میسر و امکان پذیر است. برای کسانی که از لحاظ علمی، تسلط کافی بر مبانی امامت و ولایت دارند و راههای تعلیم آن را هم به خوبی می شناسند، عمل به این وظیفه، بسیار مغتنم است؛ چون این کار از بهترین انواع خدمتگزاری به امام عصر علیه السلام به شمار می آید. در این زمینه، سخنان گهرباری از همه چهارده معصوم نقل شده است که بیان همه آنها در این مجال نمی گنجد. ما برای رعایت اختصار، فقط به دو نمونه از این فرمایش ها اشاره می کنیم:

فضیلت رسیدگی علمی به ایتام آل محمد صلی الله علیه و آله و سلم

نمونه اول به نقل از حضرت فاطمه زهرا، صدیقه کبری علیهما السلام است:

روزی خانمی خدمت حضرت صدیقه طاهره علیهما السلام عرض کرد: من مادر ناتوانی دارم که در امر نماز، برایش مشکلی پیدا شده است، مرا خدمت شما فرستاد تا از حضورتان بپرسم. حضرت فاطمه علیهما السلام جواب سؤال را دادند و آنگاه سؤال دیگری پرسید، حضرت پاسخ آن را هم فرمودند، سپس سؤال سوم... تا سؤال دهم را مطرح کرد که حضرت پاسخ همه را عنایت فرمودند. او از زیادی سؤالهای خجالت کشید و گفت: «ای دختر رسول خدا! شما را (بیش از این) زحمت نمی دهم.» حضرت فرمودند: «هر سؤالی داری، بیاور و بپرس، اگر روزی کسی را برای بردن بار سنگینی به پشت بام اجیر کنند و به ازای آن صد هزار دینار به او اجرت بدهند، آیا بردن آن بار برایش سنگین خواهد بود؟» زن گفت: «خیر» حضرت فرمودند: «من به ازای هر سؤالی که به تو

ص: ۲۲۰

پاسخ دادم، بیش از آنکه زمین تا عرش از مروارید پُر شود، اجرت گرفتم، پس به طریق اولی بر من سنگین نخواهد بود.» از پدرم صلی الله علیه و آله و سلّم شنیدم که فرمودند:

إِنَّ عُلَمَاءَ شِيعَتِنَا يُحْشِرُونَ فَيُخَلِّعُ عَلَيْهِمْ مِنْ خِلْعِ الْكِرَامَاتِ عَلَى قَدَرِ كَثْرَةِ عُلُومِهِمْ وَجِدِّهِمْ فِي إِرْشَادِ عِبَادِ اللَّهِ حَتَّى يُخَلِّعَ عَلَى الْوَاحِدِ مِنْهُمْ أَلْفَ أَلْفِ خِلْعَةٍ مِنْ نُورٍ ثُمَّ يُنَادِي مُنَادِي رَبِّنَا عَزَّوَجَلَّ:

أَيُّهَا الْكَافِلُونَ لِأَيْتَامِ آلِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ النَّاعِشُونَ لَهُمْ عِنْدَ انْقِطَاعِهِمْ عَنْ آبَاءِهِمْ هُمُ الَّذِينَ هُمْ أَيْمَتُهُمْ! هُوَ لَا تَلَامِدُتْكُمْ وَالْأَيْتَامُ الَّذِينَ كَفَلْتُمُوهُمْ فَاخْعَلُوا عَلَيْهِمْ [كَمَا خَلَعْتُمُوهُمْ] خِلْعَ الْعُلُومِ فِي الدُّنْيَا فَيَخْلَعُونَ عَلَى كُلِّ وَاحِدٍ مِنْ أَوْلِيكُمُ الْإَيْتَامِ عَلَى قَدَرِ مَا أَخَذُوا عَنْهُمْ مِنَ الْعُلُومِ....

همانا شیعیان دانشور ما (در قیامت) محشور می شوند، پس به اندازه زیادی دانش آنها و جدّیتشان در مورد هدایت بندگان خدا لباس های عزّت و شرافت به ایشان بخشیده می شود، تا آنجا که تنها یکی از آنها هزار هزار جامه نور دریافت می کند. سپس ندا دهنده ای از جانب پروردگار ما - عزّوجل - ندا می دهد: «ای کسانی که یتیمان آل محمد صلی الله علیه و آله و سلّم را سرپرستی و رسیدگی کرده - در وقتی که آنها از پدران خود یعنی امامانشان جدا شده بودند - به آنان روح و جان تازه دادید! اینها دانش آموختگان شما و همان یتیمانی هستند که ایشان را سرپرستی و رسیدگی کردید و به آنان روح و نشاط معنوی بخشیدید، اکنون به ایشان لباس بدهید

ص: ۲۲۱

همانطور که در دنیا لباس های دانش را به ایشان بخشیدید!» آنها نیز به هر یک از آن یتیم ها به اندازه دانشهایی که از ایشان فراگرفته اند، لباس می بخشند... .

در پایان حدیث، حضرت زهرا علیهما السلام به آن زن می فرمایند:

ای کنیز خدا! همانا یک رشته از آن لباس ها هزار هزار مرتبه از آنچه خورشید بر آن تاییده ارزشمندتر و با فضیلت تر است... (۱). این حدیث مربوط به فضیلت عالمان شیعه، در زمانی است که مردم از امامان خود منقطع شده اند. روشن ترین مصداق آن زمان، عصر غیبت امام عصر علیه السلام است که مؤمنان از امامشان دور افتاده و در حقیقت یتیم شده اند؛ زیرا که امام علیه السلام پدر امت هستند و جدایی از ایشان، به معنای یتیم شدن حقیقی شیعیان است. در چنین شرایطی عالمانی که در امر هدایت مردم، جدیت دارند و یتیمان آل محمد صلی الله علیه و آله و سلم را سرپرستی می کنند، فضیلت خاصی دارند.

آنها با ارشادات و دستگیری های خود، جان تازه در تن دور افتادگان از امامشان می دمند و بسیاری از آن یتیمان را که معرفت کاملی در دین خود ندارند و به همین دلیل سرگردان و حیران به بیراه ها در می غلتند، به سوی پناه واقعی و مامن حقیقی خود - امام زمان علیه السلام - هدایت می کنند و به این وسیله، فرزند مهجور و فاصله گزیده از امام غریب را دوباره به آغوش گرم پدر خود باز می گردانند.

اینگونه دانشوران، در آخرت نیز - همچون دنیا - دانش آموختگان خود را دستگیری می کنند و از نعمت های الهی سیرابشان می سازند.

ارزش دستگیری علمی از ایام امام عصر علیه السلام در زمان غیبت

نمونه دیگر در همین زمینه منقول از حضرت سیدالشهداء حسین بن علی علیهما السلام است که می فرمایند:

مَنْ كَفَلَ لَنَا يَتِيمًا قَطَعْتُهُ عَنَّا مَحْتَنًا بِاسْتِئْزَانِنَا فَوَاسِئًا مِنْ عُلُومِنَا الَّتِي سَقَطَتْ إِلَيْهِ حَتَّى أَرشَدَهُ وَهَدَاهُ قَالَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ لَهُ: يَا أَيُّهَا الْعَبْدُ الْكَرِيمُ الْمُوَاسِي، إِنِّي أُولَى بِالْكَرَمِ اجْعَلُوا لَهُ يَا مَلَائِكَتِي فِي الْجَنَانِ بَعْدَ كُلِّ حَرْفٍ عَلَّمَهُ أَلْفَ أَلْفِ قَصْرٍ وَضُمُوا إِلَيْهَا مَا يَلِيقُ بِهَا مِنْ سَائِرِ النِّعَمِ. (۱)

هر کس یتیمی را برای ما سرپرستی نماید - که علت دور افتادنش از ما اندوهی است که به خاطر پنهانی خود داریم - به اینصورت که از علوم ارزانی شده ما به خود، او را بهره مند سازد تا اینکه او را به راه آورده و هدایت نماید، به چنین کسی خدای عزوجل خطاب می فرماید: ای بنده بزرگوار، بخشنده، من در بخشش از تو سزاوارترم، ای فرشتگان من، برای او در بهشت ها به ازای هر حرفی که یاد داده، هزار هزار قصر قرار دهید و نیز از سایر نعمت ها، آنچه شایسته اوست، به آنها ضمیمه کنید.

در این حدیث، تعبیر «استتار» به خوبی بر معنای غیبت امام علیه السلام از دیدگان شیعیانشان دلالت می کند. در چنین زمانی آنچه ایام آل محمّد صلی الله علیه و آله و سلم را نجات می دهد و از بی سر و سامانی و سرگستگی دوران غیبت، سالم نگه می دارد، همان علوم و دانشهایی است که به وسیله خود اهل بیت علیهم السلام - پیش از زمان غیبت و مختصری هم در خود این زمان -

۱-۱- تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام، ص ۳۴۱ و ۳۴۲، ح ۳۴.

ص: ۲۲۳

به دانشمندان و علمای شیعه عنایت شده است. اینها وظیفه دارند که از شیعیان ائمه علیهم السلام در این دوران سخت، دستگیری نموده، آنها را با معارف دینی و وظایف شرعی خود آشنا کنند. هر قدمی که هر عالمی در این زمینه بردارد، نوعی کفالت و سرپرستی نسبت به ایام امام عصر علیه السلام به شمار می آید. این حوزه، دامنه وسیعی دارد و شامل تعلیم هر وظیفه شرعی و هر معرفت صحیح و لازم هر علمی از علوم معارف اهل بیت علیهم السلام می گردد. امّا مهم تر از هر چیز در این میان، آشنا کردن فرزندان امام غائب علیه السلام با پدر واقعی آنهاست. اگر شیعیان در زمان غیبت نسبت به مولای خود معرفت صحیح و کامل پیدا کنند، سایر اعتقادات آنها هم از این طریق، تصحیح و تکمیل می شود و خودشان به دنبال یادگیری وظایف الهی و دینی خود خواهند رفت. آری، سرچشمه همه برکات و منبع همه خیرات، معرفت امام عصر علیه السلام و آشنایی با آثار و لوازم آن می باشد.

همدل شدن شیعیان بر وفای به عهد امامت

با این ترتیب مهم ترین وظیفه و اصلی ترین خدمتی که عالمان زمان غیبت می توانند در این زمینه انجام دهند، آشنا کردن عمیق و مستدل شیعیان با مقام امام زمان علیه السلام و عمل به عهد و پیمانی است که خداوند از همه انسانها در این خصوص، خواسته است. دانشمندان آگاه، از این طریق می توانند بهترین و بیشترین خدمت را به پیشگاه مولای خودشان عرضه بدارند و اینگونه بالاترین عبادت الهی را انجام دهند. در اثر این خدمتگزاری، خیراتی که به خود این عالمان می رسد، فراتر از حدّ بیان است؛ چرا که دیگران نیز در نتیجه زحمات آنان با وظایف خود نسبت

ص: ۲۲۴

به امام علیه السلام آشنا شده اند. اگر این امر به طور کامل و همه جانبه صورت پذیرد، آنگاه یکی از آرزوهای دیرینه همه دوستان امام زمان علیه السلام و خودایشان به منصفه ظهور می رسد. این آرزو، همدل شدن همه شیعیان در وفا به عهد امامت است که باعث وصال آنان به مولایشان می گردد.

مؤلف کتاب «مکیال المکارم» در بیان وظیفه شصتم و شصت و یکم مؤمنان نسبت به امامشان به دو مطلب مهم و ظریف اشاره کرده اند و آنها را به یکی از توفیعات امام عصر علیه السلام مستند ساخته اند. این توفیق همان است که برای مرحوم شیخ مفید فرستاده شده است:

وَلَوْ أَنَّ أَشْيَاعَنَا - وَفَقَّهُمُ اللَّهُ لَطَاعَتِهِ - عَلَى اجْتِمَاعِ مِنَ الْقُلُوبِ فِي الْوَفَاءِ بِالْعَهْدِ عَلَيْهِمْ، لَمَا تَأَخَّرَ عَنْهُمْ الْيَمْنُ بِلِقَائِنَا وَتَعَجَّلَتْ لَهُمُ السَّعَادَةُ بِمُشَاهَدَتِنَا عَلَى حَقِّ الْمَعْرِفَةِ وَصِدْقِهَا مِنْهُمْ بِنَا فَمَا يَحْبِسُنَا عَنْهُمْ إِلَّا مَا يَتَّصِلُ بِنَا مِمَّا نَكْرَهُهُ وَلَا نُؤْتِرُهُ مِنْهُمْ.

و اگر شیعیان ما - که خدا بر طاعتش توفیقشان دهد - در وفای به عهد و پیمانی که بر عهده آنان است، همدل می شدند، برکت دیدار ما از آنها واپس نمی افتاد و سعادت مشاهده ما همراه با معرفت حقیقی و راستین برایشان پیش می افتاد. پس آنچه سبب محرومیت ایشان از ما شده، چیزی نیست مگر امور ناپسند و خلاف انتظاری که از آنها به ما می رسد. (۱)

از این توفیق شریف دو وظیفه مهم نسبت به امام غائب علیه السلام استفاده می شود: یکی همدل شدن همه شیعیان بر وفای به عهد و پیمان امامت و

ص: ۲۲۵

دیگر اتفاق همه آنها بر توبه حقیقی و برگرداندن حقوق از دست رفته امام علیه السلام به ایشان. (۱)

آری؛ اگر همه مؤمنان با عهد الهی در خصوص امام علیه السلام و لزوم وفای به آن - چنانکه باید - آشنا می شدند و تکالیفی را که پذیرش این عهد، بر عهده آنان می آورد، می دانستند، آنگاه همه با هم در پیشگاه خداوند توبه می کردند و برای جبران کوتاهی های خود در حق امامشان همدل و هم صدا می شدند؛ در آنصورت توفیق دیدار و سعادت مشاهده آن غریب دور افتاده را پیدا می کردند و اینچنین مبتلا به هجران ایشان و غضب الهی نمی گردیدند. آنچه باعث محرومیت ما از دیدار و ارتباط با مولای محبوبمان شده - به فرموده خودشان - چیزی نیست جز کارهای زشتی که آن حضرت خوش نمی دارند و انجام آنها را توسط دوستان خود، نمی پسندند.

توفیق دیدار و سعادت مشاهده امام علیه السلام - که در متن توفیق به آن اشاره شده - ممکن است با ظهور موفورالسیرور آن حضرت تحقق پیدا کند و این احتمال هم وجود دارد که بدون ظهور و پیش از آن نیز برای کسانی که به عهد و پیمان امام خود وفا می کنند، عملی شود.

محفوظ ماندن خدمتِ خالصانه و صحیح

مهم این است که انسان وظیفه عبودیت خود را در زمان غیبت امام علیه السلام، نسبت به ایشان به درستی انجام دهد. چنین کسی باید اطمینان داشته باشد که ائمه علیهم السلام هیچگاه غلامان خود را فراموش نمی کنند.

ص: ۲۲۶

بنابراین اگر بعضی از خدمتگزاران حضرت، توفیق دیدار و سعادت مشاهده ایشان را هم پیدا نکنند، باید مطمئن باشند که در صورت انجام خدمت خالصانه و صحیح، پرونده آنان نزد امامشان محفوظ می ماند و مولایشان چنان بزرگوارند که راضی نمی شوند غلامی صادق و مخلص از درگاهشان طرد شود و از این توفیق بزرگ محروم گردد. ماجرای یکی از غلامان امام صادق علیه السلام در این خصوص شنیدنی است:

«یکی از غلامان حضرت، کارش این بود که هرگاه ایشان از استر خود پیاده می شدند و به مسجد می رفتند، او از استر امام علیه السلام مراقبت می کردند تا ایشان برگردند. یک روز وقتی غلام در بیرون مسجد از استر مواظبت می کرد، چند نفر مسافر از خراسان آمدند. یکی از آنها به غلام حضرت گفت: «آیا مایل هستی از آقای خود حضرت صادق علیه السلام خواهش کنی مرا به جای تو قرار دهد تا من غلام او باشم؟ در عوض اموال خود را به تو می دهم، من اموال زیادی دارم که حاضر همه اینها از آن تو باشد، ولی من به جای تو اینجا بمانم؟» غلام گفت: «باشد، همین را از حضرت خواهش می کنم.» آنگاه خدمت امام علیه السلام رسید و عرض کرد: «فدایت کردم، شما خدمتگزاری من و طول مدت آن را می دانید. حال اگر خدای متعال خیری به من رسانیده باشد، آیا شما از آن منع می فرمائید؟» حضرت فرمودند: «من خودم آن خیر را به تو خواهم داد و تو را از اینکه آن را از غیر من بگیری، منع می کنم.» غلام پیشنهاد آن مرد خراسانی را مطرح کرد. حضرت فرمودند: «اگر تو در خدمتگزاری به ما بی میل شده ای و آن مرد می خواهد خدمتگزار ما باشد، ما او را پذیرفتیم و تو را آزاد می گذاریم.»

ص: ۲۲۷

غلام با شنیدن این سخن پشت به رفتن کرد. اما امام علیه السلام او را خواستند و فرمودند: «به جهت طولانی بودن مدّت خدمتگزاری ات نزد ما، به تو نصیحتی می‌کنم، سپس تصمیم با خودت. نصیحت من این است که: [بدان] در روز قیامت، حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم به نور خداوند آویخته و چسبیده هستند و امیرالمؤمنین علیه السلام به رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و [سایر] ائمه علیهم السلام نیز به امیرالمؤمنین علیه السلام. شیعیان ما نیز به ما آویخته خواهند بود. پس هر جا که ما داخل شویم، آنها هم داخل می‌شوند و هر جا که ما وارد گردیم، آنها هم وارد می‌گردند». غلام چون این نصیحت را شنید، عرض کرد: «من از خدمت شما جایی نمی‌روم و در خدمتتان خواهم بود و آخرت را بر دنیا ترجیح می‌دهم.»

سپس به سوی مرد خراسانی رفت. او با دیدن غلام گفت: «حال تو هنگام بازگشت از خدمت امام علیه السلام، غیر از حال تو در هنگام رفتن به سوی ایشان است.» غلام فرمایش حضرت را برای او نقل کرد، آنگاه او را به خدمت امام علیه السلام برد. حضرت مراتب غلامی و خدمتگزاری مرد خراسانی را پذیرفتند و دستور دادند تا هزار اشرفی به غلام بدهند. (۱)

تلاش برای تداوم توفیق در خدمتگزاری

عالم و محدّث گرانقدر شیعه، مرحوم حاج شیخ عباس قمی - اعلی الله مقامه - پس از نقل این داستان زیبا، چنین می‌فرماید:

۱-۱- منتهی الآمال، ج ۲، ص ۲۰۴، با اصلاح مختصر ادبی در برخی از عبارات.

ص: ۲۲۸

«این فقیر (عبّاس قمی) خدمت آن حضرت عرض می‌کنم که ای آقای من! من تا خود را شناخته‌ام [خویش را] بر در خانه شما دیده‌ام و گوشت و پوست خود را از نعمت شما پروریده‌ام، رجاء واثق و امید صادق، که در این آخر عمر از من نگهداری فرمائید و از این در خانه، مرا دور نفرمائید.» (۱)

سخنان این خدمتگزار خالص ائمه علیهم السلام زبان حال همه کسانی است که آرزو می‌کنند، خدمتگزاری آنها مقبول درگاه قدس مهدوی واقع شود و این توفیق تا لحظه مرگ از ایشان سلب نگردد. لذا همواره از جان و دل، دعایی را که امام هشتم علیه السلام در خصوص حضرت بقیه الله ارواحنا فداه به یونس بن عبدالرحمن، تعلیم دادند، تکرار می‌کنند:

وَاجْعَلْنَا مِمَّنْ تَنْتَصِرُ بِهِ لِذِينِكَ وَ تُعَزُّ بِهٖ نَصْرَ وَلِيِّكَ وَ لَا تَسْتَبْدِلْ بِنَا غَيْرَنَا فَإِنَّ اسْتِبْدَالَكَ بِنَا غَيْرَنَا عَلَيْكَ يَسِيرٌ وَ هُوَ عَلَيْنَا عَسِيرٌ. (۲)

و ما را در زمره کسانی قرار ده که دین خود را به کمک آنها پیروز می‌کنی و ولی خود را به وسیله ایشان - با عزت - یاری می‌دهی و غیر ما را به جای ما قرار نده، زیرا این کار برای تو آسان است. ولی بر ما سخت و گران می‌باشد.

خداوند به سادگی ممکن است، کسی را از خدمتگزاری به آستان امام زمان علیه السلام محروم گرداند و دیگری را به جای او قرار دهد. یک غلام با اخلاص، هیچگاه به طول مدّت و حجم زیاد خدمت خود،

۱-۱- همان.

۲-۲- جمال الاسبوع، ص ۳۰۹.

ص: ۲۲۹

مغرور نمی شود؛ چون می داند که همه این خدمات به توفیق الهی بوده؛ لذا هیچکدام را از جانب خودش نمی بیند. این است که به خوبی درک می کند هرچه در این مسیر، موفقیت بیشتری پیدا کند، دین او به مخدومانش (ائمه علیهم السلام) بیشتر می شود. بنابراین نه تنها به طول مدت و زیادی خدمتش فریفته نمی گردد، بلکه هرچه توفیق بیشتری در این زمینه پیدا می کند، تکلیف خود را سنگین تر و وظایفش را دشوارتر می بیند. هر قدر نعمت الهی بالاتر و بیشتر شود، از عهده شکر آن بر آمدن هم، کاری سخت تر و مشکل تر می شود. بنابراین انسان باید بسیار مراقب و هشیار باشد که مبادا در اثر بی توجهی یا کم توجهی در ادای کامل و صحیح این شکرگزاری، مبتلا به سلب نعمت گردد و همه امیدش از دست برود.

ص: ۲۳۰

درس بیستم: خدمت خالصانه**اشاره**

در درس های گذشته با وظیفه خدمتگزاری به ائمه آشنا شدیم و دانستیم که این توفیق به عنایت و لطف امام عصر علیه السلام شامل افراد می شود. حال باید ببینیم چه عواملی سبب تداوم این نعمت بزرگ می شود.

جدّیت و اخلاص: دو عامل اساسی برای تداوم خدمتگزاری

در این مسیر حفظ دو عامل بسیار مهم، نقش اساسی در بقای این نعمت ارزشمند دارد: یکی اخلاص و دیگری جدّیت در طریق خدمتگزاری. جدّیت و اخلاص مرحوم حاج شیخ عباس قمی الگوی خوبی برای خدمتگزاری به آستان اهل بیت علیهم السلام می باشد. فرزند ارشد ایشان در مورد جدّیت پدرش می نویسد:

مرحوم والدم تا حدود توانایی اش، نمی گذاشت عمرش بیهوده هدر رود و تلف گردد و دائماً اشتغال به نوشتن داشت و با اینکه

ص: ۲۳۱

بیمار بود، حدّ اقل در شبانه روز، هفده ساعت در کار نوشتن و مطالعه بود و آثار بسیار مفید و نفیسی از او باقی مانده که تقریباً به هشتاد و چهار مجلد می‌رسد. (۱)

این آثار متنوع همگی در مسیر تبیین صحیح معارف دینی اعمّ از اعتقادات، اخلاق و احکام و سیره امامان علیهم السلام است. همه این نوشته‌ها به قصد خدمتگزاری به آستان مقدّس اهل بیت علیهم السلام تألیف یا ترجمه شده‌اند.

در مورد اخلاص این بزرگوار نیز قضایای شنیدنی زیادی وجود دارد. یکی از این موارد، ماجرای است که استاد محمود شهابی از نزدیک، شاهد آن بوده و چنین نقل می‌کند:

در یکی از ماه‌های رمضان، با چند تن از رفقا از ایشان خواهش کردیم که در مسجد گوهرشاد، اقامه جماعت را بر معتقدان و علاقمندان منت نهند. با اصرار و ابرام، این خواهش پذیرفته شد و چند روز، نماز ظهر و عصر در یکی از شبستان‌های آنجا اقامه گردید و بر جمعیت این جماعت روز به روز می‌افزود؛ هنوز به ده روز نرسیده بود که اشخاص زیادی اطلاع یافتند و جمعیت فوق العاده شد. یک روز پس از اتمام نماز ظهر به من که نزدیک ایشان بودم گفتند: من امروز نمی‌توانم نماز عصر را بخوانم! رفتند و دیگر آن سال را برای نماز جماعت نیامدند. در موقع ملاقات در پرسش از علت ترک نماز جماعت، گفتند: حقیقت این است که در رکوع رکعت چهارم متوجّه شدم که صدای اقتداکنندگان که پشت

۱-۱- فیض العلام فی عمل الشهور و وقایع الایام، ص ۸.

ص: ۲۳۲

سر من می گویند: «یا الله یا الله إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ» از محلی بسیار دور به گوش می رسد. این توجه که مرا به زیادتى جمعیت متوجه کرد، در من شادی و فرحی تولید کرد و خلاصه خوشم آمد که جمعیت این اندازه زیاد است. بنابراین من برای امامت، اهلیت ندارم! (۱)

نمونه دیگر از اخلاص آن مرحوم را فرزند بزرگ ایشان از قول پدر چنین نقل کرده است:

وقتی کتاب «منازل الآخرة» را تألیف و چاپ کردم، در قم به دست شیخ عبدالرزاق مسأله گو - که همیشه قبل از ظهر در صحن مطهر «حضرت معصومه علیهما السلام» مسأله می گفت - افتاد. مرحوم پدرم کربلایی محمدرضا از علاقمندان او بود. شیخ عبدالرزاق روزها کتاب «منازل الآخرة» را می گشود و برای مستمعین می خواند.

یک روز پدرم به خانه آمد و گفت: شیخ عبّاس! کاش مثل این مسأله گو می شدی و می توانستی منبر بروی و این کتاب را که امروز برای ما خواند، بخوانی. چند بار خواستم بگویم آن کتاب از آثار و تألیفات من است، اما هر بار خودداری کردم و چیزی نگفتم. فقط عرض کردم: دعا بفرمائید، خداوند توفیقی مرحمت فرماید. (۲)

۱-۱- فوائد الرضویّه، ص: ج مقدمه با اصلاح مختصر ادبی در برخی از عبارات.

۲-۲- محدث قمی، حدیث اخلاص، ص ۵۵ و ۵۶ به نقل از سیمای فرزندگان، ج ۳، ص ۱۵۴.

تعریف اخلاص و اهمیت آن

برای اینکه علت حساسیت این بزرگوار در حفظ اخلاصش روشن شود، حدیث جامعی را در بیان معنای اخلاص و اهمیت آن از امام صادق علیه السلام نقل کرده، توضیح می‌دهیم. این حدیث در بیان تفسیر آیه شریفه قرآن است که می‌فرماید:

«الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا» (۱)

کسی که مرگ و زندگی را آفرید، تا شما را بیازماید در اینکه اعمال کدامیک از شما نیکوتر است.

امام علیه السلام در توضیح آیه فوق می‌فرماید:

لَيْسَ يَعْنِي أَكْثَرَ عَمَلًا وَ لَكِنْ أَصَوَّبَكُمْ عَمَلًا وَ إِنَّمَا الْإِصَابَةُ خَشْيَةُ اللَّهِ وَ النَّيَّةُ الصَّادِقَةُ وَ الْحَسَنَةُ...

منظور (خدای متعال) کسانی از شما که اعمال بیشتری دارند نیست، بلکه مقصود، درست‌کارترین شماست و درست‌کاری به سه چیز محقق می‌شود: ترس از خدا و نیت صادق و کار خوب.

سپس در بیان تعریف عمل صالح و اهمیت نیت خالصانه فرمودند:

الْعَمَلُ الْخَالِصُ الَّذِي لَا تُرِيدُ أَنْ يَحْمَدَكَ عَلَيْهِ أَحَدٌ إِلَّا اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ وَ النَّيَّةُ أَفْضَلُ مِنَ الْعَمَلِ، أَلَا - وَإِنَّ النَّيَّةَ هِيَ الْعَمَلُ ثُمَّ تَلَا قَوْلَهُ عَزَّ وَجَلَّ: «قُلْ كُلُّ يَعْمَلُ عَلَيَّ شَاكِلَتِهِ» (۲) يَعْنِي عَلَيَّ بِنَيْتِهِ (۳)

۱- ۱- ملک/۲.

۲- ۲- اسراء/۸۴.

۳- ۳- اصول کافی، کتاب الایمان و الکفر، باب الاخلاص، ح ۴.

ص: ۲۳۴

عمل خالص آن عملی است که نخواهی کسی جز خدای عزوجل تو را بر آن بستاید و نیت (عمل) از عمل بهتر است، بدان که نیت همان عمل است. سپس فرمایش خدای عزوجل را تلاوت فرمودند: «بگو هر کس براساس شاکله خود عمل می کند» یعنی براساس نیتش.

در این حدیث شریف، قبل از هر چیز فرموده اند که زیادی و کثرت عمل مهم نیست، بلکه درستی و اصابه آن، ملاک است. آنگاه در تحقق اصابه عمل، سه شرط را لازم دانسته اند.

ضرورت حُسن فعلی و فاعلی برای اصابه عمل

اولین شرط این است که کار، «حسنة» باشد. یعنی عمل فی نفسه، مشروع و خوب باشد. اگر عملی حرام یا مکروه بود، به هر نیتی که انجام شود، کار درستی نیست. این ویژگی را می توانیم «حُسن فعلی» عمل بنامیم. منظور این است که فعل صرفنظر از انگیزه و قصد فاعل آن، کار صحیحی باشد و بدعت در آن نباشد.

شرط دوم اصابه عمل، حسن فاعلی آن است. یعنی اینکه انجام دهنده عمل با نیت و انگیزه مشروع به آن دست بزنند. اگر کاری فی نفسه، خوب باشد، اما قصد فاعل از انجام آن، خوب و صحیح نباشد، آن کار در پیشگاه خداوند پذیرفته نیست. «نیت صادق» در حدیث مزبور به همین شرط لازم اشاره می کند. صدق نیت بیش از هر چیز به اخلاص فاعل در انجام فعل مربوط می شود که در صورت عدم آن، هیچ عملی - هرچند حُسن فعلی داشته باشد - در درگاه الهی مقبول نمی افتد و باعث تقرب فاعل نمی شود. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم در سفارش های خود به

ص: ۲۳۵

ابن مسعود فرمودند:

اِذَا عَمِلْتَ عَمَلًا فَاعْمَلْهُ لِلَّهِ خَالِصًا لِأَنَّهُ لَا يَقْبَلُ مِنْ عِبَادِهِ الْأَعْمَالَ إِلَّا مَا كَانَ مُخْلِصًا فَإِنَّهُ يَقُولُ: «وَمَا لِأَخِيْدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَى إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَى» (۱)

هرگاه کاری انجام می دهی، آن را خالص برای خدا انجام بده زیرا او از بندگانش فقط عمل خالصانه را می پذیرد، می فرماید: «و هیچکس نزد خداوند خیری که پاداش داشته باشد، ندارد مگر آنچه را که به خاطر جلب رضا و توجه پروردگار اعلای خود انجام داده است.» (۲)

عملی که مقبول درگاه الهی واقع شود، پاداش و ثواب خواهد داشت که شرط لازم آن، نیت خالصانه داشتن فاعل است. عمل خالص - طبق فرمایش امام صادق علیه السلام در حدیث قبلی - به عملی گفته می شود که انجام دهنده، انتظار تعریف و تحسین هیچکس جز خدا را برای انجام آن نداشته و خوش آمدن دیگران هیچ تأثیری در انگیزه و قصد او از آن کار نگذاشته باشد. تحقق چنین نیتی به سادگی امکان پذیر نیست و انسان باید تلاش زیادی بکند تا بتواند انگیزه خالصانه در اعمالش داشته باشد. ارزش چنین نیت خالصانه از خود عمل به مراتب بیشتر و بالاتر است. اصولاً چون روح عمل، نیت فاعل آن می باشد، پس حقیقت عمل، چیزی جز نیت انجام دهنده آن نیست. بنابراین اگر اخلاص در کار از بین برود، اصل عمل هم از دست خواهد رفت. شرط لازم برای پذیرفته شدن هر

۱-۱- لیل/۱۹ و ۲۰.

۲-۲- مکارم الاخلاق، ص ۴۵۳.

ص: ۲۳۶

عملی، خلوص در نیت انجام آن است.

شرط سوم اصابه عمل: خشیت از خداوند

علاوه بر دو شرط مذکور، شرط سومی هم لازم است که از آن به «خشیه الله» تعبیر فرموده اند. برای اینکه مراد از «خشیت» الهی در این حدیث شریف روشن شود، نکته ای را که محدث عالیقدر شیعه جناب شیخ صدوق در توضیح معنای «خشیت» آورده اند، عیناً نقل می کنیم:

«الْخَشِيَّةُ لِأَجْلِ رُؤْيَةِ التَّقْصِيرِ» (۱)

خشیت به خاطر مقصّر دیدن است.

مقصود از مقصّر دیدن، این است که اگر انسان توفیق عمل خیری را یافت، گمان نکند که با انجام آن، حق بندگی خداوند را ادا کرده و وظیفه عبادت خود را به نحو شایسته و کامل ادا نموده است. به تعبیر دیگر، انسان، هیچگاه نباید به کار خوب خود راضی و خشنود شود، بلکه باید همواره با توجه به نقاط ضعف و نقص کارش در کنار الطاف بیکران الهی، خود را در پیشگاه خداوند مقصّر ببیند. از حضرت امام موسی بن جعفر علیهما السلام نقل شده که فرمودند:

كُلُّ عَمَلٍ تُرِيدُ بِهِ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ فَكُم فِيهِ مُقْصَرًا عِنْدَ نَفْسِكَ. (۲)

در هر عملی که برای خدای عزوجل انجام می دهی، خود را مقصّر بدان.

۱- ۱- خصال، ج ۱، ص ۲۸۱.

۲- ۲- اصول کافی، کتاب الایمان والکفر، باب الاعتراف بالتقصیر، ح ۴.

ص: ۲۳۷

راه پیدایش این حال در انسان، توجه به این حقیقت است که در انجام هر کار خوبی، خداوند بر فاعل آن اولویت دارد. اصل معرفت انسان نسبت به کار خوب به عنایت الهی (از طریق نقل یا عقل) حاصل می‌شود. شوق و رغبت او نیز در اثر همین معرفت، که ضیاع خدای متعال است، به وجود می‌آید. همه مقدمات و زمینه‌های غیر اختیاری عمل نیز به لطف پروردگار منان فراهم می‌گردد. بنابراین تحقق کارهای خیر، بیش از آنکه به فاعل آنها منتسب باشد، به خدای قادر متعال منسوب است. این مطلب، در حدیث قدسی که امام رضا علیه السلام نقل فرموده‌اند، خطاب به انسان چنین آمده است:

يَابْنَ آدَمَ... مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنْ اللَّهِ... ذَاكَ أَنِّي أُولَى بِحَسَنَاتِكَ مِنْكَ. (۱)

ای پسر آدم، هر کار خوب تو از جانب خداست، زیرا من نسبت به کارهای خوب تو از خودت سزاوارترم. البته این اولویت در انتساب، هیچ تأثیری در اختیاری بودن عمل ندارد. عوامل تکوینی که تحقق آنها به اراده خداوند متعال است، در خارج از حوزه اختیار انسان، تأثیر می‌گذارد و بنابراین موجب سلب اختیار از او نمی‌شود. اگر انسان اولویت خدای متعال را در انجام طاعات در نظر داشته باشد، همیشه می‌تواند حال تقصیر خود را در پیشگاه الهی حفظ نماید. اما اگر از این واقعیت غفلت کند، به خودپسندی در انجام عمل خیر، مبتلا می‌شود که درد مُهلکی برای انسان به شمار می‌آید. این همان

۱-۱- اصول کافی، کتاب التَّوْحِيدِ، باب المَشِيَّةِ وَالْإِرَادَةِ، ح ۶.

ص: ۲۳۸

چیزی است که در احادیث «عُجَب» نامیده شده و بسیار مورد مذمت قرار گرفته است. (۱)

امام صادق علیه السلام می فرماید:

مَنْ دَخَلَ الْعُجْبَ هَلَكَ. (۲)

هر کس گرفتار عجب شود، هلاک می گردد.

انسان باید بسیار مراقب باشد که به این درد هلاک کننده مبتلا نشود. به این منظور، هر قدر خود را در کار خیرش، مقصیر ببیند به همان اندازه از عجب دور می شود. اینجاست که خشیت از خداوند اهمیت ویژه ای پیدا می کند. این خشیت - که معلول مقصیر دیدن خود در عمل است - باعث می شود که انسان نگران آینده عمل خیر خود باشد؛ نگران از اینکه مبدا شرط قبولی عمل (اخلاص) با بی توجهی و ابتلا به عجب و امثال آن از بین برود.

مراقبت از عمل تا هنگام مرگ

در حدیث مورد بحث، امام صادق علیه السلام بلافاصله پس از بیان سه شرط لازم اصابه عمل، چنین فرموده اند:

الِإِبْقَاءِ عَلَى الْعَمَلِ حَتَّى يَخْلُصَ أَشَدُّ مِنَ الْعَمَلِ. (۳)

محافظت و مراقبت از عمل (۴) تا اینکه خالص بماند، از انجام عمل سخت تر و مشکل تر است.

۱- ۱- رجوع شود به اصول کافی، کتاب الایمان والکفر، باب العجب.

۲- ۲- اصول کافی، کتاب الایمان والکفر، باب العجب، ح ۲.

۳- ۳- اصول کافی، کتاب الایمان والکفر، باب الاخلاص، ح ۴.

۴- ۴- اَبْقَى عَلَى الشَّيْءِ: حَفِظَهُ الْمَعْجَمُ الْوَسِيطُ، ص ۶۶.

ص: ۲۳۹

اخلاص در انجام عمل، شرطی است که در هنگام شروع و ضمن انجام آن و حتی بعد از فراغت از عمل باید وجود داشته باشد. چه بسا انسان در شروع به کاری اخلاص داشته باشد، ولی در ضمن انجام آن، به خاطر غفلت و بی توجهی، خلوص خود را از دست بدهد؛ مثلاً کسی از او تعریف و تمجید کند و این باعث پیدایش «عجب و خودپسندی» گردد. یا از این حقیقت که اصل توفیق عمل خیر را خداوند به او عطا فرموده، غافل شود و خوبی عمل را به حساب خودش بگذارد. همین حالت ممکن است پس از فراغت از انجام عمل برای کسی پیش بیاید. در هر حال، عجب سبب حبط و تباهی عمل انسان می‌گردد و چیزی از آن برایش باقی نمی‌گذارد. به همین جهت به قول مرحوم علامه مجلسی (در شرح همین حدیث شریف (۱)) انسان باید تا هنگام مرگ از اعمال خوب خود مراقبت و محافظت کند، تا از آنچه موجب نقص یا فساد آن می‌شود، سالم بماند. به همین جهت است که حفظ و نگهداری عمل از انجام آن به مراتب مشکل‌تر است و اخلاص انسان در انجام عمل، همواره در معرض خطر می‌باشد. امیرالمؤمنین علیه السلام فرمودند:

الْعَمَلُ كُلُّهُ رِيَاءٌ إِلَّا مَا كَانَ مُخْلِصًا وَالْإِخْلَاصُ عَلَى خَطَرٍ حَتَّى يَنْظُرَ الْعَبْدُ بِمَا يُخْتَمُ لَهُ. (۲)

همه عمل جز آن قسمتی که خالصانه انجام شود، ریاکارانه است و اخلاص در خطر می‌باشد تا آنکه بنده عاقبت کارش را ببیند. بنابراین هیچکس به صرف انجام عمل خالصانه از پذیرفته شدن آن

۱-۱- بحارالانوار، ج ۷۰، ص ۲۳۳.

۲-۲- بحارالانوار، ج ۲، ص ۲۹، ح ۹ به نقل از عیون اخبار الرضا علیه السلام.

ص: ۲۴۰

مطمئن نمی شود؛ چون نمی داند عاقبت کارش به کجا می انجامد. حسنه با اخلاص انسان، در معرض انواع تهدیدهاست و تا هنگام مرگ هم این خطر از بین نمی رود. نتیجه خشیت از خداوند همین جا روشن می شود. اگر انسان به حال خودش وانهاده شود، به عمل خود فریفته می گردد و با مختصر توجه و تحسین دیگران، اولویت خداوند را نسبت به کار خیر خود فراموش می کند؛ در اینصورت خودش را گم کرده است و در نتیجه، عمل خالصش را از دست می دهد. به همین جهت افراد زیرک، همواره به تقصیر و کوتاهی خود در پیشگاه خداوند اقرار و اعتراف می کنند و همواره مراقب هستند که محاسن کارهایشان سبب بروز حالت عجب در آنها نشود. همچنین اعمال نیک خود را نزد دیگران آشکار نمی کنند، تا مبدا با تعریف و تمجید آنها، اخلاص خود را از دست بدهند.

با این ترتیب اگر انسان بخواهد روی اعمال خالص خود حسابی باز کند، باید از پذیرفته شدن آنها در درگاه خداوند مطمئن باشد و این اطمینان جز به شرط بقای اخلاص، حاصل نمی شود. اینجاست که فقط امید به لطف و عنایت خداوند و ترس از عدل او می تواند حفظ عمل انسان را تضمین کند. پس می توان پذیرفت که شرط سوم اصابه عمل، خشیت از خدای متعال است.

سه شرط لازم برای خدمتگزاری صحیح

با این ترتیب کسانی که توفیق انجام خدماتی را به امام زمان خود داشته یا دارند، برای اینکه بتوانند روی آن حساب کنند، باید به وجود سه شرطی که امام صادق علیه السلام در تعریف «اصابه عمل» فرمودند،

ص: ۲۴۱

اطمینان کافی یابند. برای این منظور، اولاً باید ببینند کاری که به نام خدمت به امام عصر علیه السلام انجام داده یا می دهند، حُسن فعلی داشته یا خیر. اگر خودش کار حرامی بوده یا به خاطر انجام آن مرتکب حرام شده اند یا آن عمل مستلزم انجام حرام یا ترک واجب بوده یا خواهد بود، نمی توانند انجام آن را مصداق خدمتگزاری به آستان مقدس امام زمان علیه السلام تلقی کنند. به همین جهت فرد آگاه و عاقل، با تفقه کافی در دین خود به بررسی دقیق کار می پردازد و اگر همه جوانب آن برایش روشن بود و شک و شبهه ای در آن نبود، آنگاه به انجام آن مبادرت می ورزد. اگر هم خودش تفقه در دین ندارد، با افراد با صلاحیت در این امر مشورت می کند و سر خود، کاری را به عنوان خدمت به امام عصر علیه السلام تقبل نمی کند و هیچگاه تصوّر نمی کند که چون کار مربوط به اهل بیت علیهم السلام است، اگر اشتباهی هم صورت پذیرد، آنها به بزرگواری خودشان عفو می کنند!! چنین نیست، چون خود اهل بیت علیهم السلام فرموده اند که شرط اول کار صحیح، حَسَنه بودن آن است.

دوم اینکه باید به وجود نیت صادق و خالصانه خود در وقت انجام آن اطمینان کامل داشته باشند. چون همانطور که امام صادق علیه السلام فرمودند، نیت عمل، مهمتر از خود آن، بلکه اصل و حقیقت عمل همان نیت صادقانه داشتن در آن است. بنابراین اگر تعریف و تحسین دیگران در انگیزه انسان برای انجام خدمت مؤثر بوده و همت او در کنار جلب رضای خدا و امام زمان علیه السلام مقبولیت عملش نزد دیگران هم بوده است، باید بدانند که آن عمل خلوص لازم را نداشته و بنابراین به درد او نخواهد خورد.

ص: ۲۴۲

سوم و مهم تر از دو شرط قبلی، باقی ماندن اخلاص در عمل است که تنها راه حصول آن، خشیت از خداوند متعال می باشد. ممکن است کسی کار خوبی را با نیت خالصانه برای امام زمانش و به انگیزه خدمت به ایشان انجام داده باشد، اما در اثر اکتال و اعتماد به خود و غفلت از لزوم عنایت و دستگیری دائمی خداوند، اخلاص خود را از دست بدهد. در اینصورت خدمات گذشته اش همگی تباه و نابود می گردد.

برای سالم ماندن از این خطر باید بدانند هر خدمتی که انجام داده، در برابر لطف بیکران الهی ارزش چندانی ندارد، بلکه همه خدماتش به فضل و عنایت خدا و امام زمان علیه السلام در حق او مربوط می شود. بنابراین همواره خود را در پیشگاه آنان مقصیر بدانند و تصور نکنند که کار مهمی انجام داده است. چنین کسی هیچگاه خود را - به خاطر انجام بعضی خدمات - برتر و بالاتر از دیگران نمی بیند و انتظار ندارد که به صورت ویژه و اختصاصی مورد تقدیر و تشکر پیشوایانش قرار بگیرد. او همواره خود را در خدمتگزاری به آستان امام عصر علیه السلام مقصیر می داند و از تقصیر خود توبه و عذرخواهی می نماید. نگرانی از عدم پذیرفته شدن خدماتش، تا هنگام مرگ، او را رها نمی کند. بنابراین تا آنجا که می تواند خدمتش را مخفی نگه می دارد و به هیچ وجه نمی خواهد آن را آشکار نماید. حال اگر خدا خواست و کارش برای دیگران علنی و ظاهر شد، باید با توجه عمیق به اینکه در انجام آن بیش از هر چیز مرهون توفیق الهی بوده است، محاسن آن را به حساب خودش نگذارد و لطف خدا ببیند. این باعث می شود که مبتلا به عجب نگردد و عملش تباه نشود. اما اگر کسی خدمتش را نه به خاطر تظاهر و فخرفروشی، بلکه به

ص: ۲۴۳

جهت تشویق و ترغیب دیگران در امر خدمتگزاری به آستان مهدوی، ظاهر نماید، در اینصورت هرچند خود این نیت، با اخلاص در عمل منافات ندارد، ولی انصاف باید داد که دیگر حفظ اخلاص کاری بسیار مشکل می شود و اطمینان انسان نسبت به بقاء آن پائین می آید. به همین جهت افراد ورزیده ای چون مرحوم شیخ عباس قمی از این کار ابا می کرده اند.

حال اگر یکی از این سه شرط نباشد، خدمت انسان، پذیرفته در گاه الهی نیست و نمی توان به آن دل خوش کرد. در صورت فقدان این شرایط، چه بسا دیگران بهره های زیادی از خدمتگزاری انسان ببرند، ولی دست خود شخص خالی بماند و خدمات او در دنیا و آخرت به دردش نخورد!

وجود این سه شرط، برای آنکه خدمات انسان مقبول در گاه الهی قرار بگیرد، لازم و ضروری است، اما نمی توان گفت که شرایط قبولی اعمال در همین سه شرط خلاصه می شود. در آیات و روایات، شرایط دیگری هم که بعضی به فاعل فعل و بعضی هم به خود فعل مربوط می شود، بیان فرموده اند که در این کتاب مجال توضیح آنها نیست. (۱) اگر کسی با خشیت از خدا و توسل به امام زمان علیه السلام بتواند همین سه شرط را - که جزء اهمّ شرایط و لوازم قبولی هستند - در خود فراهم و حفظ کند، بسیار توفیق بزرگی نصیبش شده که اطمینان به بقای آنها پس از مرگ روشن می شود. افراد بااخلاصی چون مرحوم حاج شیخ عباس

۱-۱- بحث تفصیلی در این مورد را در کتاب «در ضیافت ضریح»، بخش چهارم ملاحظه بفرمایید.

ص: ۲۴۴

قمی به رعایت این شرایط توجه زیادی داشته اند و به همین جهت پس از مرگ از آثار خدمتگزاری خالصانه خود بهره ها برده و می برند.

یادی از شب عاشورای امام حسین علیه السلام

با نقل ماجرای دیگری که پس از فوت این مرحوم برای فرزند ارشد ایشان اتفاق افتاده، بحث خود را به پایان می بریم:

مرحوم محدث زاده (طاب ثراه) - در یادداشتی که برای مؤلف فرستاد - نوشت: یک سال بعد از فوت پدرم، در دهه عاشورا، در کربلا مشرف بودم. شبی در منزل یکی از اهل علم، مجلس روضه ای تشکیل شده بود. من هم برای شرکت در آن مجلس و کسب فیض به آن جا رفته بودم. اتفاقاً روضه خوان نیامد و مجلس معطل بود. رفقا به من امر کردند که ذکر مصیبتی کنم (من آن وقت منبر نمی رفتم) امتثال نموده، به منبر رفتم. گمان می کنم آن شب، شب عاشورا بود. من داستان شب عاشورا را نقل کردم تا رسیدم به اینجا که سیدالشهداء علیه السلام فرمود: فردا من به قدری تشنه خواهم شد که روحم خشک شود. - «إِذَا جَفَّتْ رُوحِي عَطْشًا» - . آن وقت دستور می دهم طفل شیرخوارم را بیاورند تا از دهانش و رطوبت آن استفاده کنم؛ اما می بینم دهان آن طفل هم خشک است. آنها او را به طور ناگهانی خواهند کشت.

من این مطلب را در منبر خواندم. یکی از آقایان علما - که در مجلس حاضر بود - گفت: این حرف مدرکی ندارد و مجعول است. تو از کجا نقل کردی؟ گفتم: مکرر از مرحوم والدین شنیدم که در

ص: ۲۴۵

منبر می خواندند. من - چون مدرکش را نمی دانستم - ناعلاج سکوت کردم. همان شب والدیم را در خواب دیدم که در حضرت سید محمد در ایوان حرم، رو به قبله نشسته بودند. سلام کردم. ایشان، با محبت جواب دادند. عرض کردم: شما این مطلب را در منبر نمی فرموده اید؟ گفتند: چرا گفته ام. گفتم: فلانی می گفت: دروغ است. ایشان فرمودند: این بار مدرکش را ارائه می دهیم؛ اما [از این پس] تا مطلبی را ندیده‌ای، در منبر ذکر نکن. مدرک این تاریخ «مدینه المعاجز» در معجزات حضرت سیدالشهدا علیه السلام، معجزه ۱۹۳ است و من آن را در نفس المهموم، در وقایع شب عاشورا، درص: ۱۲۲ ذکر کرده ام. از خواب بیدار شدم، دیدم در همانص: مطلب موجود است.

روز بعد، به همان عالم برخوردم. مدرک عبارت و قصیه خوابم را عرض کردم. ایشان خیلی گریه کرد و برای والدیم رحمت طلبید. (۱)

با نقل همین حدیث شریف، حسن ختام کتاب را بیان گوشه ای از مصائب کودک شیرخوار اباعبدالله الحسین علیه السلام قرار می دهیم.

حدیث مزبور در کتاب «مدینه المعاجز» تألیف محدث جلیل علامه سید هاشم بحرانی قدس سره در شماره ۱۸۵ و ۱۹۳ مذکور است؛ به همان نحو که مرحوم محدث قمی در خواب خیر داده بود.

ترجمه آن متن را از کتاب «مدینه المعاجز» در اینجا نقل می کنیم:

ابوحزمه ثمالی گوید: از امام علی بن الحسین زین العابدین علیه السلام شنیدم که فرمود: «چون شب پیش از روز شهادت پدرم فرا رسید،

ص: ۲۴۶

خانواده و یاران خود را جمع کرد و به ایشان فرمود: ای خاندان و پیروان من! از تاریکی شب استفاده کنید و جان خود را نجات دهید؛ زیرا این جماعت تنها با من کار دارند و بعد از کشتن من شما را تعقیب نمی کنند. پس خود را از این مهلکه رها کنید. خدا شما را رحمت کند! من پیمان و بیعت خود را از شما برداشتم.»

برادران و خویشان و یاران آن حضرت - چون این سخن را شنیدند - همه یک زبان گفتند: «سالار ما! اباعبدالله! به خدا سوگند هرگز دست از یاری تو بر نمی داریم؛ تا مردم نگویند پیشوا و بزرگ و آقای خود را تنها گذاشتند، تا کشته شد. این امتحانی است بین ما و خدا که در پیشگاه او معذور باشیم. از تو جدا نمی شویم تا پیشاپیش تو کشته شویم.»

امام علیه السلام به ایشان فرمود: «بدانید که من فردا کشته می شوم و همه شما با من به شهادت می رسید و احدی از شما زنده نخواهد ماند.» گفتند: «خدا را شکر می کنیم که ما را به یاری تو گرامی داشت و به کشته شدن در راه تو شرافت بخشید. ای پسر رسول خدا! آیا راضی نباشیم که در قیامت با تو باشیم و در درجه و مقام تو قرار بگیریم؟!» امام فرمود: «خدا پاداش نیک به شما عطا فرماید!» و درباره آنها دعای خیر کرد. صبح آن شب همه یاران امام علیه السلام شهید شدند. قاسم - فرزند امام حسن علیه السلام - از آن حضرت پرسید: آیا من هم کشته می شوم؟ سیدالشهدا علیه السلام به حال او رقت کرد و فرمود: ای فرزند! مرگ را چگونه می بینی؟ گفت: ای عمو، شیرین تر از عسل! فرمود: به خدا چنین خواهد شد؛ عمویت فدایت باد! تو و عبدالله پسر من، از شهیدان خواهید بود؛ ولی پس از آنکه به بلای سختی گرفتار شوی.

ص: ۲۴۷

قاسم پرسید: آیا دامنه جنگ، حتی به زن‌ها هم می‌رسد که عبدالله شیرخواره نیز کشته شود؟ امام فرمود: عمویت به فدایت! عبدالله آن وقت کشته می‌شود که از شدت تشنگی زبان در دهانم خشک گردد. در آن حال برای طلب آب به خیمه‌ها می‌روم؛ ولی نه شیر در خیمه‌ها یافت می‌شود و نه آب. می‌گویم فرزند شیرخوارم را بیاورید، تا از رطوبت دهان او لبهایم را تر کنم. او را نزد من می‌آورند. بچه را روی دست می‌گیرم تا لب‌هایم را به دهانش برسانم. تبهکاری او را هدف تیر قرار می‌دهد. تیر، گلوی طفل را - در حالی که در آغوش من سرگرم بازی است - می‌شکافد. خون او، روی دست من جاری می‌شود. او را به آسمان بلند می‌کنم و می‌گویم: خدایا! صبر می‌کنم و این را در راه تو محسوب می‌دارم. آن وقت دشمن با سرنیزه به من حمله می‌کند. آتش در خندقی که پشت خیمه‌هاست، زبانه می‌کشد. در سخت‌ترین ساعات دنیا به دشمن حمله ور می‌شوم و می‌جنگم. در آن وقت هرچه خدا اراده فرموده است، واقع خواهد شد.

آن‌گاه امام علیه السلام گریست و همه ما هم به گریه افتادیم. صدای گریه و ناله از فرزندان رسول خدا در خیمه‌ها بلند شد. (امام علیه السلام می‌فرماید: زهیر بن قین و حیب بن مظاهر از من درباره علی بن الحسین علیهما السلام و سرنوشت او سؤال می‌کنند. به آنان می‌گویم: خدا راضی نخواهد شد که نسل من از دنیا قطع شود. چگونه ممکن است دشمن بر او دست یابد؟ در صورتی که او پدر هشت امام است.)^(۱)

۱-۱- همان، به نقل از «مدینه المعاجز»، ص ۲۷۸.

ذکر از مصائب کودک شیرخوار اباعبدالله علیه السلام

عبدالله شیرخوار، همان حضرت «علی اصغر علیه السلام» است که مادرش «رُبَاب» نام داشت. (۱) به نقل مرحوم شیخ عباس قمی در «نَفْسُ الْمَهْمُوم»:

چون امام حسین علیه السلام جوانان و دوستان خویش را کشته دیدند، با جان و خون خود آماده پیکار با دشمن شدند و فریاد زدند: هَلْ مِنْ ذَابٍّ يَذُبُّ عَنْ حَرَمِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ؟ هَلْ مِنْ مُوَحِّدٍ يَخَافُ اللَّهَ فِينَا؟ هَلْ مِنْ مُغِيثٍ يَرْجُو اللَّهَ يَاغَاثِنَا؟ هَلْ مِنْ مُعِينٍ يَرْجُو مَا عِنْدَ اللَّهِ فِي إِعَانَتِنَا؟

آیا کسی هست که دشمن را از حرم پیغمبر براند و دور کند؟ آیا خداپرستی هست که از خدا بترسد و ما را اعانت کند؟ آیا فریادرسی هست که برای ثواب، ما را یاری کند؟

پس صدای زنان به شیون بلند شد و امام علیه السلام نزدیک خیمه آمدند و به زینب علیها السلام فرمودند: فرزند کوچک مرا بیاور تا با او وداع کنم، پس او را گرفتند و خواستند ببوسند که «حرمله بن کاهل اسدی» لعنه الله تیری انداخت که به گلوی طفل نشست و سرش را از بدن جدا نمود... پس آن طفل را به زینب علیها السلام دادند و فرمودند: او را نگاه دار. خود حضرت دو دست مبارک را زیر گلوی طفل گرفتند، وقتی دستانشان از خون او پر شد آن را به طرف آسمان پاشیدند و فرمودند: هَوَّنَ عَلَيَّ مَا نَزَلَ بِي أَنَّهُ بَعِينِ اللَّهِ.

۱-۱- ابوالفرج اصفهانی در «مقاتل الطالبین» این شهید بزرگوار را به عنوان هفدهمین فرزند کشته شده حضرت ابوطالب علیه السلام معرفی کرده است.

ص: ۲۴۹

یعنی چون چشم خدا می بیند، آنچه بر من آمد، سهل باشد. (۱)

مرحوم سید بن طاووس نقل کرده اند که حضرت باقر علیه السلام فرمودند:

فَلَمْ يَسْقُطْ مِنْ ذَلِكَ الدَّمِ قَطْرَةٌ إِلَى الْأَرْضِ.

از آن خون یک قطره هم به زمین نریخت. (۲)

امام حسین علیه السلام عرضه داشتند، «بار خدایا! این کودک در نزد تو از بچه ناقه صالح کمتر نیست!» (۳)

در اینجا امام علیه السلام ندایی را شنیدند که می گفت:

دَعُهُ يَا حُسَيْنُ فَإِنَّ لَهُ مَرَضِعًا فِي الْجَنَّةِ.

ای حسین، او را واگذار که شیر دهنده ای در بهشت دارد.

سپس حضرت، از اسب خود پیاده شدند و با غلاف شمشیر خود گودالی حفر کردند و فرزند شیرخوار خود را با بدن آغشته به خون دفن کردند و برای او دعا کردند، برخی هم گفته اند که بدن شریف او را در کنار سایر شهدای اهل بیت علیهم السلام قرار دادند. (۴)

زیارت عبدالله بن الحسین علیه السلام

در زیارت ناحیه مقدسه، خطاب به این شهید بزرگوار اینگونه سلام می دهیم:

السَّلَامُ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحُسَيْنِ الطُّفْلِ الرِّضِيعِ الْمَرْمِيِّ

۱- ۱- دمع السجود، ص ۱۸۶.

۲- ۲- اللُّهُوفُ عَلَى قَتْلِ الطُّفُوفِ، ص ۱۱۷.

۳- ۳- ترجمه مقاتل الطالبین، ص ۸۸.

۴- ۴- مقتل الحسین، ص ۲۷۳.

ص: ۲۵۰

الصَّرِيعِ الْمَتَشَحِّطِ دَمًا الْمُصْعَدِ دَمُهُ فِي السَّمَاءِ الْمَذْبُوحِ بِالسَّهْمِ فِي حِجْرِ أَبِيهِ لَعَنَ اللَّهُ رَامِيَهُ حَرَمَلَةَ بَنِ كَاهِلِ الْأَسَدِيِّ. (۱)

سلام بر عبدالله، فرزند حسین علیه السلام کودک شیرخوار تیرخورده به زمین افتاده که در خون غوطه ور گشت و خونش به آسمان برده شد و در آغوش پدرش با تیر سرش از بدن جدا گردید. خداوند تیرانداز به سوی او «حرملة بن کاهل اسدی» را لعنت کند. خداوند را به خون پاک این طفل شیرخوار امام حسین علیه السلام قسم می دهیم تا منتقم خون سیدالشهدا علیه السلام را که هنوز در پس پرده غیبت به سر می برد، ظاهر فرماید، تا بتوانیم عهد و پیمان الهی را در حق مولایمان به بهترین صورت ادا نمائیم.

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِ وَ عَلِي خُدَامِهِ وَ أَعْوَانِهِ عَلِي غَيْبَتِهِ وَ نَأْيِهِ وَ اسْتُرَّهُ سَتْرًا عَزِيزًا وَ اجْعَلْ لَهُ مَعْقِلًا حَرِيزًا (۲)

آمین رب العالمین.

۱-۱- اقبال الاعمال، ص ۵۷۴.

۲-۲- بحار الانوار، ج ۱۰۲، ص ۱۰۳، عباراتی از دعای سرداب مطهر.

ص: ۲۵۱

پرسش های مفهومی از درس های ۱۷ تا ۲۰

اشاره

- ۱- چگونه از فرمایش «لَوْ أَدْرَكْتُهُ لَخَدَمْتُهُ أَيَّامَ حَيَاتِي» می توان استفاده کرد که خدمت به امام عصر علیه السلام شریف ترین اعمال است؟
- ۲- تفاوت «خدمت» و «نصرت» از چه جهاتی است؟
- ۳- خدمتگزاری به امام عصر علیه السلام چه شروطی لازم دارد؟
- ۴- چرا ملاک امتحان ایمان در یک فرد را راستگویی و امانتداری دانسته اند؟
- ۵- انتساب به ائمه علیهم السلام چه وظیفه ای را بر دوش منتسب می گذارد؟
- ۶- از چه راه هایی می توان مردم را به امام زمان علیه السلام دعوت کرد؟
- ۷- عمل خالص به چه عملی گفته می شود؟
- ۸- سه شرط لازم برای تحقق «اصابه عمل» را توضیح دهید.
- ۹- «عُجَب» به چه معناست و راه دور شدن از آن چیست؟

ص: ۲۵۲

فهرست منابع

- ۱- قرآن کریم.
- ۲- الاحتجاج، احمد بن علی بن ابی طالب الطبرسی، دار النعمان، نجف، ۱۳۸۶ هـ.ق.
- ۳- اصول کافی، محمد بن یعقوب کلینی، دار الکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۴۸.
- ۴- اقبال الاعمال، سید رضی الدین علی بن موسی بن طاووس، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۶۷.
- ۵- بحار الانوار، محمد باقر مجلسی، المكتبة الاسلامیه، تهران، ۱۳۹۷ هـ.ق.
- ۶- بصائر الدرجات، محمد بن حسن صفار، مؤسسه النعمان، بیروت، ۱۴۱۲ هـ.ق.
- ۷- پیوند معنوی با ساحت قدس مهدوی، صدرالاسلام همدانی، انتشارات بدر، تهران ۱۳۶۱.

ص: ۲۵۳

- ۸- ترجمه مقاتل الطالبیین، ابوالفرج اصفهانی، ترجمه سید هاشم رسولی محلّاتی، کتابفروشی صدوق، تهران، ۱۳۴۹ هـ.ق.
- ۹- ترجمه مکیال المکارم، مهدی حائری قزوینی، انتشارات بدر، تهران، ۱۳۷۲.
- ۱۰- تفسیر الامام العسکری علیه السلام، مدرسه الامام المهدی، قم، ۱۴۰۹ هـ.ق.
- ۱۱- تفسیر فرات کوفی، فرات بن ابراهیم بن فرات کوفی، مؤسسه النعمان، بیروت، ۱۴۱۲ هـ.ق.
- ۱۲- تفسیر نور الثقلین، عبدعلی بن جمعه عروسی حویزی، المطبعة العلمیة، قم، ۱۳۸۲ هـ.ق.
- ۱۳- الخرایج والجرایح، قطب الدین راوندی، مؤسسه الامام المهدی، قم، ۱۴۰۹ هـ.ق.
- ۱۴- الخصال، محمد بن علی بن الحسین بن بابویه قمی، جامعه مدرّسین حوزة علمیه، قم، ۱۴۱۴ هـ.ق.
- ۱۵- دمع السجوم ترجمه نفس المهموم، شیخ عباس قمی، ترجمه میرزا ابوالحسن شعرانی، کتابفروشی علمیه اسلامیة، ۱۳۷۴ هـ.ق.
- ۱۶- روضه کافی، محمد بن یعقوب کلینی، دار الکتب الاسلامیة، تهران، ۱۳۴۸.
- ۱۷- عوالی اللئالی، ابن ابی جمهور احسائی، انتشارات سیدالشهداء، قم، ۱۴۰۵ هـ.ق.
- ۱۸- الغیبة، محمد بن ابراهیم نعمانی، مکتبه الصدوق، تهران.
- ۱۹- فانوس، (ترجمه کشف المحجّبة)، دکتر اسدالله مبشری، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران، ۱۳۷۴.
- ۲۰- فوائد الرضویة، شیخ عباس قمی، کتابخانه مرکزی، تهران، ۱۳۲۷.

ص: ۲۵۴

- ۲۱- فیض العلام فی عمل الشهور و وقایع الايام، شیخ عباس قمی، مرکز نشر کتاب، قم، ۱۳۷۵.
- ۲۲- کامل الزیارات، جعفر بن محمد بن قولویه قمی، نشر الفقاهه، قم، ۱۴۱۷ هـ.ق.
- ۲۳- کشف المحجّه، سید بن طاووس، مکتب الاعلام الاسلامی، قم، ۱۴۱۲ هـ.ق.
- ۲۴- کمال الدین، محمد بن علی بن الحسین بن بابویه قمی، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۹۵ هـ.ق.
- ۲۵- اللّهوف علی قتلی الطفوف، سید رضی الدین علی بن موسی بن طاووس، انتشارات جهان، تهران، ۱۳۴۸.
- ۲۶- محدث قمی حدیث اخلاص، خلیل عبدالله زاده، چاپ و نشر بین الملل، تهران، ۱۳۸۲.
- ۲۷- مردگان با ما سخن می گویند، سید محمد رضی رضوی، انتشارات منیر، تهران، ۱۳۸۰.
- ۲۸- معانی الاخبار، محمد بن علی بن الحسین بابویه قمی، دار المعرفه، بیروت، ۱۳۹۹ هـ.ق.
- ۲۹- المعجم الوسیط، ابراهیم مصطفی و ...، المکتبه الاسلامیه، استانبول، ۱۳۹۲ هـ.ق.
- ۳۰- مقتل الحسین، عبدالرزاق موسوی مقرّم، دار الاضواء، بیروت، ۱۴۲۰ هـ.ق.
- ۳۱- مکارم الاخلاق، حسن بن فضل طبرسی، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، بیروت، ۱۳۹۲ هـ.ق.

ص: ۲۵۵

- ۳۲- مکیال المکارم فی فوائد الدعاء للقائم علیه السلام، سید محمد تقی موسوی اصفهانی، المطبعة العلمیة، قم، ۱۳۹۷ هـ.ق.
- ۳۳- منتهی الآمال، شیخ عباس قمی، انتشارات جاویدان (علمی)، تهران.
- ۳۴- منتخب الاثر فی الامام الثانی عشر، لطف الله صافی گلپایگانی، انتشارات صدر، تهران، ۱۳۷۳ هـ.ق.
- ۳۵- نهج البلاغه، سید رضی، تصحیح صبحی صالح، بیروت، ۱۳۸۷ هـ.ق.
- ۳۶- نهج البلاغه، سید رضی، ترجمه و شرح فیض الاسلام، تهران، ۱۳۵۱.
- ۳۷- وسائل الشیعة، محمد بن حسن حرّ عاملی، دار احیاء التراث العربی، بیروت، ۱۳۸۹ هـ.ق.

درباره مرکز

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند؟

سوره زمر / ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ. ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفاً علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب «مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱. بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)
۲. تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی
۳. جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه، تبلت ها، رایانه ها و ...
۴. سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو
۵. گسترش فرهنگ عمومی مطالعه
۶. زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱. عمل بر مبنای مجوز های قانونی
۲. ارتباط با مراکز هم سو
۳. پرهیز از موازی کاری
۴. صرفاً ارائه محتوای علمی
۵. ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱. چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه
۲. برگزاری مسابقات کتابخوانی
۳. تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...
۴. تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...
۵. ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com
۶. تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ...
۷. راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی
۸. طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و ...
۹. برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)
۱۰. برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)
۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

JAVA.۱

ANDROID.۲

EPUB.۳

CHM.۴

PDF.۵

HTML.۶

CHM.۷

GHB.۸

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

ANDROID.۱

IOS.۲

WINDOWS PHONE.۳

WINDOWS.۴

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

در پایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می نمایم.

آدرس دفتر مرکزی:

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

دفتر تهران: ۰۲۱ - ۸۸۳۱۸۷۲۲

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقات و ترجمه

اصفهان

گام‌ها

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

